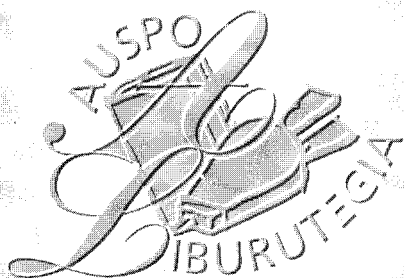
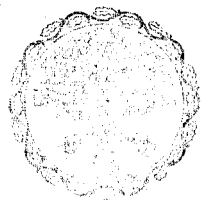

Pedro María Otaño

Bertso guziak

S395
G43-128/76

EUSKALTZAINAK

Arabako Ordizkan 20

BERTSO GUZIAK

AUSPOA LIBURUTEGIA
218

SENDOA ARGITALDARIA

B.º Ugaldetxo

Tels. 49 35 51 - 49 35 52 - 49 35 53

Fax 49 35 48

20180 OIARTZUN (Gipuzkoa)

Pedro María Otaño

BERTSO GUZIAK

**Auspoa Liburutegia
(1994)**

© Sendoa Argitaldaria
Fotokonposatzaile: Cometip, S.L.
Inprimatzaile: Gráficas Lizarra
ISBN: 84-85846-87-7
Depósito Legal: NA. 363-1994

Pedro María Otaño Barriola
(1857-1910)

**PEDRO MARIA
OTAÑO BARRIOLA
(1857-1910)**

Errekalde-Zaarra (1803-1883)

Pedro Maria Otañoren jatorria Larrauldik zetorren, Larrunbide-Labakaenea baserritik. An jaio zan beraren aitona, Pedro Maria Otaño Tapia, 1803-IV-2-an. Baiña, noiz ez dakigula, familia Zizurkilko Errekalde baserrira aldatu zan.

Pedro Mariren aiton ori ere bertsolaria izan zan. *Errekalde-Zaarra* esaten zioten. Aren bertsoak, bildu aal izan ditugunak, *Auspoaren Sail Nagusia*-ren seigarren liburuan arkituko ditu irakurleak.

Maria Mikaela Lasa Rotetarekin ezkondu zan. Seme alaba auek izan zituzten: Juan Pedro, Josefa Antonia, Jose Inazia, Juan Jose, Maria Josefa, Jose Bernardo, Maria Bautista, Juana Martina eta Juana Mikaela.

Errekalde Zaarra 1883-XII-27-an il zan, Zizurkillen.

Juan Pedro Otaño Lasa (1829-1901)

Errekalde-Zaarraren seme zaarrena, Juan Pedro, 1829-XII-28-an jaio zan, Zizurkilko Errekalde baserrian.

Juana Bautista Barriola Arregirekin ezkondu zan, 1854-XI-27-an. Errekalde baserrian jarri ziran bizi izaten.

Seme-alaba auek izan zituzten: Juana Bautista, Mikaela eta Pedro Maria bizkiak, Juana Mikaela, Josefa Antonia, Jose Bernardo, Juan Pedro, Jose Frantzisko eta Jose Domingo.

Senide auetan irugarrena izango zan Pedro Maria Otaño bertsolaria. Zizurkilko Errekalde baserrian, 1857-I-26-an jaio zan. Bera eta bere arreba bizkia medikuak etxean bataiatu zituan, nunbait ere il-arriskuan ziran eta.

Pedro Mariren arreba bizki ori amairu illabeterekin il zan, 1858-III-1-ean.

Pedro Mariren aita, Juan Pedro, Donostian il zan, 1901-I-4-ean.

Jose Bernardo Otaño Lasa (1842-1912)

Juan Pedro orren anai bat, Jose Bernardo, 1842-X-11-n jaio zan, Zizurkilko Errekalden.

Klara Inazia Odriozola Urbiztondorekin ezkondu zan, 1866-I-13-an.

Seme-alaba auek izan zituzten: Plazida, Pedro Maria, Inazio Maria, Juana Bautista, Josefa Antonia, Maria Katalina, Adriana, Frantzisko Maria, eta Delfin.

Jose Bernardo au Zizurkilko udal-gizona izan zan bein baiño geiagotan, eta erriko alkatea ere bai, 1883 urtean.

Telleria eta igeltsotegia izan zituan Errekaldetik urrean, langilleak artuta; eta langintza oietatik ateratzen zuan bizimodua, nekazaritzatik baiño geiago.

Oso bertsolari famatua izan zan bere denboran, Pello Errota eta Udarregirekin batera. Aren bertsoak, guk bildu ditugunak, bai aotik aorakoak eta bai bertso-paperetakoak, *Auspoaren Sail Nagusia*-ren seigarren liburuan ditu irakurleak.

Irurogei ta bederatzi urterekin il zan, 1912-I-8-an.

Karidadeko benta

Errekalden bi familia bizi ziran, Juan Pedrorena eta Jose Bernardorena, biak ere lagun askorekin.

Ala, noiz ez dakigula, baiña edozein moduz 1863 urtea baiña leenago, etxe berria egin eta ara aldatu zan Juan Pedro bere familiarekin, bertan taberna edo benta jarritz. Karidadeko benta eman zioten izena. Errekaldetik kilometro erdira zegoan, Zizurkildik Billabonara zijoan kamioaren bazterrean. Gaur botea dago.

Benta artan sarritan biltzen ziran bertsolariak. Ona nola dion bertso batek:

Karidadeko bentan
gu sei bertsolari:
Errekalde-Zarra ta
Juan Jose Udarregi;
Bernardo Zizurkilko,
Gazteluko Gorri,
Errenterikua da
Xenpelar jaun ori,
ni Astiasukua,
Pello Errotari.

Batean, bertsoan asiak ziran Jose Bernardo eta beste bertsolari batzuk, eta arek esan zien bera baiña ohea bazegoala etxean bertsolaria. Pedro Mari gaztea, alegia. Deitzeko, ba, besteak. Ala, ekarri zuten eta onek bertso au kantatu zion bere osabari:

Geiagua naizela
nik ez derizkiyot,
gero zer pasako dan
eziñ esan iñork;
deitutzen badigute
joango gera biyok,
edozeiñ lekutara
lagunduko diyot.

Ameriketara leenengo joanaldia

Pedro Mariren ezkontzako paperetan, emezortzi urte-ekin Arjentinara joan zala esaten da. Gauza bera dio periodista batek, 1900 urtean. Ala, 1857-an jaioa baitzan, emezortzi erantsi eta 1875 urtea degu. Orduan karlisten bigarren gerra (1872-1876) beroenean zan.

Zizurkildar bertsolaria pakezalea zan eta igesi joango zan ura, soldadu ez joatearren. Orixe esan naiko du berak bere bertso-sail batean:

Argatik gerok batere kulpik
ez gendubela ezertan,
txit urrutira juan biarra
izandu nuben batetan;
oso gazterik arkitu nintzan
Amerikako Panpetan...

Ortaz gaiñera, Otañotarrak liberalak ziran eta Zizurkil karlisten mende zegoan orduan. Soldadu joatekotan ere, beraz, bere iritzien aurka joan bearko zuan.

Ameriketan langintza askotan saiatu zan: artzai, pe-ratzaille, eskribiente eta abar. Baita zenbait nazio pasa ere: Arjentina, Uruguay, Brasil...

Berriz ere Euskal-Errian

Aldi artan Pedro Mari laster itzuli zan Euskal-Errira, leen aitaturako periodistak dionez beintzat. Ala, 1879-an emen zegoala gauza segurua da. Urte artan Billabonako alkate Fidel Lizarraga egin zuten, eta Otañok, lagun-talde batekin joan eta bertso batzuk kantatu baitzizkion.

Ameriketara bigarren joanaldia

Baiña, noiz ez dakigula, berriro ere Arjentinara joan zan. Ordukoa izango da bertso ezagun au:

Amerikara nua
nere borondatez,
aspertu naizelako
emengo suertez;
onetara ezkeru
joan biat det nai t'ez,
emen gelditze'iranak
ondo bizi bitez.

Beraren aitonak, Errekalde-Zaarrak alegia, onela erantzun omen zion:

Lenago're seme bat
badet Amerikan,
ogei urte badira
joan zala emendikan.
Argana billatutzen
badek biderikan,
esaiok bizi dala
aita oraindikan.

Leenagotik Ameriketara zegoan beste ori Juan Jose zan, Errekalde-Zaarraren semea eta Pedro Mariren osaba.

Zenbat urte egin zituan Otañok Ameriketara aldi ontan? Ori esaterik ez daukagu, noiz joan zan ez dakigun ezkeru.

Baiña 1889-an an zan beñepein. Osasunez gaizki zebillen, ordea. Ogei ta amabi urte zituan orduan. Urren-go urtean etorri zan Euskal-Errira, 1890-an.

Donostia (1890-1898)

Etorri zanerako, familia Zizurkilko Karidadeko benta utzi eta Donostira aldatua zan. Amaran bizi ziran.

Etorri eta andregaiia egin zuan Pedro Marik: Maria Magdalena Alberdi Deskarga, donostiarra, Amarakoa, ogei ta zazpi urtekoa; eta 1891-VI-11-n ezkondu ziran, egin berria zan Artzai Onaren elizan.

Sei seme-alaba izan zituzten. Donostian iru mutiko: Bernardo, Juan Migel eta Jose; eta Arjentinan iru neska: María Teresa, Magdalena eta Juanita.

Ezkonberriak emaztearen etxean jarri ziran bizi izaten: Amaran, *Fábrica de Gas* dalakoan.

Udal-agiri batean, Pedro Mari *dependiente* zala adierazten da. Dendaria esan naiko du. Baiña zer dendatan ez dakigu. Beste paper batean, berriz, *empleado* esaten zaio. Taberna ere jarri omen zuan Euskalerrria kalean.

Azken bizilekua *General Jauregui* kalean, 10 zenbakian, beeko bizitzan, izan zuan.

Donostian euskal giro beroa arkitu zuan Otañok. Euskaltzale mordoa bizi baitzan orduan Gipuzkoako iriburuan: Martzelino Soroa, Biktoriano Iraola, Artolatarrak —Ramon, Pepe eta Rosario—, Antonio Arzak, Jose Zapirain, Frantzisko Lopez Alen, Felipe Kasal Otegi, Alejandro Berroa, Kaietano Sanchez Irure, Juan Inazio Uranga eta abar. Pedro Mari berealaxe urbildu zan aien-gana, eta ondo artua izan zan.

Ordurarte bertso gutxi jarria zan. Baiña andik aurrera gogotik ekin zion. Ezin asiko gera orain aren emengo lanak izendatzen, luzeegia litzake eta. Ala ere, liburu ontako zati bat Donostian moldatutako bertsoekin osatu da, eta oiek zein diran or ikusiko du irakurleak. Geienak *Euskal-Erria* aldizkarian argitaratu ziran. Sariak ere bein baiño geiagotan irabazi zituan. Liburu bat ere argitaratu zuan 1895-an, *Zerbait* izenarekin.

Baiña emen bizimodua ateratzea zail egiten zitzaion nunbait, eta berriz ere Ameriketara joatea erabaki zuan.

Pasaia

Pasaian itxas-ontziratu zan Pedro Mari, bere emazte eta iru semeekin, ostera ere Ameriketara joateko, 1898-I-26-an, berak berrogei ta bat urte betetzen zituan egunean.

Aurretik bertso au kantatu omen zuan:

Ez nua borondatez,
bearrak narama,
nerekin daramazkit
iru ume ta ama;
iñork inguratu nai
badu neregana,
pozik egingo diyot
posible dedana.

Ameriketako bidai oiek zer ziran berak ondo baitze-
kian, besteei bere laguntza eskeintzen zien.

Jendetza aundia bildu omen zan ari azken agurra egi-
tera, Txirritaren bertso batek ere adierazten duanez:

makiñat jende Antxo aldera
pausua eman deguna,
Amerikara dijualako
gure Pedro Mari ona...

Jendearen artean, izan ere, iru bertsolari zeuden:
Gaztelu-Gorria, Txirrita eta Urnietako Jose Maria Arre-
gi. Intxasontziaren ondoraiño etorri eta bertso batzuk
kantatu zituzten. Baiña Pedro Marik ezin erantzun izan
zien. Berak esaten digu: «*No pude contestarles porque
la emoción me embargaba*».

Ain mingarria izango zan noski arentzat Euskal-Erria
utzi bearra. Jeronimo Elizegi bertso-jartzaille egokiak
onela esango zion andik urte batzuetara:

gogoratzen naiz nola joan ziñan
negarrez urtzen Pasaitik...

Arjentina (1898-1910)

Arjentinan Pehuajó errian jarri zan Pedro Mari bizi
izaten. Bizimodua ateratzeko zeri eldu zion ez dakigu.

Urtebete pasea egin zuan bertsorik argitara eman ga-
be. Baiña gero, Buenos Airesko euskaldunak *La Vasco-*

nia izeneko aldizkaria ateratzen zuten eta antxe asi zan. Liburu ontako beste zati bat Arjentinako saillekin osatu degu. Angoak zein diran ortxe ikusiko du irakurleak.

Azpeitiar musikalaria bat ere an ezagutu zuan: Felix Ortiz y San Pelayo. Arek musika eta Pedro Marik letra asmatuz, alkarren artean bi opera osatu zituzten: *Artzaimutilla* eta *Lora*.

Beste liburu bat ere orduan argitaratu zuan Otañok bere bertsoekin, *Alkar* izenekoa, 1904-ean.

Urte ortan, euskera-irakasle izendatu zuten Buenos Airesko *Laurak-Bat* elkartean, eta iri ontara aldatu zan bizi izatera. Gustoko langintza izango zuan ori. Baiña, andik urtebetera. ikasle gutxi zetorkiola eta utzi egin zuan.

Ondoren zer egin zuan illun samar dago. *La Baskonia* aldizkariak ere etzuan aren bertsozik argitaratzen. Baiña 1909-ko martxoan Santa Fe-n bizi zan.

Urrengo urtean il zan, 1910-ko maiatzaren 7-an, orain arte esan danez, berrogei ta amairu urterekin. Baiña il-agiria bialdu digute andik, eta onek maiatzaren 6-an il zala adierazten du. Etxeko eskalleretan erori egin zala diotenak badira. Ala ere, mundu ontatik zerk eram zuan ez dago oso argi.

Liburuak

Pedro Maria Otañoren bertsoak sarritan argitaratu dira aldizkarietan eta bertso-paperetan.

Baiña leenengo bilduma, esan degunez, Donostian egin zan, 1895 urtean, *Zerbait* izeneko liburuan.

Urrena, berriz, Buenos Aires-en, 1904-an, *Alkar* izenekoan.

Ontan oiñarrirituz eta *Alkar* izenburua errespetatuz, Donostian egin zan irugarrena, 1930 urtean.

Laugarrena I. Unzurrunzagak prestatu zuan, eta 1959-an argitara eman, *Itxaropena* argitaletxean.

Gurea bostgarrena da. Liburu pare bat atera degu

Auspoaren Sail Nagusia deritzaion ortan, Pedro Mariren bizi-tza aztertuz eta ezagutzen diran aren bertso guziak bilduz.

Liburu pare ori, ordea, adierazpenez eta oarrez beteta dago. Azterketak ala eskatzen zuanez, oiek danak argitaratu bearrak ziran noski. Baiña denbora berean garbi ikusten genduan orrelakoak irakurle askorentzat alperrik zeudela: bertsozale askok Otañoren bertsoak bakarrik naiko zituztela; jende ikasiak ere etzuala errez izango liburu pare aundi ori erabiltzea. Ala, beste liburu bat argitaratzea pentsatu genduan, komentario guziak kendu eta aren bertsoak soil-soillik izango zituana, itzaurrean bizitzaren gora-beerak itz gutxitan esanez.

Beste liburu ori esku artean dezuna da, irakurle. Bera prestatzerakoan, elburu bakarra izan degu: zizurkildar bertsolari aundiaren bertsoetara irixteko bidea erreztea, zenbat eta aixago irakurri, orduan-eta atsegin aundiagoa artuko zendualakoan.

A. Z.

ZENBAIT BERTSO

(1879)
ON FIDEL LIZARRAGA'RI

On Fidel Lizarraga, atenditu beza:
bedorregana gatoz soñu eta dantza,
ezaguturik dala komeni dan gauza
ematia merezi duben alabantza.

Juan dan aspaldiyan desiotan geunden
gure alkate jauna ikusteko emen;
eziñ konsideratu, progatu baño len,
erri au zertaraño konsolatu duben.

Jakiñik bedorrekiñ kontentuz gaudela,
ez gaitu utzi biar bakarrik berela;
gu emen geldituko gerade bestela
artzayikan ez duten ardiyak bezela.

Bedorren anparua gauza biarra da,
bakarrik gelditzia guretzat txarra da;
zuzen argi egingo digun izarra da,
onorez beterikan, Fidel Lizarraga.

Erri onen karguba aurten artu badu,
gradu andigua're merezituba du;
probintzi onek ondo luzituko badu,
oraiñ alkate da ta laxter diputadu.

Fidel ikusi naia emen bazeguan,
joan dan aspaldiyan espero genduan;
ez berriz gugandikan apartera juan,
danok bizi nai degu bedorren onduan.

Bedorregana oso itxutubak gaude,
aurrera ere ala izango gerade;
gertatzen baldin bada zerbait nobedade,
gurekiñ konta beza kuidadorik gabe.

Biba on Fidel jauna, gure nagusiya,
gradu ori daduka ondo mereziya;
biba gero segitzen diyon justiziya,
Jaunak diyela urte askoko biziya.

Bertso auengatik onela dio Pedro Mari Otañok bere esku-idatzietan: «Oraiñ amasei urte, On Fidel Lizarraga jaun zanari (R.I.P.), alkate egiñ zuten ondorian, Villabonan, gaubaz eta soñubarekiñ batian, kantatu ginduzkan kopla koskorrak».

Alkate ori 1879-an izendatu zuten. Ordukoak, beraz, bertso auek. Pedro Marik ogei ta bi urte zituan orduan.

ESKUTITZAK

Bertso asko bialdu omen zituan Pedro Marik Ameriketatik eskutitz gisa. Saillik bikaiñena, 1889-an osaba Jose Bernardori bialdu ziona izango da. Baiña ori beste toki batean eskeintzen diogu irakurleari. Ona orain emen gure eskuetaraiño iritxi diran bestea.

Otañoren esku-idatzietan eta *Zerbait* liburuan onela irakurtzen da:

«Mikela, nere arreba maitiari, emendik Amerikara karta baten barrenian biraldua:

Ire gustoko gauzak zer diran
nere ustez bazekiñat,
gaztiatuko dizkiñadala
argatik agintzen diñat:
asko esan nai nizkiken eta
guztiyak ezin dizkiñat,
ainbeste ditun, auxen da lana!,
nondik asi etzekiñat».

* * *

Onako au ere esku-idatzietatik eta *Zerbait* liburutik artua:

«Amerikatik aitari Mikelak (nere arrebak) izkribatu-
tako karta baten barrenian biraldua:

Aita, bai al daukagu
esan biarrikan
maiz aipatzen dirala
berok Amerikan?
Gure artian ez da
beste okerrikan,
aparte bizitzia
bakar-bakarrikan».

* * *

Beste au ere bi iturri oietan arkitua, esku-idatzietan
eta *Zerbait* liburuan alegia:

«Jose Leon-i biraldutakuetatik bat (andik):

Kafia artzen diat
egunian bi aldiz,
eta nai detanian
pasiatu zaldiz;
obeto izatia
zalla uke agitz,
baldiñ bizimodu au
Donostiyan balitz».

* * *

Esku-idatzitik eta *Zerbait* liburutik bederatzi puntuko
au ere:

«Nere adiskide Axintxio, Aduna-ko Sonola-kuari,
Amerikatik biraldua:

Eziñ geiago triste
dago Buenos Aires,
adituko zenduten
norbaiten birez;
kanpotarrak millaka
zetozenak igez,
aurten lezakianak
egiten du iges;
aupen geiegiyez
bete da langillez,
denok gaure miñez
gaurko buruzpirez;
bañ'ez gera aztutzen
geren aixkirez.

* * *

Beste iru bertso auek, Jose Antonio Loinaz Otaño
apaiz jauna zanari zor dizkiogu.

Leenengoa, Pedro Marik bere amonari-edo Amerike-
tatic bialdua omen da:

Guztiyoi nai diyotet
ni maite nautenai,
endemas nere odol
beretik dutenai;
nola guztiyoi batek
eman digun danai,
nik bedorri maite det,
bai, amañia, bai.

Erantzuna onela artu omen zuan bere jaiotetxetik:

Laister ilko naizela
du askok esaten,
plazo fijorik ez du
gauz orrek izaten;

igez bajutxo nintzan,
eskaxago aurten,
laister Española
ez bazera etortzen,
alkar ikusi biarko
degu Josefaten.

Beste eskutitz batean onela esaten zioten Pedro Mariri:

Aitona Pedro Mari
ta amandre Mikela,
ez pentsatu aiek zutzaz
aztuta daudela;
orain ere ez daukate
memori motela,
ikusi nai baituzu
etorri beriala.

* * *

Beste bertso au ere Jose Antonio Loinaz Otaño apaiz jaunarengandik degu. Jose Bernardok-edo Pedro Mariri bialdua omen da:

Illoba, zaitutelako
nik maite biyotzez,
zu ondo izatiak
betetzen nau pozez;
izan Jainko mendean
beterikan pakez,
au konpondu artean
euskaldunen bidez.

NERE AMIGO VEGARI

Iru bertso auek ere eskutitz gisa moldatuak dira. Baiña etziran Ameriketatik Euskal-Errira edo emendik ara bialduak izan, Arjentinako erri batetik bestera baizik. Onela dio Pedro Marik bere esku-idatzietan eta *Zerbait* liburuan:

«Nere adiskide Vegari, Rosario de Santa Fe-tik Plata-ko errira biralduak:

- 1/ Gure Donosti eder artatik
irten nintzan ezkeroztik,
nik ez nekiyen non ziñan, urez
onoztik edo arunztik;
zure berriyak etorri zaizkit
Plata ta Buenos Aires-tik,
ondo zerala esan dirate
Juan Berra-k eta Aristi-k,
len kuidadotan nebillen, baño
pozkiroz nago geroztik.

- 2/ Aristi emen ikusi eta
lendabiziko galdeera
egiñ giñukan bazekiyen non
ta nola zebillen Vega.
Erantzun zigun: «Plata-n dago ta
txit ondo bizi da bera;
aspaldi gora igo zan eta
nekez jatxiko da bera,
zergatikan guk korri bezela
arek egiten du ega».
- 3/ Besarkada bat biraltzen diyot
nere amigo Vega-ri:
animatikan sentitutzen det
ezin emana berari;
bañan besuak eziñ iritxi
urruti dagueuari,
nik oraiñ ere igual nai diyet
len maite nitubenari;
nai dezunian etorri zaitetz,
emen dago Pedro Mari».

(1889)
**AMERIKATIK OSABA JOSE BERNARDORI
BIRALDUAK**

- 1/ Milla zortzireun larogei eta
bederatzia da aurtan,
orra ogei ta amabi urtek
nola arrapatu nauten
ni Ilbeltzaren ogei ta seian,
Errosariyo Santa Fe'n;
nere osaba, barkatu bizait
ixilik egon banaiz len.

- 2/ Zer kontatuba pranko badaukat
ondo esango banitu,
bañan guztiyak karta batian
eziñ litezke kabitu;
sekulan ez naiz oraiñ aldiyan
beziñ nastuba arkitu,
Joxe Leoni galde bizaio,
notizi denak ark ditu.

- 3/ Ai, zer ote da goitikan beera
gizona beñ amiltzia!
Beñere ez naiz arrua izan,
bañan au da umiltzia.
Ez nuben uste bazeikiala
gaizkiyago ibiltzia,
azken aldera errematxatu
zait len nedukan iltzia.
- 4/ Rosario'tik Córdoba'raño
Joxe anaiarengana
joanta, izan naiz lau illabetez,
bizi naiak eramana;
osasuna ta esperantza zan
aruntzian neramana;
oso estutik eskapatu naiz,
iya galdu nuben dana.
- 5/ Nola aparte bizitu giñan
biyok denbora luzian,
ai, ura gure eziñ asia
elkargana bildutzian!
Joxek etzuben itzik somatzen
nik lepotik eldutzian;
orduban etzan poza besterik,
lengo penak galdu zian.
- 6/ Zegon tokira ni joan baño len
irten zitzaidan bidera,
burnibideko estaziyuan
izan zan gure billera;
alkar topo an egiñ genduben
ura gora ta ni beera,
etzait aztuko bañan nol'esan
gau artako ibillera?

- 7/ Guk ere anbat izan gintzake
geren alderdi flakuak,
bañan senide guztiyak gera
elkarrentzat alakuak;
Josek botatzen zituben pozez
ginga añako malkuak,
maite nola ez izan anaiak
ura dan bezelakuak?
- 8/ Bañan luzatu etzezakian
gau artako umoriak,
urruti zeuden aita Juan Pello
eta gure senidiak,
beti bezela maite ditugun
aide ta adiskidiak;
au pentsatzian illundu ziran
gure pozaren biriak.
- 9/ Bakarrik ez dan siñalia da
pena bat agertutzia,
andikan laxter sortu zitzaidan
gaitz bat txarra ta luzia;
asko du, jakiñ nai dubenian
pasa detan gurutzia,
Joxe Leoni biraltzeiotan
papera irakurtzia.
- 10/ Nunbait betiko erori ez ta
noizbait jarri nintzan txutik,
bañan biziरो gaizki nebillen
burutik eta petxutik;
Mikelak eta Juan Marik gero
deitu ziraten etxetik,
Errosario'n sendatu naute
an sortutako gaitzetik.

- 11/ Zizurkildikan Madrilla aña
bide gutxi gora-bera,
ni engañatzen ez banaiz, dago
Córdoba'tikan onera;
anaia Joxek lagundu zidan
kotxiarekiñ trenera,
anparo billa etorri nediñ
nerien aldamenera.
- 12/ Penaz bete ta pozaren billa
etorri nintzan arunztik,
nere arrebak zer esan ziran
goguan daukat geroztik:
– Bertso ederrak, ordañen truka,
osabak biraltzen dizkik,
oien bueltak jarri biauak
denak aitu ez bazaizkik.
- 13/ – Txit artakotzat artzen natxion
osabak bere noblezan,
eta sentitzen deran guztiya
nik etzekiñat nol'esan;
bañan zedozer jarriko diñat,
seguru iduki ezan,
borondatia falta zaidanik
iñork sinistu ez dezan.
- 14/ Iduritutzen zaidan batzubek
duda badabilkitela,
ikusirikan nik aiei aña
kaso egiten diratela;
bañan ixilik egonagatik,
ik ondo dakiñ, Mikela,
guk nai diyegun baño geiago
eziñ nai izan leikela.

- 15/ Beron gañian izaten dira
gure izketa geienak,
nola ez ditu maiz aipatuko
onenbeste nai diyenak!
Guretzat oraiñ aundiak dira
orko gauzik txikiyenak.
Au esaten det jakiñ dezaten
lenago etzekitenak.
- 16/ Lenago anbat aiñtzat artzen ez
ginduzen gauza guziyak,
aiñbesteraño edertzen ditu
oraiñ eziñ ikusiyak;
Euskal-erriko mendi ta zelai
ibai, arkaitz ta sasiyak,
beñere eziñ aztu litzake
aien tartian aziyak.
- 17/ Gu geienian gabiltza emen
esna ere ametsetan,
beti pentsatzen berongan eta
Euskal-erriko gauzetan.
Askok diyonez, bizi gerade
txit toki aberatsetan,
bañan ez dago Donostiyarik
gure lurrian bestetan.
- 18/ Ameriketan ikusten ditut
zenbait euskaldun «andare»,
bizi diranak beren lurrari
aitormenik eman gabe...
Bañan ez dute ezagutzen ta
oiek barkatubak daure.
Nik Donostiya eskatuko det
Paraisora joanta ere.

- 19/ Euskal lurreko lore-baratza
zeruko intzez bustiya,
beste izar ta argi guztiyak
itzaltzeko eguzkiya;
zure berdiñik iñun ez dezun
biyotzeko Donostiya,
nork du mingaña zu goititzeko
merezi dezun guztiya?
- 20/ Donostiya'ko *ciudadia*,
Iruixuloko uriya,
etxian zuben perlik onena
Jainkuari ixuriya,
zartzen diranen alaitzallia,
gazte guztiyen nobiya;
zeruba zer dan ez dakit, bañan
zu zera nere gloriya.
- 21/ Urruti zaude eta zalla da
ni zugana irixtia,
onenbeste nai dizun batentzat
zer bizimodu tristia!
Alaipire bat bakarra daukat
ametsetan sinistia:
zu ikusteko noiznai asko det
nere begiyak ixtia.
- 22/ Nere osaba Joxe Bernardo,
iritxi naiz ontaraño,
ta ixiltzera nua, zer esan
asko badaruzkat baño.
Gure berriyak zabaldu bitza
derizkiyon lekuraño,
esanaz bere illoba dala
Pedro Maria Otaño.

* * *

Amabigarren bertsoan esaten danez, arrebak eskatzen dio Pedro Mariri bertsoak jarri ditzan, osabak bialdu dituanez erantzuteko. Zorionez, osaba Jose Bernardok bialdutako oietatik, bertso bat osorik eta beste baten bukaera ezagutzen ditugu, beraren alaba Adriana zanak emanda:

Sasoi onenak aldegin zigun,
ez gaude lengo tamañak,
eta len ere, egia esan,
ez giñan oso bikañak;
memoritikan notizi txarra,
trabak daduzka mingañak,
dijuazenak bañan obiak
esperatze'itut ordañak.

Eta bestearen bukaera:

ia etortzen ote zeraten
nere anaia ta biyok.

«BERA JAIO ZAN OIAREN ESKE»

Otañok, bere esku-idatzietan eta *Zerbait* liburuan, onela esaten du:

«... osabarekiko partieran, abotik abora botatako bat, aditzalliak ikasiya:

Agur, nere osaba
ta parientiak,
ariyo, adiskide
ta lagun maitiak;
pena ematen dit zubek
utzi ta joatiak,
berriz etortzen banaiz
ez itxi atiak».

Bigarren aldian joan zanean kantatua izango da.

* * *

Urrengo au Jose Antonio Loinaz Otaño apaiz jaunari zor diogu. Idazki batean onela zion:

«Pasaian, Jose Bernardok legorretik, barkuan zijoan Pedro Mariri:

Nere illoba, egin bazaizu
Amerikara joan naia,
desio dizut izan zazula
guztiz biaje alaia;
ara joatian eiten bazaizu
onera etorri naia,
Errekaldian an egongo da
zu jaio ziñaden oia».

* * *

Urrengo bertso au, bere aurreko argibidearekin Pedro Mariren esku-idatzietatik eta *Zerbait* liburutik artua dugu.

Onela dio:

«Amerikatik etorri eta bere etxeko atia joaz, osaba Jose Bernardori abotik abora botia, oroiturik nola berak ni aruntz joaterakoan esan ziran kantuz: «Oraiñdikan an dago jaio ziñan oia...».

Osaba, baldiñ ez badaduka
eiteko aundiyen bat or,
gizon bat dago bedorren galdez,
ate ondoraño betor;
bedorrek ondo dakiyena da
agintzen dana dala zor:
bera jaio zan oiaren billa
illoba orañtxen dator».

Baiña Pedro Mariren etorri-aldi ontan bina bertso kantatu zituzten osaba Jose Bernardok eta biak. Bertso oien leenengo aitamena or goien ezarri degun bertso ori da, Pedro Marik berak ematen duan testigantza, alegia.

* * *

Beste testigantza bat badegu une artan antxe bertan zegoan batena: Jose Bernardoren alaba Adrianarena. Bera neska koskorra zan orduan. Onelatsu esan zigun 1960 urte inguruan:

«Nik an aditu nituan. Atea piska bat iriki zutela uste det, eta aitak barrendik eta Pello Marik atez kanpotik. Aurretik Pello Marik kantatu zuan:

Nere osaba, ez baldin badu
eginkizun aundin bat or,
gizon bat dago berorren galdez,
ate ondoraño betor.
Bedorrek ondo dakiena da
agintzen dana dala zor,
bera jaio zan oiaren billa
illoba oraintxen dator.

Ni aditzen nengoan. Eta aitak onela erantzun zion:

Nere illoba, esaten dizut
ongi etorri zerala,
jaiotako oia jantziko dizut
gusto aundiz beriala,
arropa zuri ederrenakin,
parpallak darizkiola,
sinistamena eman deizudan
biotzez nai dizudala.

Besterik ez dakit kantatu zuten. Orduan atea iriki ta barrena sartu ziran.

Ama sukaldean eta ni sukaldera joan nintzan korrika, berari esatera:

– Ama, ama, bertsoan ari dira!

Eta amak esan zidan:

– Bai, bai. Ixo, ixo. Egin dezatela.

Bitartean kantatuko zuten geiago. Baiña ez nituan aditu. Ala bearko zuan. Ni neska koskorra orduan».

Adriana au 1880-ko irailaren 8-an jaioa zan. Bederatzi edo amar bat urte izango zituan, beraz, orduan.

* * *

Esan bezela, bina bertso kantatu zituzten aldi artan osaba-illobak Errekaldeko atean. Manuel Lekuona apaiz jaunak bere *Literatura oral euskérica* liburuan dakartzkian bezela jarriko ditugu emen:

– Osaba, baldin ez badaduka
eiteko aundiyaen bat or,
gizon bat dago berorren galdez,
ate-ondoraño betor.
Berorrek ondo dakiyena da
agintzen dana dala zor:
bera jaio zan oiaren billa
illoba oraintxe dator.

– Nere illoba, esaten dizut
ongi etorri zerala;
jaiotako oia jantziko dizut
gusto aundiz bereala,
erropa zuri ederrenakin
parpallak darizkiola,
sinistapena izan dezazun
biyotzez nai dizudala.

– Esperatutzen nuan bezela
egin nau errezibitu:
gizon on baten sentimentuak
zeñek bedorrek baditu.
Mesede asko egin izan dit
denak esango banitu;
bañan memori simple askotan
ezin litezke kabitu.

– Eskerrik asko esaten dizut
aitormen ori dalako;
orregatikan gure etxian
ezer etzaizu faltako;
edari onak izango dira,
aukera, berriz, jateko;
zure aitzekin biyok ederki
tripak ditugu beteko».

Lekuonak ez du esaten bertsoak eta aurreko argibi-
deak noren aotik jaso zituan. Baiña Otañotarren kasta-
koa zan Jose Antonio Loinaz Otaño apaiz jauna izango
zan bertso oiek eman zizkiona.

AOTIK AORA

Pedro Mari Otaño eztarri txarrekoa omen zan. Orre-gatik, *Katarro* edo *Kattarro* esaten omen zioten gaitz-izenez. Orrek galerazi zion plazetan kantatzea. Eztarri txar orren erruz, aren aotik-aorako bertso gutxi iritxi zai-gu. Banaka batzuk bai, ala ere. Plazan jende aurrean ez kantatuagatik, lagun artean-eta bertsotan egiten baitzuan.

Atal ontan Pedro Mariren alako bertso batzuk eskei-ñiko ditugu, aotik-arorakoak alegia, bildu aal izan ditu-gunak.

* * *

Otañoren *Zerbait* izeneko liburuan (Donostiya, 1895), atal bat badago aotik aorako bertsoentzat. Aurretik onako oar au idazten du:

«Abotik abora, leku ta aldi banatuetan botatako batzuek, aditzalliak ikasiyak».

* * *

Trekurenian:

Ferminak ura bota
dit deskuidatuta,
eta utzi nau indar
geienak kenduta;
bañan nik esperantza
ez daukat galduta,
oztu dubenak aisa
berotuko du ta.

Norbaiten aotik argibide auek jaso nituan bertso oni buruz: Donostiko San Jeronimo kaleko taberna batean gertatu omen zan pasadizo au. Bertako neskamea suilla urarekin omen zetorren, eta Pedro Marik, artean gaztea, zirri bat egin, eta neskameak orduan suilla aren gaiñera.

* * *

Bartolo-enian:

Jaun abek beti jantzi oi dute
zeru-koloreko kapa,
esku bat jarri petxuban eta
bestiarekiñ arrapa;
munduko gauzai itsasten zaizka
nola arrokari lapa...
Oiek dirade diszipuluak
ta maisuba Carlos Chapa.

Bertso ontan apaizengatik ari da noski Pedro Mari. Carlos Chapa, berriz, Karlos zazpigarrenari esaten zioten isekaz liberalak.

* * *

Treku-enian:

Iñulabarrerako
asten gera iñoiz,
esanaz etxera joan
biar degula goiz;
bañan eziñ giyatu
gerade arrazoiz,
muatuko al gera...
bañan ez dakit noiz.

* * *

Patraman-en etxe aurrian:

Beraz, etxe onetan
bizi da Patraman?
Laxter aberasteko
zer martxa daraman!
Nik zerbait utzitzeko
asmoa neraman,
ortxen konpon dedilla
nai ez badu eman.

Bertso onen gertaera onela eman zidan izena artu ez nion batek: Herreran, Patraman-enean taberna zegoan. Bein batez, Donostitik Iruna edo Irundik Donostira ko-txean zetorren gure Pedro Maria. An ezaguna izan eta gelditu. Deitu eta iriki nai ez. Orduan bertsoa kantatu zuan.

Bertso ontan apaizengatik ari da noski Pedro Mari.
Carlos Chapa, berriz, Karlos zazpigarrenari esaten zioten
isekaz liberalak.

* * *

Café Norte-n:

Serenuen kabua
asi zaigu gogor,
gu etxera bialdu
nayan derrigor;
onen esanagatik
ez da joango iñor,
ez kasorikan egiñ,
konpon dedilla or.

* * *

Rosario de Santa Fe-n:

Sasi tarteko lore eder bat
bezela dago euskera,
eztakit nola konformatutzen
geran txokuan uztera;
esku on batek beiñ aterako
baluke erakustera,
ez det bildurrik larperatuko
litzakianik ostera.

* * *

Billabonan:

Etorritzen danian
Agustin Beloki,
leiora tirako du
zerbait poliki;
onek deituko dizu
biziro egoki,
zuk belarriyak erne
orduban iduki;
azkar oitik jaiki
ta jantzi ederki,
beera jatxi aurki
t'atia iriki;
ortik aurrerakua
berak badaki.

* * *

Jose Leon-i biraldutakuetatik bat (andik):

Kafia artzen diat
egunian bi aldiz,
eta nai detanian
pasiatu zaldiz;
obeto izatia
zalla uke agitz,
baldiñ bizimodu au
Donostiyan balitz.

* * *

Bertso au Emeterio Arresek eskeintzen digu, *Olerki loretegian, Pello-Mari Otaño* idazlanean (*Euskal-Esna-lea*, 1931). Onela dio:

«...jai-artsalde batean Jose Treku, Pio Bizkarrondo ta beren lagun batzuek Ernanira joan ziran.

Aldi atsegiñez an egurastu ondoren itzul bidiari ekiñik, oñez, Donostira jo ta Kalenea deritzon sagardotegira eldu ziranean, ustegabezko poza! Otaño an...

Trekuk bereala:

– Aizazu, Pello-Mari: ona emen Bilintxen semea. Zerbait esan nai badiozu, orain abegune.

– Benetan ari al zera?

– Bai; bene-benetan ari naiz.

Pello-Mari orduan, Trekuren sorbaldagain eskua ezarri ta Piori begira, onela jardun zan:

Zu Bilintxen semea
zera nereko,
onek ezpalira esan
ez nun igarriko.
Arren aurrean guzik
beti belauniko,
emendik joan zan baña
sekulan ez da ilko».

* * *

Beste bertso au ere Emeterio Arreseri zor diogu. Leen aitaturtako *Olerki-loretegian*, *Pello-Mari Otaño* idazlanean (*Euskal-Esnalea*, 1931), onela dio:

«Beste bein, amaikide (*consonante*) zalleko bertsoari asiera geok eman ezkerro larri xamar ibilliko zanaren us-tez, neurtitz eresgogor, biyurri au otu zitzaigun:

Nere etxeak baditu
makiña bat krixket...

Buruari azka alditxo batean egon zan; ixildu ez orratio:

Zure etxeak ditula
makiña bat krixket?
Lapur bildurrez nunbait
oinbeste karrasket.
Nik etxalari txuri bat
biotzean dagert,
t'ate zabal-zabalik
ortxe bizi nai det.

Aren erraztasunak etenik ez beñere».

* * *

Bertso au Ernaniko Pablo Zubiarrain Ernani-Txikia bertsolariari zor diogu. Onela esan zigan:

«Gure aiton difuntua eta Txirrita-eta, bildu kuadrillan Ernaniko Karabelen. Pedro Maria Otaño ere ara etorri. Onek azkeneko bertsoa, etxera joateko despedira, onela kantatu omen zuan:

Herrerako onduan
antxen dago Pasai,
aurrak eta emazia
antxen daduzkat zai,
beste egun batian
kantako deu lasai.

Puntu bat falta du orrek, baiña etzait orain gogoratzan».

* * *

Urrengo bertso au Otañotarren famili artekoren bati jaso niola badakit. Baiña aren izenik apuntatu gabe utzi nuan. Onela esan zidan:

«Pedro Mari Andoaingo Bastero tabernan zegoan eta kantari ari zan. Entzule batek iseka edo parrari eman zion, aren eztarri txarrarekin. Eta orduan Otañok berari:

Iduki izan bazendu
nere katarrua,
etzenduen egingo
olako marrua;
jakinduri gutxi ta
au gizon arrua,
ontzia izan baziñan
ai zer kankarrua!».

DONOSTIKO BERTSOAK
(1890-1898)

(1891)
AMETS BAT

(On Ramon Artola euskal-izkribilari zarrari ordaiñez.)

Ni jaio nintzan Euskal-lurreko
leku pozgarri abetan
eta euskera iritsi nuben
lenbiziko asnasetan,
amak siaskan nedukanian
edo bere besuetan,
kontu politak esanaz beti,
kantatuaz batzubetan
geren aitonak moldatutako
itz neurtu ta bertsuetan.
Neri begira eziñ aspertuz
antxen ordu osuetan,
semetxuaren bizigarriya
berak bere petxubetan
emanaz, azi ninduben aiñ
izaera goxuetan,
non egundafio etzaidan aztu
geroz nere pausuetan,
inoiz arkitu izanagatik
bizitza erosuetan;

ainbesteraño baturik negon
neronen gurasuetan
ta txikitatik nere onduan
ikusitako gauzetan;
bañan etsaiak miñ artzen nonbait
gure poz ta jolasetan,
argatik gerok batere kulpik
ez gendubela ezertan,
txit urrutira joan biarra
izandu nuben batetan;
oso gazterik arkitu nintzan
Amerikako Panpetan,
ta bizimodu txit erosua
iduki arren an bertan,
nere biyotzak etziran uzten
sekulan ere paketan,
iduri zuben berriz eguak
neukazkiyela anketan;
esaten da bat bizi leikela
ondo alderdi danetan,
–bai asetzia beste gauzarik
ezpadu artzen arretan–;
bañan gizonak odol pixka bat
baldin badu erraietan,
eta txikitan bizitu bada
esan dan modu aietan,
egunaz zerbait atzendu léike
darabilzkiyen lanetan,
bañan pentsatzen jartzen danian
bakardadian gaubetan,
zenbateraño supritutzen dan
nik ondo progatu det an:
iñola ezin pentsatu nuben
nere lurrian bestetan,
eta ara zer gerta zitzaidan
arrats batez ametsetan.
Amets eragiñ ziran
neukan desiuak,

non artu ordurako
arrats artan luak,
beriala zabaldu
zizkiran eguak,
eta lagundurikan
betiko leluak,
ixtanpatez igaro
nituben leguak,
mendi eta zelaiak,
tontor ta zuluak,
legor eta bustiyak,
ur ta itsasuak,
laño eta odaiak,
erri ta basuak,
batere neke gabe
egiñaz pausuak,
neretzat bire denak
ziran erosuak;
inbiriya ziraten
aideko usuak,
atzian gelditutzen
ziran balazuak,
ta etziran segitzen
tximistaren suak;
eziñ busti ninduben
euri erasuak,
aitu ziraden traba
eta arazuak;
urruti egon arren
nere gurasuak,
Amerikan zabaldu
orduko besuak,
biyen tartian artu
nituben gaxuak.

Nik: –Ama!... Aita!... Amatxo!!

Amak: –Nere seme!!... Semetxo!!

Nere besuetan... o!!

Aitak: –Mutill, emen aiz? Nola ago?

Amak: –Ai! Eutsi, nere xeme...
Muxu bat, onlaxe:
Má, má! Berriz ere bai,
má!, len bezelaxe...
Jango zinduzket dana,
aren nago gose...
Auxen da zoramena,
ni eziñ naiz ase...
Nere seme laztana,
ondo zaude noski?
Ni illko ninduke zu
ikustiak gaizki...
Sekulan ez det izan,
ai!, onenbeste poz,
argatikan begiyak
bete zaizkit malkoz;
bañan biyotzetikan
aiñ eztiro datoz,
farrez baño geiago
gozatu det askoz;
nere seme ederra,
eldu berriz, atoz.

Nik: –Ama, aita...
aparte bizi beraz
onenbeste naita!!

Aitak: Mutill, auxen nai nikan,
oraiñ emen ago
ta ez dek noski berriz
asmorik izango
gure aldamenetik
joateko geiago;
ez al diguk orlako
penarik emango!

Amak: Zer da, nere senarra,
zer da kontu ori?
Geiago orlakorik
begira gero neri .

aipatutzen banazu!
Atoz, Pello Mari,
laztan goxo bat, muxu...
orlaxen... amari...

* * *

Nere seme ederra,
au poz eman diak!
Iya ler egiñ zikan
nere barrunbiak!
Ama guztiyak gaituk
semien zaliak,
bañan nork izate'izkik
onlako aliak?
Nik egiñgo nizkikek
millaka galdiak,
nekatuba ez baldiñ
baeuka biriak,
bañan nola egongo
aizen logaliak,
ondo gobernatuta
oiera joan biak.
Denak lotan zioztik
ire senidiak,
i ezkeroztik sortu-
tako landariak ⁽¹⁾;
bigar gonbidatuko
dizkiyat aidiak
eta ingurumari-
ko adiskidiak;
pobre izan arren ez
gaituk eskaliak,
zer jana bazedukak
gure sukaldiak;

bañan nik badizkiyat
mokaru obiak,
armariyo txokuan
iretzat gordiak,
umotutako sagar
eta udariak,
jarri ezkeroz iñork
ikutu gabiak...
Ia, semetxo, muxu
bat eman akiak,
goxatzen aukanian
oieko pakiak,
aiek janaz kontubak
esango nazkiak...

* * *

Aitak: Zer goguangarriya
dan gaurko eguna!
Auxen da suertia
izandu deguna,
etortziaz gañera
gure seme ona,
guk etxian ostatuz
daukagun amona!...

Amak: Iya ez nintzan artaz
oroitzen, gizona;
gure mutillak eman
digun poztasuna
dala meriyo, neukan
burutikan juna.
Uraxen da xarra ta
polita zegona!
Begiyan, aldizka,
zer alaitasuna!
Bañan galdu xamarra
dauka osasuna,

edo barrenen zerbait
berak nai eztuna.
Suspiriyo batzubek
ixilik entzuna
nago berari, eta
pentsatzen egona:
«Atso xar polit onek
zer ote du, Jauna?
Semien bat agiyan
aldegiñ dubana?».
Ainbeste begiramen
neukan beragana,
ikusirik aiñ xarra,
garbi ta txukuna,
berrogei arabakiz
konponduba gona,
alde danetara aiñ
modu polit duna,
diruri aingeruben
kolkoko kutuna.
Kontatu digu bere
bizitza astuna
– guk zer baliyo degu?
Ura da iztuna!–,
ai aiek gauz ederrak
esan dizkiguna!,
bañan erana dago
nonbait beazuna;
negarrez aipatutzen
du etorkizuna.
Nik ere nola deran
txit biyotz biguna,
berialaxen artu
diyot naitasuna,
eta galdeturikan
al beziñ leguna:
– Ama, bedori zein da,
anbat alarguna?

Erantzun dit esanaz:
– Ni naiz *Euskalduna*.

* * *

Onen ondoren, amak
agindu bezela,
eskuban arturikan
piztuta kandela,
ta esanaz Jainkuak
gaubon ziyotela,
zai nedukan oiera
joan nintzan berela,
amona xar on ura
goguan nubela.
Erantzi ta maindire
tarteko epela
goxatzen, iya luak
artuban neguela,
ta begiyak itxiyak
nedukazkiyela,
kolpez ikusi nuben
argituba gela,
eta erdi-erdiyan
txutik zeguela,
amona xar bat diz-diz
egiten zubela,
zeña izketan asi
zitzaidan onela:

– Ama Euskera naiz, Pello Mari,
etzaitzela bildurtu;
kezketan nator beste aldera
ote zeraden biurtu.
Ainbeste semek iges egin dit,
iya naiz negarrez urtu!
Ez ote dezu zuk ere naiko
nere malkorik legortu?

Au aditzian odol guztiyak
ur biurtu zitzaizkian,
eta saltatu nintzan oietik
zergatik negon gaizki an,
esanaz: «Ama, bere lurrian
beraz berori eskian?
Beria nau ta agindu bizait
nik zer egiñ nezakian».

«Gauza aundirik etzenezake,
ezagututzen det ori;
urruti izan dan batentzako
franko lan zalla diruri;
bañan eztiyot nik eskatuzten
eziñ dubenik iñori,
eta ara zer agindutzeko
asmoa daukadan zuri.»

Eskutik eldu ta muñ emanaz
bertan belaunikaturik,
erantzun niyon: «Ama, agindu,
ez izan nitzaz ardurik.
Beraz bedorren lurrian dago
euskera iya galdurik?
Ni beria nau eta ez det nai
kontzientziko kargurik».

«Diyozun aña maite badezu
zartu dan Ama Euskera,
billa ezazu *Euskal-Erria*
izendatzen dan papera;
ura da nere bizi-lekuba,
ez det nai andik atera;
seme leialak an biltzen zaizkit,
joan zaitez aien artera».

Ama Euskerak au esan ziran
jarririk begi alaiak,
orreatatik nakar onera
berari lagundu naiak.
Gutxi nezake, oso txikiyak
dira nik dauzkadan gaiak;
bañan pozkiroz egiño ditut
gaubak egun, aste jaiak;
leku pixka bat *Euskal-Erria'n*
eskatze'izutet, anaiak.

* * *

Bertso-sail luze au Pedro Maria Otañoren *Oroime-
nak* izeneko esku-idatzitik artu degu.

Onak egun bat du sailaren ondok: «Donostiyan,
Marchuaren 20an 1891n». Baita beste bertso au ere:

Lan onen ondorian
egiñ nitubenak
nere memoritikan
joan dira geienak;
emen ipiñi arren
buruban daudenak,
motxak irteten dira
nere *Oroimenak*.

---

(1) Pedro Mari, leen esan degunez, senideetan irugarrena zan. Au-
retik, bere arreba Juana Bautista zuan; eta Mikaela, bere arreba bix-
kia, umetan illa. Beste guziak, berriz, «i ezkeroztik sortutako landa-
riak».

(1892)
NASKETAK

Lengo egun batian
Juan eta Andres,
inguraturik beren
ume eta andrez,
asi ziran izketan
bullan eta oska,
bazirudiñ norbait jan
nai zutela ozka.
Andre eta umiak
gero etxera juan,
ta bakarrik gelditu
ziran Andres ta Juan.
Biyak mintzatzen ziran
ainbesteko suban,
jende ark nunbait txit miñ
izan biar zuban.
Andresek onla ziyon:
«Adi ezazu, Juan:
lengo oitura onak
nora zaizkigu juan?». .
«Lengo oitura onak
nora juan diran?

Baziñaki bada zer
su ematen diran...».
«*Zu* ematen dizula?».
«*Su* esan dizut, su;
zer euskaldun andaluz
zerade berriz *zu*?».
«Nik ori esan arren,
euskaldun bikaña,
lur au maite detana
agiyan bik aña.
Nola esan nik zenbat
maite detan bera!
Ikusten deranian
dijuala beera,
negarrez urtutzen da
nere biyotz beraa.
Gure ontasun danak
dizkigute ostu,
gero sutan gaudela
nola ordia oztu?
Guri bildu zaizkigu
urtiak gañera,
ta semiak soldaru
eraman gañera.
Eziñ gusto emanaz
ainbeste erori,
guk zer egingo degu?
Lurpera erori!
Nere emaztiari
begira negon atzo,
gaztia dalarikan
biurtu zait atso.
Txardiña zarra jan ta
gañetikan ura,
nola onduko zaio
kolore txar ura?
Ezurretan barrena
sartu zaio otza,

gau guztiyan badegu
eztularen otsa.
Seme bat du ta bera
soldaruskan sartu,
bat denbora baño len
nola ez bada zartu?
Oraindik gaztia da
urtez eta illez,
buru dana betia
biar zuben illez,
ortzak ere juan zaizka
indar danak illez.
Aren kolore onak
zeduzkanak igez,
egiñ diote noski
sekulako iges.
Len pozez mendiraño
oi zana atera,
gaur ozta azaltzen da
etxeko atera.
Beldur nintzan gaitz ura
geiegi eltzia,
ta salda onarekiñ
jartzekotz eltzia,
biarrezkua nuben
zerbaiti eltzia.
Ill nituben lau ollo,
ollarra ta atia,
bañan nere andriak
eziñ pasa atia.
Beiak ere esnerik
etzedukan iya,
zergatik jaten zuben
zingirako iya.
Onelakoxe lanak
etorririk guri,
iya igartu gera
len geundenak guri».

«Zure koitak ixillik
dizkitzut aditu,
esan dezu nekian
zerala aritu,
lengo ontasun danak
ala ere aitu,
sinista zazu ez naiz
batere arritu.
Ni gauz oien gañian
izketan astian,
ari neike ixildu
gabe bi astian.
Nik guztiyak esango
banizkitzu zuri,
izubak ipiñiko
zinduzke aiñ zuri,
non egingo zenduken
zuk, ezikan eze,
ikararen indarrez
balantz edo ese,
ta lurrera erori
igar eta eze.
Nik ere banituben
lau bei ta bi ari,
gañera berdumenak ⁽¹⁾
zenbait libra ari;
nere andria beti
ardatzian ari,
semiari esanaz
«Mutill, saia ari»,
danak eman giñuzkan
zure etsai ari.
Nik ere banituben
ala ta botia ⁽²⁾,
diana darukat aiñ
urruti botia,
gomak ez luke egiñgo
aiñ luze botia.

Orañ etorri zaigu
bizi-modu zalla,
galdu gendubelako
len gendukan salla.
Lo egiteko daukat
oirik ez ta aska,
alperrik da nai arren
memoriya aska,
ill arte bizi biar
burubari azka».
Izugarrizkua zan
gizon aien miñtza,
argatikan ziraden
era ortan mintza,
aserrez gorriturik
aurpegiko mintza.
Aiek esango zuten
geiago're anbat,
bañan ezin zeikian
beti egon an bat.
Argatik ez nioten
geiago aditu,
ta neronek somatzen
ez det nai aritu.

Donostian, Ilbeltzaren 21-ean, 1892-garren urtean.

---

(1) berdumenak: *hilo crudo*, Azkueren iztegiak dakarrenez.

(2) *Ala* txalupa mota bat da, txikia; eta *botia* erderazko *bote* da emen.

(1892)
B'REKIÑ

Baldiñ bizi baleike
bat bakarrik berez,
besteren biarrikan
bage, bakardadez,
baliteke buruba
berotzia birez;
bañan bakoitzak beti
biar badu bestez,
beti baldiñ bagabiltz
biarren biarrez,...
begiratu biagu
bi begiz biyotzez;
burlarikan beñepeñ
bajuai beñerez,
bestela bildu biar
baletorke... baietz,
baldiñ begiramenik
bage, banidadez,
bagabiltz bekokiya
biurturikan beltz.
Bagebiltzke beiñ beren
besteren bildurrez,

biar bezelakuak
bagiña barrunbez?

* * *

Onen ondoren jarritakuak
beste batzubek baziran;
bañan etzaizkit bururatutzen,
ai, zenbat aztu zaizkiran!

(1892)
ORDAÑAK

- 1/ Beti oitura deran bezela,
juan dan larunbatian,
lantegitikan atera eta
afaltzera bitartian,
Lenguxu-nera juan nintzan ta
sartu orduko atian,
Pakok sei bertso eman zizkidan
papertxo txuri batian,
esanaz: «Ia asmatzen dezun
zeñek moldatubak diran».
- 2/ Añ griña aundiz gelditu nintzan
begira paper artara,
non irakurri nitubeneko
bost edo sei errenkara,
erantzun nion: «*Pako*, kantu au
izugarri ederra da,
ta nere ustez etzitzakian
Sarituak bestek para;
nik dakidanik ura bakarrik
irixten da orretara».

3/ «Asmatu dezu –zion far-irriz–,
ark berak ipiñi ditu,
ta badiruri ederragorik
eziñ leikela aditu;
or ezagun da nola etzaizkan
oraindik indarrak aitu,
bañan txit onak arek jartziaz
eziñ giñtezke arritu,
sinisten zail bai izango zala
txarrak azaldu balitu».

4/ Askok aitortzen ez du dubela
euskerak edertasunik,
ezagutzen ez dakitenentzat
ezer ez baita gauz onik;
bañan paper au irakurrita
zuri esaten dizut nik:
kantu doaiez betetako au
bear bezela entzunik,
ez nuke nere lagun izan nai
limurtzen ez dan gizonik.

5/ *Sarituaren* muñetan suba
Musak zuten irazeki,
ta pentsaerik aundientzat
badu bear aña toki;
jakintsu danen gisara egiten
du bere buruba txiki,
aiñ maite duben Ama Euskera
nairik lurretik eraki,
biursarien galdezka dator
ta berak aña nork daki?

6/ Ama Euskera maite dutenak
zenbait euskaldun onradu
oraindik ere arkitzen dira,
ontan suerte ona du;
bañan aiñ ego motxak dauzkagu,
eziñ jua gera gora gu;
zu, *Saritua*, zuaz aurretik
eta bandera zabaldu,
nik desio det ibillitzia
zure atzetik soldadu.

7/ Beste izkuntzik galtzen saiatu
ez bada Ama Euskera,
zertako datoz atzerritarrak
oso zegona austera?
Pixti gaizto bat balitz bezela
sartu naian auspera? ⁽¹⁾
Nola ez gera gu altxatuko
Amari txutik eustera?
Izan gaitezen seme leialak
goitu dediyen ostera.

8/ *Sarituari* nik opa diot
esan dedan aña sari,
batek bear du ta zergatikan
au ez izan buruzari?
Gañera emen badaude onak
beste zenbait biursari,
buru ta biotzezko lan ontan
oi diranak tajuz ari,
Amak eskerrak emango dizka
seme danen laguntzari.

Ordañak izeneko zortzi bertso auek Pedro Marik Biktoriano Iraolari zuzentzen dion erantzuera dira. Ona, Iraolaren beste olerki ori, *Euskal-Erria* aldizkarian, 1891 urtean, ageri danez:

PEDRO MARI BIURSARI GOZOTSUARENTZAT

- 1/ Dakidalarik, kasikan iya
ezin sinistu det nik, ai!,
Aitorren seme biursariyak
eztubela kantatu nai;
zerubak zuri euskal izkuntzan
emanik ainbeste doai,
Ama Euskara zu entzuteko
gaisoa or daukazu zai,
poztu deriyen esan zaiozu:
»Bai, kantatuko dizut, bai!».

- 2/ Esan zaiozu bete-beterik
petxu leiala su-garrez,
kanta zaiozu iruki gabe
Ama maitia negarrez,
arranoaren egaa moduan
goititurikan indarrez,
estali zazu berdin gabeko
itz gozo garbi ederrez,
nola zeruba estalitzen dan
gau garbiyetan izarrez.

3/ Txoriyak bere umearentzat
eztu ainbeste naitasun,
nola zuk, Pedro, mantxa gabeko
lur santuari diyozun;
saroi tarteko txori-egazti
danak nai zaituzte entzun,
euskera zarren edertasunak
nola goititzen dituzun...
Zuk eztakizu izkuntz arrekin
zenbat poztutzen gaituzun!

4/ Kantatu zazu saroi berdean,
kantatu mendi goietan,
baso beltzean, errekatxoan,
zelai ta bordatxoetan;
kantatu zazu ibai ertzean,
arbol tantaien gañetan,
usai gozozko baratza loraz
ederki apainduetan,
baitare ibar alaitsu eta
atari garbi aietan.

5/ Zure itz eder eztitsu aiek
esanaz alako bigun,
biyotzeraño allegatuzten
dira eztiro ta legun;
eztakit zuri zer jaungoikozko
graziyak sartu zaizkitzun,
beti oparo argiratzeko
orrenbeste edertasun,
Pedro, uste det neurri gabeko
doaiak ote dituzun.

6/ Ondar txe-txea milizkatuaz
goititzen dira ur meak,
goititzen dira nagirik gabe
pizti ta beren umeak;
modu berean astindu eta
kanporaturik nekeak,
ala gainduko dituzu gure
izkera eta legeak,
esanaz zer dan euskal lurra ta
zer diran bere semeak.

---

(1) Lerro au, dagoan bezela, neurrian motz dago. Gure iritzirako, *naiean* edo *nayian* bearke luke.

(1892)
AMA EUSKARA

Esan beldurrik gabe
Euskaldunak gera.
Iparragirre

- 1/ Bizi-lekutxo txiki batean
berez toki zekenean,
bañan ala ere pozez semeak
bildurik zeduzkanean,
bizi zan ama biyotz samurra
berien aldamenean;
danak alkarri lagun egiñaz
saiaturikan lanean,
iritxi ziran larreak baratz
biurtzera azkenean.

- 2/ Jaungoiko onak ikusirikan
jende aren ontasuna,
beti oparo ematen zien
indarra ta osasuna;
lanaren birez berendu zuten
lur zallaren erantzuna,
urrutietan ere izan da
geroz askotan entzuna,
nola mirariz artu oi zuten
ango ugaritasuna.

- 3/ Ainbeste zuten lur zikoitz ura
landu eta ongarritu,
non eman zuben jankaiarekiñ
danak oi ziran arritu;
bañan jatunak ere geiegi
nola ziran ugaritu,
ta leku txiki edertu ura
eziñ zeikian aunditu,
norabaitera joan bearrean
asko ziraden arkitu.
- 4/ Lur txiki artan guzien diña
gauza nola etzegoan,
seme batzuek txit urrutira
bear izan zuten joan;
bañan, ai, nola arkitzen ziran
andik aldegingakoan!
Itz bat bakarra zebillen aien
biotzean ta aboan:
ama gaxoa beste gauzarik
etzeramaten gogoan.
- 5/ Atze-errian noizean beiñka
beren aldeko berriak
artzen zituzten seme on aiek,
bañan txit negargarriak;
alako batez bat altxatu zan
malkoz bustirik begiak,
esanaz: – Ama galdu ez dezan
norbaiten gaiztakeriak,
ekairazute besarkara bat,
beragana joan nai diat.

6/ Batzuek penaz utzi ta pozez
besteen aldamenera
abiyatu zan seme leial au
bide luzean aurrera;
noizbait azkenik inguratu zan
bera jaio zan lurrera,
egualdi otzak ziran denboran,
Egoarriak aldera,
ai zer barrendik egiñ zion bati
bere amaren galdeera!

7/ – Adiskidea, bai al dakizu
gure ama ona non dan?
– Bai, ala fede, eta nola ez
gaur gaubean bere onran
festa degu ta? Begira zazu
apaiñduta nola noan;
etziñan bada galdez asiko
aldi egokiagoan,
atoz nerekiñ ikusitzera
zeñen alaia dagoan.

8/ Anai leial ta seme on ura
bestien ondora pozik
joan zan bilguma eder batera,
eziñ geldituz biotzik;
nola etzuben ikusitzea
espero alako gauzik,
«ama» deadar egiñ nai zuben
ta eziñ asmatu itzik,
barren-barrendik Jaungoikoari
esker ematea baizik.

- 9/ Ama onratzen ikusirikan
bere anai ta lagunak,
au esan zuben urrutitikan
etorri zan euskaldunak:
– Euskaragatik albiste txarrak
guri eman dizkigunak,
ez ditu ondo ezagututzen
gure itz ezti legunak,
alkar maiteak izan gaitezen
izen santu au degunak.

(1893)
PERRANDO AMEZKETARRA

Egon oi dira gordiak
loriak;
nik nai det billatzen saia
usaia,
eta arki leike errez
berez,
nola dakarkiyen legez
loriak usaia berez.

Zenbat gauza on munduan
txokuan
daude larpian galdurik
azturik,
eta gelditzen dirala
ala!
Ez ditzagun utzi bada
txokuan azturik ala.

Sasipietan egonak
gizonak
diamante ta urrien
lorien
antzera oi dira izan
gisan.
Ai!, zenbat ote dabiltzan
gizonak lorien gisan.

Azaldu gabia ondo
Perrando,
zabaldu arren usaia
artzaia,
bañan lezateke esan
nor zan
Amezketan ta Tolosan
Perrando artzaia nor zan.

On geiena dan lekutik,
zerutik,
ez eskolan ikasiya,
jatxiya,
zebillela ardi ondoren
zuben
Perrandok suba barrunen,
zerutik jatxiya zuben.

Arek etzekiyen asko
moldezko
ta esku-izkribuetan
letretan;
bañan ura zan euskera
bera.
Argatik nai det atera
moldezko letretan bera.

(1893)
**REPUBLIKA TA FUEROAK EDO
MENDIBURUKO MAIZTARRA**

- 1/ Alaba, suia eta illobak
ikustera, aita zarra,
puxka maiteak emen, kalean,
daduzkan baserritarra,
urte luzeai gallen egiñaz
gazte bat beziñ azkarra,
Donostiyara etorri zaigu
utzirik bere baztarra,
Tolosa bañan goragotikan,
Mendiburuko maiztarra.

- 2/ Igaro dira egun batzuek
sekulako azkarrena,
eta aitonak or azaltzen du
len barrenen zekarrena:
zortzi urteko mutill koxkor bat,
Joxe, illobik zarrena,
eskatutzen du eramateko
-ai, ura amaren pena!-,
esanaz zorrotz kalea dala
gaztientzako txarrena.

- 3/ Bere ait'amen baimenarekiñ
Joxetxo au Goierrira
joan zan, oitura onak artzera
aitonaren baserrira.
Geroztik ama gaxua beti
alde artara begira,
eziñ bizi zan bere semea
joan zanetik urte bira;
bañan azkenik bere aitona
zarrarekiñ etorri da.
- 4/ Lenbizi utzi diote egiten
amarekiñ milla jolas,
bañan txandikan nola ematen
etzuten oiek iñolaz,
ta aitak ere begiratutzen
ziyon benaz ta ajolaz,
galdetu ziyon aiton zarrari
far-irriyan, erdi burlaz:
–Mutill ederra dakarki, bañan
nol'ote dago eskolaz?
- 5/ Ori aditu zuben denboran,
aitonak, altxarik garboz,
erantzun ziyon: –Eskol'oberik
eziñ eska leike aboz;
euskalduna da eta *pueroak*
maitatzen ditu oraingoz;
nola karrika beterik dagon
erreplurikano gaiztoz,
eraman nuben ta obe luke
berriz an balego askoz.

6/ –Republika zer dala uste du?
Aitona, betor onuntza;
eztegu ondo entenditutzen,
ez baita gure izkuntza;
bañan eskatzen du egiteko
denok elkarri laguntza,
beren modura gobernatubaz
probintzi t'erri bakoitza,
ortik fuerora zer diferentzi
dago, aitona? Zer? Utsa.

7/ –Zure tokiyan beste zenbaitek
itzegiñ balit orrela,
animatikan aitortzen dizut
sinistuko ez nubela;
bañan zu, suia, nik ondo dakit
egitiya zeradela,
eta diyozu *erreplurikak*
puerua dakarrela...
Orduban saia gaitezen denok
ta lenbailen datorrela.

(1893)
BASTILLA

- 1/ Jakitearen argitasuna
iritxi zaioten denak,
nola itsasoz aruntzkotarrak
ala onontztik daudenak,
eta geiago oien tartian
biyotz altxia dubenak,
gaur Frantziyari biraltzen dizka
eskumuñ bereztubenak;
gutxiyagorik ez du merezi
Bastilla'ren oroimenak.

- 2/ Bastilla deitzen zitzaion etxe
tzar bat Parixen gaiñduba,
agintariyen josta-lekuba,
mendekuen infernuba,
jende «txe» dena oiñperatubaz
luzaruan egonduba;
gaur eun ta lau urte, altxarik
aserre erri miñduba,
onen indarrez izan zan ura
purrukatu ta kenduba.

- 3/ Erriya ala ikusitzian,
agintariyak atiak
itxi zituzten, bañan aitubak
zeuden aien agintiak;
Parixko seme alkar maitiak,
samiñtasunez betiak,
autsi zituzten beren anaiak
lotzeko zeuden katiak,
eta len goien zeudenak izan
ziran azpira botiak.
- 4/ Nola itsaso aserretua
iñoiz biurtzen dan apar,
gisa berian altxatu ziran
aiñbeste milla atzapar;
txikiyak laxter aunditu ziran
artu zutenian alkar,
aundiyak berriz –eta nola ez!–
txikitu ziraden azkar;
Frantziyak daukan edertasuna
egun santu arek dakar.
- 5/ Uzta-illaren amalaubian,
gaur eun eta lau urte,
frantzesak azañ izugarri au
egiñ izan ez balute,
etorkizuna etzitekian
daukan aña argiz bete.
Bai, animako ogiya denoi
bidean jarri digute;
agur ditzagun gure maisuak,
guztiya merezi dute.

(Donostiyán, Uzta-illaren 14'an, 1893'an.)

(1893)
ESPAÑOLAK ETA MORUAK

1/ Erdi lotan bezela
joan dan aspaldiyan,
iñoren parragarri
geunden Españiyan;
argatikan moruak,
ausardi aundiyan,
artu nai zuten legoi
zarra oñ azpiyan,
ta gaztiak azaldu
zaizkate kabiyan.

2/ Zar-itxuran dagoen
legoia tximutzat
artuko zuten bada?
Oiek astaputzak!
Berak nola diraden
animali utsak,
izan arren Koran ta
Mahoma laguntzat,
astinduko dizkate
txilabako autsak.

3/ Españiyan biyotzak
daude txit jasuak,
legoia esnatu du
tximu-erasuak;
baleudezke seguru
joan diran gaxuak,
arentzako dauzkala
beren gurasuak
malko bat illentzako,
bizintzat besuak.

(1893)
LIMOSNATXO BAT

- 1/ Mutill koxkor bat itxu aurreko
zubela aldamenian,
gizon buru soll, bizar zuri bat,
bi makuluren gañian,
kale eskiñan ikusi nuben
iñora eziñ joanian;
ta bera nor zan jakiñ nayian
inguratu nintzarian,
limosnatxo bat eskatu ziran
Jainkuaren izenian.

- 2/ Zerbait emanaz galdetu niyon,
al zan modu onenian,
jaiotzatikan al zeukan ala
gaitzak artuba mendian;
erantzun ziran: «Ez, semia, ez;
nik sasoia nubenian,
ez nuben uste iritxitzerik
onetara azkenian...
Gaur limosna bat eskatutzen det
Jainkuaren izenian».

3/ Eta segitu zuben esanaz:
«Lengo gerrate denian
ni aurren xamar ibiltzen nintzan
beti edo geienian,
nekatu gabe aisa igoaz
aldapik luzienian;
etzan burura asko etortzen
gu ala gebiltzanian,
gero limosna eskatutzerik
Jainkuaren izenian.

4/ Odolak bero eta buruba
arrua daguenian,
edozeiñ moduz sartutzen da bat
alako itxumenian;
atsekabe ta negar samiñak
badatoz ondorenian;
nola ere bait batek biziya
utzitzen ez dubenian,
limosnatxo bat eskatu biar
Jainkuaren izenian.

5/ Iñoiz pentsatzen nere artian
ni jarritzen naizenian,
gaur ere asko dirala joango
lirakenak zuzenian,
ez luke iñork sinistatuko
zer pena ematen dian.
Ai!, orla nintzan ni ere sano
ta gazte nenguenian...
Gaur limosna bat eskatutzen det
Jainkuaren izenian.

6/ Ai!, txorakeri asko egiten
da zentzurik ez danian,
sinista zazu ur au pasia
daukanaren esanian;
obiago da sasoi dan arte
saiatutzia lanian,
negar egiñaz ibilli gabe
gero denbora joanian,
limosnatxo bat bildu eziñik
Jainkuaren izenian».

BETI-BETIKO

(*Nere adiskide maite Buenabentura Soroa'ren
doñurako egiñdako letra.*)

Galaiak: Zure aita ta amari
-trantze estua-
izandu naiz eskatzen
zedorren eskua;
egiña zendukazula
amarekikua
zuk esan eta nedukan
sinistua;
aita berriz mintzatu zait
aiñ prestua,
baietz agiñdu dit eta
-au da gustua!-
nere biyotz gaxua dago
birpiztua.

Damak: Nola dezun zuk barren bat
danik onena,
beti izan dizut nik
zuri sinismena;
bañan falta zitzaigun
lanikan zallena:
nere aita prestuaren
aitormena;

aspalditik banekiyen
amarena,
ta oraiñ badegulako
biyen baimena,
badakizu ni zuretzako
naguena.

Galaiak: Nola mundu onetan ez
dezun berdiñik,
eziñ arki nezake
nik zure ordañik;
neretzako zeradela
sinistu eziñik,
aspaldiyan igaro det
gau samiñik;
bañan ez da mudakorrik
biyotz fiñik;
oraiñ lengo traba denak
alderagiñik,
biziko gerade gu biyok
bat egiñik.

Galaiak: Ai, nik zenbat nai dizudan!

Damak: Eta nik zuri?

Galaiak: Mingañez eziñ esan
genezake ori.
Biyotzak aiñ alkartu
zaizkigu biyori,
nola bildu etzaiozkan
len iñori,
petxu batian daudela
badiruri.
Ori egiya izanik...
muxu bat neri
ez al nazu bada emango?

Damak: Tori, tori.

**ELIZAKUAK
EDO
AU MUNDUA!**

Illunak nabarturik
bideko tiñua
zeukan, ta ixildu zan
txorien doñua;
odoi tartetik iñoiz
izarren keñua
senti zan, bañan bian
sortu zan lañua;
argi baten aurretik
kolpez errañua
azaldu zan, ta laxter
—eliza-siñua—
gugana iritxi zan
txintzarri-soñua.

* * *

Txilin-txilin jo zuben
berriz txintzarriyak,
aditzera emanaz
gauza mirariyak,

beti txit onak, bañan
iñoiz miñgarriyak,
izaten diranian
gaitzak ekarriyak.
Oso tristetu ziran
gure aurpegiyak,
ta beria azaldu
zuben illargiyak;
eskuban arturikan
buru-estalkiyak,
lurrian belauniko
an geunden jarriyak,
ta parte artu zuben
zeru-gau-argiyak:
an pasa biar zuben
Jaungoiko aundiyak!

* * *

Eukaristi Santua
jarriya Maisuak
zijuan pasatzen, ta
beraren pausuak
umill agurtzen ditu
kristau fedetsuak;
ta nola emen ala
geran geientsuak,
gertatzen diranian
alako kasuak,
burubak makur eta
biyotzak jasuak,
barrendikan egiten
dira errezuak,
meserez izan ditzan
miñ duben gaxuak.

* * *

Pentsatutzen munduko
izate aulian,
kasikan lorik egiñ
ez nuben gaubian,
ta urrengo goizian
zortziyak aldian
joan nintzan, Jauna artu
zunaren galdian.
Eskaratz zar batera
sartu ondorian,
kanta-otsa senti zan
etxe-barrunbian,
guztizko doñu alai
eta ederrian.
Pozez bera aditzen
negola an bian,
biziro berri onak
ziraden idian,
gizon bat azaldu zan
ate-brinbalian,
eta nere galdeera
egiñ niyonian,
malko bi zerorizkan
bere masallian,
ta ziyon: «Ortxen dago
gaxu'iy'illian!»
Bere ama maitia
zedukan oyian!
Arriturik gelditu
nintzaion aurrian,
ta kanta otsa nola
senti zan artian,
esan niyon: «Or nola
daude umorian,
agoniya arkitzen
bada etxe berian?
Ori ez da kabitzen
kristauben legian».

Eta erantzun ziran
erdi negarrian:
«Ai! Or famili asko
nola bizi dian,
anbat jakingo ere
ez dute ordian
desgrazi au arkitzen
danikan gurian.
Eziñ biziyak gauzka
aiñ bakardadian,
ixil-ixilik geren
baztartxo pobrian,
beste guztietatik
kasikan gordian,
ez bagiña bezela
jaiuak lurrian!...
Iltzia obe izan
liteke aldian,
bizi ez danarentzat
itxura obian!...».
Zenbat olako oi da
mundu zabalian!!

Adiñeko jendeak argibide bearrik ez du bertso sail
au ondo ulertzeko. Baiña gazteentzat zerbait esan deza-
gun.

Gaur egunean, elizakoak ixillean eta izkutuan erama-
ten zaizkio gaixoari, etxeakoak bakarrik jakiñaren gai-
ñean dirala. Garai batean, ordea, erri osoak jakiten zuan.
Apaiza elizatik ateratzerakoan, kanpai ots ezagun bat jo-
tzen zan. Gero, kale edo bideetan barrena, eliz-mutil bat
edo sakristaua joango zan aurretik, esku batean argi-pa-
rola zuala eta besterekin txintzarria joz. Urrena, geiēn-
tan beintzat, lagun batzuk kandela piztu banarekin. On-
doren apaiza, Jauna eskuetan zeramakiala. Kanean edo
bidean zijoazenak, txintzarriaren otsa aditzean, txapela
kendu eta belaunikatu egiten ziran, Jauna pasa bitartean.
Baita ere geienak, Otañok dion bezela, otoitzen bat gai-
xoaren alde egin.

Oitura ori erabat galdu da. Baiña lengo oiñean jarraitzen du bertso sail ontan esaten dana: famili batean kanta otsa eta umorea, eta bestean agonia eta tristura. Zizurkilko baserrietan edo Arjentinako Panpetan baiño nabarmenago ikusiko zuan ori Pedro Marik Donostiko bizitza askoko etxe aundi oietako batean, teillatupe berean gauza oiek biak gertatuta; eta bertsoarako gaia ortik bururatu.

GU TA GUTARRAK

(*Antonino Esponda-k eskatu ta egiña.*)

«Zer da Euskara, nor euskaldunak,
zeiñ ta nongotarrak dira?»
galdezka daude atzerritarrak
alde ontara begira,
mundu guztiyan bere berdiñik
ez duben Euskalerrira.
Eziñ ikusi gaituzte ondo,
irten gaitezen begira,
iñork mantxarrik sortu ez dezan
gure jatorri garbira.

Bertso au Otañok bere *Zerbait* izeneko liburuan sartu zuan, izenburuaren azpian adieerazpen au egiñez: «Antonio Ezpondak eskatu ta egiña». Baiña jaun ori nor izan zan ez dakigu.

ERNANI

- 1/ Urbietako Juanen
sorterriya orra,
seme leial askoren
siaska jatorra;
biyotz biguñekoa,
gudari gogorra,
zure izen maitia
ez liteke borra,
zergatikan zeraden
euskaldunen onra.

- 2/ Ez izanagatikan
aundi ta bikaña,
aiñ zerade polita,
txukun ta apaña,
gañera euskalduna
besterik ez aña;
lur ontan biyotztsuak
denak dira, baña,
nere ustez, Ernani,
zu zera estraña.

- 3/ Euskaldunen oiturak
ta gure izkuntza
jakin nai ditubena
joan bedi aruntza;
nola euskara dagon
iya umezurtza,
au-sapai txarrekuak
nai diyote bultza...
Ernani, zu zerade
ezti onen eultza.
- 4/ Inguruan daruzkan
menditxuak berriz,
aiñ politikan ez det
nik ikusi begiz;
betiak gaztañez ta
sagar muxu gorriz,
denetan politena
tontortuba arriz,
santa baten izena
dauka edergarritz.
- 5/ Begira zaiozute
Santa Barbarari,
ardiyak zaitzen dagon
artzaia diruri,
beti ernai «otsorik»
ote dan agiri;
ez diyo txarkeririk
egiñ nai iñori,
baizik lagundu bere
erri maitiari.

6/ Asko lezakiana
edo indartsua
bezela da Ernani
prestu ta mantsua;
baztartutzen dubena
etsai setatsua,
bizi da lagundubaz
jende biartsua;
nik agurtutzen zaitut,
erri doatsua.

7/ Ernaniko alaba
eder ta txukunak,
zubek zerate egi-
azko euskaldunak;
oraiñdikan zautenak
aiñgeru kutunak,
gero izan zaitezte
andre t'ama onak,
beti sortu ditezen
seme biyotzdunak.

(1894)
AZPEITIKO PREMIOA ZALA-TA

Azpeitiko premia zala-ta, Udarregi eta Pello Errotak alkarrekin bertso-burruka sortuta, sartu bearra izan zuan Jose Bernardo Otañok aien artean pakeak egiteko. Ortarako, bere bertsoak Pedro Mariri biali zizkion, aurrez ikusi ta bere iritzia emateko. Ara emen Pedro Mari-
ren erantzuna:

Egondu naiz bedorren
bertsuei begira,
t'ez pentsatu nuala
inbusterrira.
Famatu bearrikan
ez dutenak dira,
nik aitortuko niyon
koxkorak balira.
Azpeitiko jira
ta aren segira
orain etorri da
bear dan tokira,
arrazoizko gizonak
baldin badira.

(1894)
TXEPETXA

- 1/ Askotan esan izandu dute
gizon ikastun argiyak
nola pixtiyak izan litezken
gure erakuslariyak;
erlia da bat aipatzen dana,
o zer lan arrigarriyak
jartzen dituzten gure aurrian
onek eta txingurriyak!
Txepetxak berriz erakusten du
aifbeste nola aik biyak.

- 2/ Euskal lurreko txorietan dan
txikitxuena da bera,
gaztañ kolore bakarrekua,
nai bada ez da ederra;
begi argiyak, buru xanpala,
moko ttentia aurrera,
korputza motxa, anka laburrak,
xaltokako ibillera,
xalapartako egalariya
eta kantari ergela.

- 3/ Txotx batek aisa jasoko luke
nola karga gutxi duan,
bañan gustatzen zaio jartzia
adar sendoxiaguan;
amildu arren ez leike galdu
dakiyelako eguan,
bañan arkitzen baldin bada ere
burnizko aldamiyuan,
iru-lau aldiz xanpatutzen du
seguru ote dagan.
- 4/ Udaberriyan lendabiziko
kabiya txepetxarena
azaldutzen da, ta ezaguna:
goroldiyozkua dena;
arbol-gerriyan untza-tartian
du lekurik maitiena,
ta gizon askok ikusitzian
irixpirian daguena,
esan oi dute: «Zer konfiantza,
txori txar onek dubena!».
- 5/ Ta edozeñek esan lezake,
berari begiratzian,
arretarikan ez dadukala
egiñ leioken gaitzian;
ez-iduriyan ark kabiari
beste zulua atzian
egiten diyo, andik joateko
aurrekoa tapatzian,
erakutsiyaz pentsa zagula
nola atera sartzian.

(1894)
DONOSTIYA
UXUA

Nola gizon guztiyak
txit aundiyak diran
eta oso txikiyak
denbora berian,
batek asko pentsatu
eta ondorian,
igartzen diyo nola
gauz asko lurrian,
ainbeste itsasuan
ala legorrian,
egonagatik anbat
gugandik urrian,
Jaungoikuak daduzkan
betiko gordian.

Argatik dago txutik
betiko galdeera:
«Zergatikan da gauz au,
beste ori zer da?».
Iñoiz erantzuteko
izaten da era,
gizona iritxi da
zerbait jakitera,

illunpetatik gauza
asko du atera;
bañan jakintsunetan
geiena dan bera,
erortzen da maizena
galde egitera:
«Zergatikan da gauz au,
beste ori zer da?».

Ixiltzen diranian
gizon jakintsunak,
izketan asten gera
gutxi dakigunak;
aientzat bide asko
daude txit illunak,
estrapozoz betiak
eta trabadunak;
guretzat berriz denak
lirañ ta legunak,
gañera geren ustez
oso ezagunak;
ez bestek erakutsi
izan dizkigunak,
edo ikasbiretik
datorkizkigunak,
baizikan ametsetan
sortzen zaizkigunak.
Naiz farra egiñ iñoiz
aditzen digunak,
beti izango dira
guretzat lagunak.

Argatik galdetzian:
«Donostiya zer da?»,
ikusten da, lenago
diyotan bezela,
jakintsu aundi denak
ixilik daudela,

edo geienaz ere
mintzatzen dutela
lan ori erabaki
eziñ ditekela;
ametsgilliak berriz
kolpian, berela,
bere erantzuera
ematen dubela,
esanaz: «Donostiya?
Kantauriko perla»,
ta beste izen asko
errezki, orrela,
txit ondo datozenak
jartzen ditubela.
Nork ukatu doaia
berez datorrela!

Naspillaturik beren
pisuz eta neurriz,
mundu guztiya bete
nai dutenak egiz,
bete oi dutena da
kopeta izerdiz,
gauzak ezagutzeko
arreta geiegiz.
Nik agurtutzen ditut
begiramen aundiz,
naiz berak farra egiñ
gure umekeriz.
Or konpon ditezela
beren jakinduriz,
neretzat Donostiya
ara zer dan berriz:

Uso bat biralduba
Noeren arkatik,
iñon legorrik bazan
jakitiagatik;

pixti leial gaxua,
al zuben lekutik,
izpi bat txintxilika
zubela mokotik,
aditzera emanaz
argiro gogotik
azaltzen ari zala
lurra ujalpetik,
biurtu zan atzera
urditza artatik,
lokabetuaz denak
zeukaten dudatik.

Putzuban emanikan
len ainbeste jira,
uso ona biraldu
zutenak urdira,
noizbait iritxi ziran
Ararat mendira,
lenbizi egokitu
zan legortegira.
Noe buruzariyak,
irtenik erdira
ta eskerrak emanaz
zerura begira,
itza bireztu zuben
bere familira,
esanaz: «Sem ta Jafet,
egun'etorri da,
ta Jaunak agindubak
egiñ bear dira.
Zeron emazteakiñ
biyak urrutira
joan bear dezute
bizitza berrira;
Kan ta bere andrea
nerekiñ baitira;

ait'amak zarrak gaude
ta izan kupira,
ez lotsikan biraldu
gure aurpegira.
Orain bendiziyua
ar zazute, tira!»
Eta agindu zuben
beste alderdira:
«Pixti denak bijoaz
al duten tokira».

Ain leial legor billa
joan zan egaztiya,
ekarririk birpiztu
zituben izpiya,
pixti denak bezela
izan zan utziya;
bañan argitasunez
nola zan jantziya,
aurrera eramanik
bere iritziya,
laster igaro zuben
legordi guztiya.
Oroitutzen zan leku
on bat ikusiya,
eta bera izanik
txit egalariya,
alderdi artara zan
berela abiya,
topatzera goguan
zedukan tokiya.
Iritxi zubenian
berriz Kantauri ya,
ementxen autu zuben
beretzat kabiya;
etziñ zan, eta ez da
geroztik jaikiya;

begira non dagan
gaxua jatxiya:
len uxua zan eta
orain Donostiya.

Buruba ageri du
Gaztelu orretan,
korputza Donostiko
etxe ederretan,
ta isatsa Loiola-
ko erriberetan;
eskuiko egua
Ategorriyetan,
eta ezkerrekoa
Antiguan bertan,
edo alde artara
dauden birietan.
Beste pixti batzuben
egope onetan
ikusten dira inoiz
uda-egunetan,
beren lumak bustiyaz
Kontxako oletan,
pozkidaz dabilzala
jostatzen uretan...
Sartu gabe kondaira
luziaguetan,
orra nere iritziz
Donostiya zer dan.

Donostiyan, 1894'garrenian.

(1895)
OROITZA

Saiatutzen da billera zar au
Ondo egiten denari,
Ceñ dan askotan galdetu gabe
Inguratzen zaionari.
Eskalerikan ez du utzitzen
Datorrenik negargarri,
Au da ematen diona beti
Dena laguntasunari.

Umore ona doakabeak
Nai baldin badu arkitu,
Iyo dedilla gela ontara
Ori bakarrik aski du.
Nola ez leiken emen tristerik

Alaitu gabe gelditu,
Rau!, kolpez miñak joango zaizka
Ta aurpegia argitu.
Emen mintsuak sendatu dira,
Sanorik ez da gaizkitu,
Argatikan au zerua dala
Neri oi zait iduritu,
Agurrak merezi ditu.

Lerro bakoitzaren leenengo izki edo letra berezi eta goitik beera irakurrita, *Sociedad Unión Artesana* irakurriko degu. Erderaz esaten danez, *acróstico* bat da, beraz.

(1895)
KARIDADEA!

Españi triste ontan
aspalditik geunden
atsekabe gogorrak
sentirik barrunen;
munduko mirariyak
izan giñanak len,
ez dakit ontara zerk
ekarri gaituben.
Añ gauza miñgarriyak
pasa dira emen,
ta ez gentzake esan
kulpa zeñek duben.

Lagun bear ditugun
urak eta suak,
nola biyak diraden
gauza indartsuak,
pixti gogorren gisa
kalparrak jasuak,
zelatatzen dituzte
gizonen pausuak,
balirake bezela
etsaien lazuak;
bestela esan bitza
Santander gaxuak

guztiyok memoriyan
dauzkagun kasuak,
ta beste Españiko
famili osuak,
ondata zitubenak
ujal erasuak.
Aien ondoren oraiñ
berriz itsasuak,
erakutsiyaz bere
zelaidi mantsuak,
zabaltzen balizkigu
bezela besuak...
Orra zer egiñ digun
betiko paltsuak.

Zan Martxoko illaren
amargarrenian,
oraiñ arkitzen geran
urte barrenian;
guda-ontzi bikaiñ bat
Kadiz'ko urian,
zisne bat bezin liraiñ
itsas bazterrian,
aiñ itxura egoki
eta ederrian
arkitutzen zan jende
askoren aurrian,
aruntz-onuntz txiki bat
egिñ bearrian.

Ikustera jauregi
ur gañeko ura,
ainbeste lagun bildu
ziran ingurura,
mirariztera berak
zedukan itxura,
iritziyak emanaz
nork bere modura.

Askok goititutzean
begiyak zerura,
eguzkiya par-irriz
zeguan lekura,
ta gero ikustean
itsasoko ura,
urdiñ ta geldi belar
soruen modura,
lasaitasun bat sartzen
zitzaien petxura;
ta zenbati etorri
zitzaion burura
pozik egiñ zeikela
juan etorri ura!

Ontan azaldu ziran
itsas gudariak,
ontzi eder artako
jaun agintariak,
ondoren zituztela
beren mirabiak,
ta inguruan moro
biotzik gabiak:
oiek Marrueko'tik
etorri berriak,
guri erakustera
Koran'en legiak;
emen janik an baño
mokadu obiak,
esker gabeko gizon
erdi aberiak,
laguntzalle emanaz
Españi nobliak
berak ainbeste maite
zituben semiak,
utzirik ama, aita,
andre ta umiak,

beren lur maite, lagun
eta senidiak,
pixti tzar aiekin joan
ziraden jendiak,
par irriz alaiturik
beren aurpegiak.
Eta andikan laxter...
A, doakabiak!!

Lareun eta geiago
gizon biotzsuak
menderaturik uste
etzan erasuak,
Reina Regente eder
artako maisuak,
nagusi eta morroi,
guztiyak osuak,
gorde ditu asetzen
ez dan itsasuak.

Orañ or daruzkagu
oien gurasuak,
buruak makurturik
miñ ezin jasuak,
eta alargundurik
emazte txintxuak,
negarrez ikusirik
umezurtzatxuak,
malezirik oraiñdik
ez duten uxuak,
luzatzen dizkatela
beren eskutxuak,
amatxori esanaz
onla kontutxuak,
purrakatuaz onen
biotz ta petxuak:
«Aitak noiz ekarriko
dizkigu goxuak?».

Amak, aurreraturik
orduban besuak,
biltzen ditu, esanaz:
«Ai, aingerutxuak!»,
ta partituaz malko
tartian muxuak,
ez daki zer erantzun,
eziñ du gaxuak!!

Joan ziran itxas-gizon
prestuak Tanger'a,
moro zatarrak bizi
diran parajera,
egualdiyak emanik
alako aukera,
Mahomaren illobak
pakian uztera.
Jiratu ziranian
Españi aldera,
lurretik aldegiñez
itsas zabalera,
onek kolpez galdurik
lengo urdinkera,
beltza ta itsusiya
azaldu zan bera.
Eguzkiya sarturik
lotsaz odoipera,
aizeak altxa zuben
alako kolera,
non zirudien goiak
zetozela beera,
ta itsasuak beren
oitik irtetera;
olatuak igoaz
elkarren gañera,
egiñik suge amo-
rratuen papera,

«Aitak noiz ekarriko
bazetozen bezela
guztiyak jatera,
saltatutzen ziraden
Reina Regente'ra;
iduri zuben mundu-
aren bukaera.
Ta ala ere gure
gud'ontzi ederra
beldur gabe sartu zan
guztiyen tartera,
esanaz: «Bire, bire!
Españolak gera,
ta iritxi nai degu
geren lur maïtera!».
Ta kapitanak ziyon:
«Aurrera, aurrera!».
Trafalgar inguruan
gutxi gora bera
uste da joan zirala
denak itxaspera!!

Trafalgar!... O, zer izen
goguangarriya,
odolezko letrakiñ
kondairan jarriya!
Nork ez daki au dala
Txurruka aundiya
egun batez betiko
galdu zan tokiya?
Bañan gerran iltzia
gizon gudariya,
irabazten dubela
betiko gloriya,
tristeia dalarikan
da alaigarriya.
Oraiñ gertatu dana
da negargarriya,

argatikan bete da
lutoz Españaia.
Ez balira bezela
diña gure penak,
galduarekiñ *Reina*
Regente'n zeudenak,
ontzi *Carpio*'kuak
ito dira denak,
beregaturikan
itsaso zekenak.
Guztiyak ziran seme
Españiyarenak
eta gure anaiak,
galdu diradenak.
Nola ez negar egiñ
biyotzik dubenak!

Erregutu dezagun
ito zan jendea
Jaunak iduki dezan
berekin gordea,
eta egiñik bizi
diranen galdea,
lagun dezagun triste-
en bakardadea.
Au da egiñ bearra
daukagun tarea.
O, zer gauza ederra
dan karidadea!!

Reina Regente dalako ori gerra-itxasontzi bat izan zan; 1895'eko martxoaren asieran Kadiztik Tanjerra joan zan, Madrillen izana zan Sidi Brusha Marruekosko ordezkaria eramatera.

Andik España aldera martxoaren 11'n abiatu zan, baiña itxasoak irentsi zuan. Lareun lagun zijoazen itxasontzi ortan, eta aietatik bakar bat ere etzan bizirik atera.

Asi eta laster samar Santanderko ezbearren bat aita-
tzen da. Ango kaian, izan ere, 1893-an, dinamitaz karga-
tutako itxas-ontzi bat leertu zan. Illak seireun izan omen
ziran; eta zaurituak, millatik gora.

(1895)
KARIDADEA!

Ea, ea, euskaldunak,
malkuak legortutzero,
tristeak alaitutzero,
atozte, bada, lagunak.

Denak, denak itsasuak
berekiñ eramanak,
Reina Regente'n ziranak
illak dirade gaxuak.

Umezurtzak eta alargunak
daude laguntzaren eske;
gu nola egon gintezke
lertu gaberik barrunak?

Gaxo aien bakardadea
alaitutzen ote degun,
aurreratu zaiotegun
guztियon karidadea.

Zer gauza ederra
dan karidadea!!

(1895)
LARRIYA

Romanza de Oñate

Uxo ego txuriya
jatxiya zerutik,
izate guziya
emango det zugatik.

Entzun nazazu arren,
aingeru kutuna,
nai dizun biyotzak
gaur esaten dizuna.

Adoratutzen zaitut,
ume zoragarriya,
belauniko zugatik
emen nago jarriya.
Atoz, munduko illunkentzalle,
izar argiya;
atoz kentzera, maitea,
nik daukadan larriya.

Zerutikan mundura
jatxi zerade egan,
ta gloriyaren puxka bat
nola zerori ala zeran,
-nik ez dakit au zer dan!-,
txorutzen naiz zure aurrean...
Urrikaldu zaitea
ta barkatu, maitea,
nik zuregandik aldegitia.

Illko naiz miñez
zu gabe, ederra;
atozkit onera...
Ez, ez...
Joan zaite meserez.

Agur, laztana,
bai, betiko agur;
deitutzen dit Jaunak,
Jaunak,
bere ondora gaur.

Jaungoikoak nai du
ni ara joatia,
maitia!
Egiñ bedi bada Jaunaren
borondatia.

(1895)
LARRALDEKO MAGDALENA

- 1/ Frantzes euskara itzegiten dan
mendi tantaien artean,
Sara deritzan uri kutuna
dago ibartxo batean;
erri leial au edertutzen da
bere kondaira maitean,
irakurriaz edo entzunaz
zer gerta zan jakitean,
milla zazpireun larogei eta
amairugarren urtean.

- 2/ Erri ontako aingerutxo bat
Larraldeko Magdalena
zan, amazapi urte besterik
oraindik etzitubena,
guraso onak eska lezaken
alabarik leialena;
ikusirikan inguru artan
apaizik etzeguena,
konfesatzeagatikan sartu
zan Españian barrena.

- 3/ Fedeagatik joan ta egondu
zan Naparroako Beran,
an konfesatu eta gaxoa
etxeruntzko etorreran,
Españia ta Frantzia nola
zeuden gudan edo gerran,
katibaturik gelditu zuten
bere lurreko sarreran,
ta koitaduak zion: «Ez dakit
zertan gaizki egin deran!».
- 4/ Arrano tzarren atzaparretan
mantxa gabeko uxua
arkitutzen dan bezela zegon
Magdalenatxo gaxua;
gudari aien agintaria
izanik errukitsua,
esaten zion: «Uka ezazu
gaur eman dezun pausua».
Erantzun zuben: «Ez det egiñgo
nik juramentu faltsua».
- 5/ Ibilli izan balitz bezela
ixpi edo zelatari
aur maite ura, gaitzik beñere
egiñ gabea iñori,
aurkeztu bear izan zioten
Pinet buruzagiari;
onek berela agindu zuben
«*Gillotina* jaso bedi
eta lepoa kendu bizaio
Magdalena Larralderi».

6/ Jesus maiteak guruzpidea
igaro zuben modura,
barkazioa ta naitasuna
banatuaz ingurura,
«Salve, Regina» kantatuaz ta
begiratuaz zerura,
gillotinara igo ta ill zan
zoragarrizko aur ura,
ta aingeruak eraman zuten
santuen bizi-lekura.

IRI APUSTU BATEN BIREZ

Batek iri obiak zeuzkala ederrez,
pisuban ta neurriyan eta indarrez;
bestiak geiaguak berriz leialtarez,
ankaz ta intentziyoz, lepoz ta bularrez;
biyak alde aurrez
urrutitik farrez,
aldetik bildurrez,
nola etzan errez
jakiten irabazi zeiken edo ez.

(1896)
TOLOSAR BIURSARI GAZTEARI

1/ Irakurririk zure itz neurtu
eztitsuak *La Voz*'ian,
orain dirala egun batzuek
joan dan igande goizian,
barka zaidazu, on Emeterio,
orren denbora luzian
erantzun gabe ni egotia;
sentitzen det biotzian.

2/ On Emeterio Arrese, zatoz
zu argi billa nigana,
ez al dakizu pittina dala
nerekin dakarkidana?
Zer ikasiko dezu nik esan
arren zuri dakidana,
zerorri baldin bazera neri
argi egiten dirana?

- 3/ Asmo senduak izanagatik
askok oi dute gogaitu,
landarerikan onena ere
beti bear da jorraitu,
bestela nai dan etorkizunik
eziñ lezake garaitu;
zer esango det zure izkuntzak
denok arritzen bagaitu?
- 4/ Illargiaren gisara askok
besterengandik argiya
artu oi dute, nola alperrak
langillien izerdiya;
bañan zu zera, on Emeterio,
aiñ euskal iztun garbiya,
gure illobak autan izango
zaituzten biursariya.
- 5/ Eguzkiaren irteera da
aiñ pozgarri ta alaia,
gisa berean azaldu zaigu
gaur Tolosako galaia;
zayikan gabe iriñ fiñ utsa
iragazten duben baia,
ez dezazula galdutzen utzi,
oraiñ da zure garaia.
- 6/ Aipatzen dezun lore-baratza,
Pollitena deritzana,
da arrats batez oso pozkiroz
zurekiñ bildu nintzana.
Zerbait'en billa *uso* argiya
da Ararat'en izana,
osatu gabe geldi etzediñ
orduan itzegiñ zana.

* * *

Tolosar biursari gazte ori, bertsoetan esaten danez. Emeterio Arrese olerkaria degu (1869-1954). Lau bertso eskeiñi zizkion Otañori, *La Voz de Guipúzcoa* egunkarian, 1896-II-23-an, eta onek or goien ezarri ditugun oiekin erantzun.

ZERBAIT

- 1/ Zerbait'engatik, on Pello Mari,
milla kezka eta naspill
biotz barrendik dauzkatalako
zori gaiztoaz narabill;
kolko agorra dedan bezela
egarriya nairikan ill,
nere gogoa iturri billa
*zerbait'*en galdez darabill.

- 2/ Eskeñi on bat egin zirazun
alkartu giñan gabian,
lore gozozko baratzatxoa
politena dan batian.
Uso txuriyak bere egatzetan
Ararat'eko atian
euki ninduben, eta geroztik
nago *zerbait'*en ustian.

- 3/ Gaban itzala asten danian
illuntasuna zabaltzen,
ta goizeko eran lañu zuriya
mendi zokotik altxatzen,
buru gaisoa zoramen aundiz
jarririk beti pentsatzen,
*zerbait'*en billa dabilelarik
ez du ezertxo billatzen.

- 4/ Ez nazazula egun geiagoz,
biursari on garbiya,
zerbait orrentxen esperantzetan
euki luzaro arriya.
Arren!, ekatzu, on Pello Mari,
gogo detan pozgarriya;
itxu dagonak zer nai lezake
baldin ez bada argiya?

Tolosa, 20 febrero 1896

* * *

Ikusten danez, Arrese jakiñaren gaiñean zegoan Otañoren *Zerbait* liburua agertua zala; eta, beraren izenburuarekin itz joko batzuk egin ondoren, leenbaileen bialtzea eskatzen dio.

Baiña Emeterio Arresek berriro erantzun zion Pedro Mariri, beste sei bertsorekin. *La Voz de Guipúzcoa* egunkarian agertu ziran, 1896-III-9-an. Onela diote:

UTSA

- 1/ Nundik irten da on Pello Mari
doai aundizko iztuna?
Nundik irten da nere biotza
zorionez bete duna?
Au da zerubak omengarritzaz
guri bialtzen diguna,
Amatxo zarren titi gozoa
erandako euskalduna.

- 2/ Irudimenez, lagun Otaño,
anbat zerade bizkorra,
goiko zabalde miragarriyan
nola izar igeskorra,
ega biziyaz iragoturik
zeru, itxas ta legorra;
aize biguñez egala zera,
biursari on jatorra.
- 3/ Arrazoiakin esaten dezu
askok dutela gogaitzen;
asmo sendoak izanagatik
bada etzait iduritzen,
ega motxakin erreza danik
aize gogorra llabaintzen:
eralki nai ta ezin eralki
emen nabill ni zorutzen.
- 4/ Odoi tartian egon ez nediñ
eskatu nizun argiya,
Zerbait onakin eman dirazu
neretzat leiken guztiya;
baño naigatik eziñ ikusi
aiñ dago dizdizariya,
nola nezake aurre-aurretik
begiratu eguzkiya?
- 5/ Aurpegin suba arrazidazu,
ez dakit zer esan iya,
La Voz'ko zure itz neurtuak
lotsaz naukate jarriya.
Igande ezkeroz emen narabill
goitik astinduaz baia,
zeñak ez daki fiñ iragazten,
baizik autsa edo zaia.

6/ Besarkera bat bialtzen diot
nere lagun Otañori,
besarkera bat Euskal-Erriko
seme leiala danari;
zure *Ametsa* irakurririk
malko bi zaizkit ixuri,
Zerbait'en ordeaz artu nazkizu
laztan batez, Pello..., tori.

(1896)
AITONA GIZAGAI SOA

Udaberriko usai gozozko
illunabartxo batian,
Donostiyatik urruti gabe,
uri ontako partian,
baserritikan onontz datorren
bidetxigor politian,
sagar ta gaztañ, aritz, elorri,
urritz ta lore tartian,
azpi aldian errekatxua
marmariyaz ostopian,
eguzkiaren azken dizdizak
aruntzko mendi tentian,
kuku ta beste txorien kantak
baso guztiak betian,
kabi batian lau txorikume
txillar tarteko otian,
gauz abei denai begiratuaz
emen, gure lur maitian,
«iñon ez dago onelakorik»
esanaz nere artian
netorren, eta alako batez,
jiratxo bat ematian,

aitonatxo bat arkitu nuben
eserleku arlotian,
berekin zeukan penaren kargak
lurrera iya botian.
Garai ta leku pozgarri artan
gizon ura ikustian,
alaitasunez inguratua
aiñ egoera tristian,
beregianatu nintzaion zerbait
itzegiteko ustian.
Iruditzen zait gaur oraindikan
bera ikusten naguela,
arri tontortxo baten gañian
eserita daguela,
belaun nekatu bien tartean
urriz makill bat dubela,
beraren puntan ipiñirik len
buruan zuben txapela,
bi eskuakiñ gogor elduaz
kontu egiñaz onela,
eta kokotza oien gañean
lotan balego bezela.
Nola jostatzen pill-pill zebillen
egoaizetxo epela,
buruko ille txuri bakanak
egara zijoazela
esan zeikian, uste det berak
sentitutzen etzubela.
Antxen nenguan bere onduan
zer egiñ ez nekiyela,
laguntzarik nai zuben galdetu
edo aldegiñ bestela;
itzegiñ zuben eta kezkatik
atera nintzan berela.

Asnas lodi bat irten zitzaion
petxu estutik jasua,

ta lenbiziko au esan zuben:
«Nere euskara gaxua!!».

Esan onetan ezaguturik
aitonak zedukan miña,
erantzun nion: «Jauna, euskara
ez dago aifñ aldegiña,
oraindik ere lur maite ontan
bada zeñek itzegiña...».
Bañan nere itz motxak etziran
bera lasaitzeko diña,
ta zion: «Ondo ikusitzen det
datorkigun erasua;
ez da biziko, laster illko da
gure euskara gaxua».
«Jauna, ez bedi orla tristetu,
ez dago euskara juna.
Ez du sentitzen inguru ontan
daguena alaitasuna?
Ez du ikusten ez dala gaitza,
baizik dena osasuna?
Euskalerriko txorien kantak
ez dago pozez entzuna?».
«Bai; len bezela saiatzen dira
kukua eta xoxua;
oiek or daude, bañan galdu da
gure euskara gaxua».

«Jauna, barkatu bizait, berriro
gogor egiten badiyot;
euskara oraiñ baño txarrago
egon dala derizkiyot.
Ez du ikusten nola izkuntza
ontan ari geran biyok?
Gaur Donostiyan ez dakiyenik
ez du aitortu nai iñork».
«Bañan erderak betiak dauzka
erriya eta basua;

alferrik zabiltz, galdua dago
gure euskara gaxua».

«Jauna, alaitzen asi gintezke
euskara maite degunak,
badatoz ustez iya betiko
galdutzat zeuden egunak;
len aintzakotzat artzen etzuten
damatxo txapela-dunak,
gaur erantzuten dute biotzez:
Gu gerade euskaldunak».
«Bañan ainbestek jartzen diote
traba edo arazua,
nola nai dezu indartutzia
gure euskara gaxua?».

«Jauna, badaki nola lenago
ez genekiyen erderik,
eta guraso leial on askok
umiak argitu nairik,
aldi batean non ikusi da
izkuntz au gabeko mairik?
Orrengatikan dago euskara
lotsaz txokuan gorderik».
«Bukatu bedi oitura orren
epea edo plazua,
izan zazute maitexiago
gure euskara gaxua».

«Jauna, ez beza negarrik egiñ;
esan diotan bezela,
ikusitzen du lenago baño
askoz obeto gaudela;
luza lezake zergatik zail dan
oso indartzen berela...».
Ontan malkuak kolpez kendurik
erantzun ziran onela:

«Nik erderarik ez dakit eta
nere illobak... –au sua!–
ni bezelaxe burlatzen dute
gure euskara gaxua».

Au mintzatzen arkitu zuben
nonbait aiñ estu barrena,
non altxarikan eserlektuk
al zezaken azkarrena,
esan ziran: «Ai! Denak nai dute
lege zarrak dakarrena,
eta ez dute ezagutuzten
izkuntza dala aurrena.
Miru gaiztoak menderatuzten
duten bezela uxua,
etzazutela illtzera utzi
gure euskara gaxua».

Eskuarekiñ agur egiñaz,
arturik makillatxua,
etxe aldera abiatu zan
aiñ euskaldun doatsua.
Geldi-geldika jarraitu nion
neurtuaz bere pausua,
illobetara biurtu zediñ
aitona gizagaixua.

(1896)
KUBAKO GURE ANAIAI

- 1/ Gure lenengo guraso aita
Adan ta ama Ebaren
lendabiziko semeak Kain
ta Abel izan ziraden;
bañan, kondairan ikusten danez,
biak anai sortu arren,
beñere eziñ bizitu ziran
txit adiskide elkarren;
orra guda ta gizon illtzeak
sustraia nondik dakarren.

- 2/ Ez al diruri gauza gogorra,
izanik bi anai bakar,
nola etziran oiek iritxi
obeto artzera alkar?
Kain gaiztoak Abel prestua
ill zuen al beziñ azkar,
geroztik onuntz esan liteke
bizi gerala su ta gar,
oraindik ere zuzendutzeko
itxura gutxitxo dakar.

- 3/ Mundutar danak ibillitzeko
geroztik esan dan gisan,
guk ez dakigu zergatik, baño
nonbait ala komeni zan;
iya sei milla urtez ondoren
begira nola gabiltzan,
bañan beartu izan geranez
gerran edo gudaritzan,
españitarrak añekorikan
ez da beste iñor izan.
- 4/ Nork entzun ez du txit antziñako
Altabizkarko kantua?
Zeñek ez daki Ronzesballesko
Carlo Magno'ren patua?
Navas de Tolosa'ko musulimen
indartza purrakatua,
ta Numanzian eta Sagunton
españolai gertatua?
Gauz oien jabe dan dierria ⁽¹⁾
izan zagun maitatua.
- 5/ Ezagaturik *Guzman el Bueno*'k
zer egin zuen Tarifan,
atzerritarrak ikusten dira
oraindik arriturikan;
eta *Isabel la Católica*'k
moroak Granadatikan
biraltzen ditu kristandadea
indartutzeagatikan,
gero Kolon'i lagundutzeko
bere patrikaratikan.

6/ Arerioak edo etsaiak
gu estali nai arren loiz,
Españiako leoi portitza
nol'ez dan izutu iñoiz,
ez du galdetzen zenbat diraden,
nondik datozen edo noiz;
sorterri ontan beti bizirik
daude Velarde ta Daoiz,
zeren biotza azitzen zaion
dabilenari arrazoiz.

7/ Ixil erazten dizkit gauz asko
bukatu bearrak laster;
español denak orla izanik
euskaldunakgatican zer
esan nezake, oien laguntzik
gabe iya iñon ezer
egiñ ez bada? Ematen diot
Jaungoiko onari esker,
guretzat gorde dituelako
orrenbeste gauza eder.

8/ Zenbat erauntsi ⁽²⁾ sartu diraden
Españiko errietan,
asko iritxi izandu dira
agintzera egietan,
Ebrotik aruntz ezagutuzten
ditugun alderdietan;
bañan Aitorren arrazak bere
lurra maite du ziñetan,
ta euskaldunak libre bizitu
dira beren mendietan.

- 9/ Nola Erromak mundu geiena
arturik zeukan mendean,
guztiz sinismen aundia zuen
bere gudari jendean;
ta *Octavio Augusto* asi
zan euskaldunen galdean,
esanaz bere gerra-gizonai:
«Oraindik libre daude an!
Ea ekarri zaizkidatzute
auntzak bezela taldean».
- 10/ Lekobide zan buruzagia
orduko euskaldunena,
eun urte eta anbat geiago
igaroak zituena;
gero Otzoal bere lagunak
agintzen zuen urrena,
Lartaun gaztea oien esana
zintzo egiten zuena,
ta ondorengo jende guztiya
aien antzekoa dena.
- 11/ Sartu ziraden erromatarrak
gure lur maite ontara,
bañan etzuten euskaldunikan
menperatzen iñontara;
Lekobide ta bere mutillak
belaun bat lurrean para
eta tiratzen zuten etsaiak
illtzen zituen *dardara*;
azkenerako berak joan bear
izan zuten Erromara.

- 12/ Erromatarrak talde gogorrak,
lur asko zuten berendu,
ta Lekobidek zarrai deituaz
onela itzegiten du:
«Jaunak, Ernion denok luzaro
eziñ gintezke mantendu⁽³⁾
nere iritziz obe genduke
alperrik gaudenak kendu,
ta sasoikoak saia litezke
ori egingo bagendu».
- 13/ Gerrari zarrak erantzun zuten:
«Ederki dago gauz ori,
eta bertatik prest gaude emen
denok jarraitzeko zuri;
gu Ernioko aitzetan beera
bosteun gizon buruzuri
amil gaitezen, eta lenbailen
geren odola ixuri,
ondorengorik erromatarren
mende ez dediñ erori».
- 14/ Beren semeak artzen bazuten
erromatarren morrontza,
emazte eta alabentzako
seguru zetorren lotsa;
aiton aientzat au pentsatzea
aiñ zan samiñ ta zorrotza,
non naitasunen indarrarekin
altxarik beren biotza,
ondorengoak bizi zitezen
autu zuten eriotza.

15/ Erromatarrak egonagatik
oituak ateratzen jaun,
ikusirikan ezin zutela
lur ontan geiago iraun,
esan zioten aien errira
bost ogeikoren kontra eun
zijoazela; eta arturik
larogei t'emeretzi *laun*,
joan zan ta gallen an gertatu zan
Oiartzungo seme Lartaun.

16/ Beñere bestek ez du izandu
euskaldunak ainbat barren;
zeñek ez daki zer gertatu zan
bein batez Beotibarren?
Orduan ere arerioak
indar aundiya zekarren,
bañan geienak gelditu ziran
illik, maingu edo erren;
oraindik ere lengoak gera
askok ezetz uste arren.

17/ Miñberatzea gerta liteke
zenbait egiak esanez,
bañan ez dute kejakizunik
Aitorren semeen lanez;
gure diერი edo patria
beartu izandu danez,
naiz serbitzeko orain bezela
premesia'rik ⁽⁴⁾ izan ez,
Euskalerriak lagundu dio
bere odola emanaz.

- 18/ Noiznai arkitu izandu danez
Espania bearrean,
naiz emen bertan edo urruti,
munduaren bazterrean,
leku beroan edo otzean,
itsasoan, legorrean,
beti azaldu zaio laguntza
kantauritarren lurrean,
ta euskaldunak ikusi dira
beste guztien aurrean.
- 19/ Tubal'en kastak ezin kontaala
oroimen badadukazki,
mundu guztiak aitortutzen du,
ez da esatea aski:
Okendo, Lezo ta Idiakez,
Txurruka eta Legazpi,
ta beste askok duten omenik
etzuten izango noski,
beren ekintza mirarietan
akindu ⁽⁵⁾ baziran gaizki.
- 20/ Orain, azkenik, Espainiak txit
bera duen Habana,
erregiñ batek Kolon'en bidez
eskuperatu zubana,
da lotsik eta zentzurik gabe
gure kontra altxa dana.
Nonbait ez daki espanitarrak,
bildutzean elkargana,
beti arrazoiz guazela ta
bentzut-eziñak gerana.

21/ Kubako kastak, orain dirala
lareun urte zer ziñaten?
Pixtien gisa jazkairik gabe
biluzgorri zebiltzaten;
ta erakutsi ondorenean
jazten, izketan ta jaten,
ari zerate zeren amari
garratztasunak ematen!
Ikusiko da beiñ betirako
aspertzen ote zeraten.

22/ Ondo dakigu oraingo ontan
etzeratela bakarrak,
zirikatutzen zaituztelako
atzetikan yankeetarrak,
egazti arraparien gisa
luzaturik atzaparrak;
bañan leoia ez du izutzen
basakatuen kalparrak,
eguzkitara guk aterako
ditugu zuen zatarrak.

23/ Zenbat guraso zuekgatikan
gaur negarra dariola
arkitutzen da, ikusirikan
semea falta zaiola!
Zenbat emazte eta andregai
eziñ alaituz iñola!
Ta ala ere ezagutzen da
ez dizutela ajola;
errespetatzen ez dezutenak
inozenteen odola!

- 24/ Agur, gudari españitarrak,
batez ere euskaldunak;
zuei begira gaude guraso,
senide eta lagunak,
gerok urruti egonagatik
biotza or daukagunak,
beti kontatzen gure ondotik
falta zeraten egunak,
bizi geraden arte beñere
aztuko etzaizkigunak.
- 25/ Ikusirikan ama negarrez,
semeai laguntza eske,
geren odola eskeñi gabe
gu nola egon gintezke?
Ez, ori eziñ gerta liteke,
beldur gabe bageundezke;
beragatikan, anai leialak,
beti saiatu zaitezte,
progatu dediñ bageradela
izena degun ainbeste.
- 26/ Seme maiteak, joan zeratenak
gerrara Kuba aldera,
proga zazute gure sorterri
au dala lengoa bera;
eta omen au zabaldurikan
laster mundu zabalera,
otoitz ta malkoz apaindurikan
illtzen diranen galera,
aurki atozte zai daukazuten
amatxoren magalera,
goititurikan milla lekutan
bentzutu duben bandera.

27/ Beraz, manbisak –ja, ja, ja!– guri
artu nai digute goia?
Oiek oiñpean sartu nai dute
Españiako leoia?
Mundu guztia begira dago,
eta oraiñ da sasoa
erakusteko aukeratutzen
degula betiko oia,
botatzen utzi baño lenago
geren aurpegira loia,
zergatik gure alde dauzkagun
indarra ta arrazoia.

---

(1) Nación. (Otañoren oarra)

(2) Invasión. (Id.)

(3) Bazkatu. (Id.)

(4) Obligaziorik. (Id.)

(5) Portatu. (Id.)

MAITARO

(On Migel Oñateren musikan)

Agertzen zeranean
goizean goizetik,
illeak apainduaz,
zere gelatxotik,
atarira begira,
leiotxoan txutik,
eguzkiak agurtzen zaitu
mendiaren ertzetik.
Txori txiki politak,
arboletan iyuak,
bidaltzen dizkitzute
pipirripiyuak.
Azkenik, denak joanik,
eziñ utzi
leku au nik.
Izan zaite nitzaz
erruki,
ez beti penatzen
eduki.
Beti, beti...
Zenbat gau eta egun
pentsatutzen zukan!...

Biotza
erretzen
dadukat
nik suban...
Nere biotz gaxua
puska bat zugana
dijoa, maite laztana.
Esan zaidazu itz alaiez:
Baietz, baietz...
Alkarri egiñikan
anparo,
biziko gera biyok
luzaro
maitaro.

(1896)
AUR GURGARRIARI

- 1/ Eguzki argitsua
zeru urdiñean
dizdiztuaz Sarako
mendien gañean,
ta gero egi eta
ibar berdiñean,
azaldu zan goiz batez
gis atsegiñean.

- 2/ Irteten dan bezela
uxoa kabitik,
aingeru txit garbi bat
Sarako erritik
atera zan goiz artan
ait'amen ondotik,
fedearen bidea
jarraitzeagatik.

- 3/ Konpesatu ta Jauna
Naparroko Beran
artu ta zijoala
Frantziko sarreran,
nola Españaia ta
biak zeuden gerran...
Ai, Magalentxo, zeñen
kupigarri zeran!

- 4/ Gaitzik egiñ gabea
zu zere bizitzan,
katibatu zinduzten
lapur baten gisan,
ta eguzkia laster
odeiz estali zan;
oben ⁽¹⁾ aren testigu
etzuen nai izan.
- 5/ Errukiz gezurtxo bat
eskatu zizuten,
gaitz gabea ziñala
ikusten baitzuten;
ta nola etzenduen
baietz erantzuten,
Pinet gogorragana
eraman zinduzten.
- 6/ O, Pinet! Zuk amarik
bear etzenduan!
Aingerua iltzeko
agindu zenduan!
Magdalena Larralde
txit alai zeguan,
eta Salve Regina
kantatu onduan,
Doni-Juandik irten ta
sartu zan zeruan.

---

(1) Crimen. (Otañoren oarra)

AITONA ETA ILLOBA

1/ Esaera zarra da
gizona zartzean,
eta bere semeak
guraso jartzean,
gero illobatxoak
bereganatzean,
aiton buruzurien
sallean sartzean,
berriz arkitzen dala
gazteen antzean.

2/ Aita batek semea
zenbat maite duan
argiratzeko itzik
ote da munduan?
Bañan aitona on bat
illoben onduan,
etxean, atarian,
oian, otorduan...
Maitetasunak ez du
izenik orduan.

3/ Jaio balitz bezela
seme bat bi aldiz,
aitonak illobari
aiñ naitasun aundiz
begiratutzen dio,
ta beti par-irriz;
pozkidaz betetzen da
aren gaiztakeriz,
esanaz: «Ondo dago;
egiñ zazu berriz».

4/ Illunabartxoa zan
–ain daukat goguan!–,
mendi-bide batean
erriruntz nijuan;
baserri txuri baten
ate inguruan,
aritz baten azpian
aiton bat zeguan,
erdi negar ta farrez
txit desoseguan.

5/ Aitona maitatia
etzegoan lasai,
begiratuaz bere
inguruko gauzai,
eguzkiaren agur
ta azken dizdizai,
eta izar goiztarren
argite eskasai,
eskolara joandako
illoba baten zai.

- 6/ Alako batez sasi
aldamenekotik
xoxo bat atera zan
presaka gogotik,
sartu zitzaiolako
arri bat ondotik,
ta txakur salatua
saltatu zan goitik;
orduante zetorren
aurra eskolatik.
- 7/ Aitonak, egiñ nairik
benazko papera,
esan zion: «Illoba,
etorri al zera?
Eskolara bidaltzen
zaitut ikastera,
ta oraiñ noa zuri
galdetzen astera;
ez dago afaririk
alperra bazera».
- 8/ «*Buenas tardes*, aitona;
Pinto, ago geldi.
Nik berorri maite det,
konsolatu bedi;
no me frunza Vd. el ceño
baldiñ al baledi,
gaur maisuak esan dit
noizbait gizon aundi
ni egiñgo naizela
jaten badet ongi».

9/ «Erakusleak ori
esan dizu beraz?
Gustatu egingo zan
zure izaeraz;
bañan ni arritzen naiz
daukazun izkeraz,
beragatikan emen
jakiñ nai det benaz,
esazu: maisuak bai
al daki euskeraz?».

10/ «Cá, *hombre!* Ni...». «Ixo!... O!
Jaungoiko aundiya!
O Tubal ta Aitorren
izkuntza garbiya!
Iya gaur iñorekiñ
ez gintezke fiya...
Ta zer erakutsitzen
dizute, txikiya?».
«Estudiatzen ari
naiz jeografiya».

11/ «Jeografiya ⁽¹⁾ nola
gauza ona baitan,
zuk ez dakizu zenbat
gustatutzen zaitan.
Esan zazu euskara
zenbat probintzitan
mintzatutzen dan, zenbat
kale ta erritan,
eta al baldin bada
zenbat baserritan».

- 12/ «Ori erakutsitzen
ez digu maisuak,
nik beste gauzak dauzkat
goguan jasuak».
«Alderdi ona dauka
euskara gaisuak!
Bañan zuk oker eman
dituzun pausuak,
zuzenduko dituzte
zure gurasuak.
- 13/ Atoz, nere illoba,
goazen afaitera,
zure guraso eta
senide tartera;
aita ta amatxori
noa esatera,
len zabiltzan ortatik
lenbailen atera
ta bidaltzeko beste
eskola batera.
- 14/ Gu argitasunaren
etsaiak ez gera,
bañan, ai!, zu, illoba,
zuaz buruz-beera
zere jatorritikan
ezkutatutzera...
Beti saia zaitez au
buruan artzera:
euskera da lenengo,
ta gero... euskera».

---

(1) Luziazalda. (Otañoren oarra)

(1897)
ANAITASUNA

Ikusirikan arrai zatarrak,
arrapatutzean aula,
erruki gabe bizi-bizirik
sabeleratzen duala,
gisa berean pizti gogorrek
menderaturik argala,
onen karraxiz kupitu gabe
puskatzera daramala,
gizonak oei begiraturik
esaten du bereala,
ikaraturik nola indarrak
daukan agintea ala,
«arrazoiaren argirik eta
zentzu gabeak dirala»;
ta sinisturik bera askozaz
biotz obekua dala,
jakiñik Jaunak zentzua eta
kupira eman dizkala,
pentsatutzen du alako lanik
egiñgo ez lukeala..
Aitortutzen det lotsa aundi bat
barrenen sartzen zaidala,
iduriturik iñoiz gizona
piztiak beziñ zitala.

Arrazoiaren argi gabeak
nola diran pizti denak,
ta ezagutu ez litzateken
ematen dituzten penak,
oiek dirade barjakindeko ⁽¹⁾
kargatik libre daudenak;
bañan ez dira orla arkitzen
gizonikan lotuenak,
atzera dauden basati edo
salbajerik galduenak,
zergatik diran Jainkoak bere
antzez egiñ zituenak.
Alaxen ere barkatzekuak
dira okerrik geienak,
ume traketsak beste gauzarik
ez diran gizon aienak.
Nola arritu ez egiteaz
obra on eta zuzenak,
Jesukristoren Lege Santua
iritxi etzaiotenak!

«Aita nerea, barka zaiezu,
ez dakite zer egiñ duten!». Begira emen Maisu aundiak
nola digun erakusten,
ezaguerarik gabeak zenbat
gaitz gutxiago dituzten,
saiatu arren beste iñoren
zaiñ eta ezurrak austen.
Nor arrituko da itxua ez
ibilliagatik zuzen?
Bañan gu oitu baldin bagera
txikitandikan ikusten,
zuzenbidea jarraitutzeko
argidotu baginduzten,
argaltasun ta zitalkeriak
zertan ez ditugu uzten?

Ondamutasun ta griña txarrai
zergatik diegu eusten?
Gerra kontua beste gauzarik
iya ez degu entzuten...
Agintariak, begira gero
zer lan egiten dezuten!

Kristau jatorrak izanagatik
asko daude gelditurik,
beren bizitza ta izaerak
orretara bearturik,
irakurritzen ez dakitenak
ta ez aditzen oiturik
gizon argidotarren artean
maiz izaten dan konturik.
Orregatikan ikusten dira
askotan txit beroturik,
ezer balio ez duten gauzak
oso aunditzat arturik,
edo aundiak ezerezero
beren ustez biurturik;
erabaki nai eta iñola
itzikan eziñ neurturik,
beren antzeko aditzallea
bullaka iya gorturik;
ta berak duten trakeskeriaz
azkenian asperturik,
altxatzen dira eserlekutik
atzaparrak goititurik,
ta asten dira elkar zanpatzen
ukabill tzarrak loturik.
Ustez jakite zerbait duena,
oieri begiraturik,
egiten duten baldarkeriaz
gelditzen da arriturik,
esanaz: «Nola ezagutzen dan
daudela atzeraturik!».

Bai, egiya da, ori geienak
daukagu ezagaturik,
bañan au errez eraman leike
ez balitz okerragorik;
aiengatikan gutxitan oi da
familietan lutorik;
gizon aundien iñozokeriz
gaude onetaraturik.
Nola nai dute ez izatea
berentzako errenkurik?

«*Pax in terra hominibus bonae
voluntatis*» len esanik;
«ez degiozu besteri egiñ
zeretzat nai ez dezunik;
gizon guztiak anai zerate;
jakiñ zazute azkenik
ez dala iñor Jainkoarentzat
aztuta gelditzen danik».
Badago kristau egiazkorik
txit ondo ez dakianik
oiek Jesusen itzak dirala
Berak legetzat emanik?
Gañera denok barjakindean ⁽²⁾
dauzkagun gauzak izanik,
eta jakiñik ontzaz kanpora
ez dala bide zuzenik,
nola liteke arkitutzea
aiñ dollorrik, aiñ zekenik,
arrazoiaren lege santura
erori nai ez duenik?
Begira nago ta ala ere
eziñ det sinistatu nik
kristau artean arkitutzea
orrelako txartasunik.
Zertako dira erakusleak,
zertan egiñ ortan lanik

araudeari ⁽³⁾ ez ematekotz
jakintsuak aitormenik?
Aundi gaiztuak diran tokian
ez eskatu txiki onik!

Leundu gabe oraindik dauden
gizon illun ta zakarrak,
bizi diranak atzeratuak
diralako basatarrak,
ikusten dira beren artean
luzaturik atzaparrak,
lagundutzen ez diotelako
izketan mingaiñ baldarrak,
eta trakestu dituelako
arduak edo pattarrak.
Bañan orien egiñpideak
izanagatikan txarrak,
bestek gutxitan nozitzen ditu,
baizikan beren bizkarrak.
Aserretzera iritxitzean
gizon aundi ta azkarrak,
utsa litzake ortaratuko
balira berak bakarrak;
ordea oiek jotzen dituzte
gerra-soñuko adarrak,
deituaz gazte sasoi dutenai,
utzirik ume ta zarrak,
ta emakume indar gabeak
kendurik beren senarrak;
kupitu gabe ama gaisoen
zispuru eta negarrak,
ta gizonari deitzen dioten
emazteen deadarrak...
Gisa orretan naspillaturik
pakean zeuden baztarrak,
bukatzen dira dama kutunen
abo politeko farrak,

itzaldurikan begi alaien
dizdizarizko txingarrak.
Aitonak makur, amak auldurik
ta goseak illtzen aurrak,
nola ez daukan zer kendurikan
len tititsu zan bularrak,
zergatik kolko oparotsuak
gelditu diran medarrak.
Lengo arto ta gari soroak
estalitzen ditu larrak,
eta etxean ziran jankaiak
kixkali su eta garrak,
arkiturikan lurperatuak
nagusi eta maiztarrak.
Baleike iñor ontaratzea
munduan bizi bearrak?
Begirotute albait kupidaz,
o gizon argidotarrak!

Esaten da, ai!, bearrezkoa
dala iñoiz gerratea!
Zeñek naiko du bere amari
iñork miñik ematea?
Ez da orduan arrazoizkoa
beraren alde joatea,
baldiñ oskaitu ⁽⁴⁾ al baliteke
egिñ dioten kaltea?
Bai, au da seme leial guztiak
daukagun borondatea.
Bañan zertako da ipiñtzea
lurra odolez betea
isurtzen dana geiena bada
gaitzik gabeko maitea?
Ez da ohea beste diერი ⁽⁵⁾
batek artzea partea,
ta egiazko juez egिñik
kulpaduna bereiztea?

Merezi badu, kendu bizia
edo erantsi katea;
gaizkirik egiñ ez duenari
obea da esatea:
«Zurekiñ ez det zer ikusirik
ta etxera joan zaitea».
Ama leialak beti naiko du
seme onak izatea,
txarkeri gabe al baldin bada
arrazoi eramatea,
zergatik gerrik onena baño
beti obe da pakea.

Izutzen gera neguko arrats
ekaitztsu ta illunean,
oñazkarren su errabitsuaz
turmoi t'arrijas unean,
itsasoaren orro-burrunba
iritxitzen zaigunean,
ujola edo sua gallentzen
ikusten ditugunean.
Ikaratuak arkitzen gera
gaitz bat datorkigunean,
sosegu edo lasaitasunik
iñon ez daukagunean,
beldurrez eta larritasunez
beti estutasunean,
gure bizia aiñ da tristeia
pakerik ez degunean!
Ta ala ere gañera gerok
gerra piztu azkenean?
Aitor dezagun mundutarrak ez
gaudela zentzun onean,
guda, burruka eta bekaitza ⁽⁶⁾
maiz darabiltzkgigunean.
Bañan oraindik sartu gintezke
anbat bide zuzenean,

sinistu eta pentsaturikan
Maisuaren esanean,
begiraturik nola negua
igaro ta ondorean,
itsaso ta lur, landare, lore
denen alaitasunean,
eguzki goxo, txori joxtallu,
aize epel bigunean,
gau izartsuan illargiaren
begirakun txukunean,
errekatoen mur-mur soñuan
non-nai, goian eta bean,
ori guziya pakea dala
ta askoz gisa obean
gizona aisa bizi leikela
arrazoiztutzen danean,
len txarrerako ainbeste griña
onerako duanean,
armak utzi ta aitzurrak artu
eta soroan lanean,
edo bakoitzak zerbait mesede
egiñ lezakeanean,
aita ta ama, senar, emazte
ta aurak aldamenean,
otorduetan ta arratsean
bildutzen diradenean,
senide, aide t'adiskideak
maitaro datozenean,
pake santuak elkarganako
dakarren naitasunean,
munduan izan gintezkeala
gu zoriontasunean,
lagun urkoa bear bezela
maitatzen dakigunean.
Otoitz egiñaz bukatutzen det
Jainkoaren izenean,
dollortasun ta gaitzak kendurik
pakezko osasunean
Berak ipiñi gaitzala, arren,
denok anaitasunean.

Gutistea ⁽⁷⁾

«Gerrik onena zer da azkenik?».

«Da doakabetasuna;
biotz gogorren zitalkeria,
pozoiezkoko erantzuna;
arlotegitza ta oñazea,
gosea t'eritasuna;
eriotza eta infernua...».

«Ta pakea?».

«Osasuna».

---

(1) Conciencia. (Otañoren oarra)

(2) Conciencia. (Id.)

(3) Justicia. Derecho. Hacer justicia: Ekadoia egiñ. (Id.)

(4) Remediar. (Id.)

(5) Nación (Id.)

(6) Envidia. (Id.)

(7) Resumen. (Id.)

(1897)
LEGAZPI AUNDIARI

- 1/ Zure omena baño lenago
desegingo da brontzea,
opa zaiguzu talluntz eder au
maitaro agurtutzea.
Agur, Legazpi, zuk nai zenduen
Urdanetak laguntzea,
guztiyon onran elkaturikan
ezpata ta gurutzea.

- 2/ Kolon ta Magallanes,
Elkano altsuak,
ta beste milla izen
kondairan jasuak,
illak eta biziyak,
lur ta itsasuak,
alaitzen ditu gaurko
egun doatsuak.

3/ Begiratzen diyote
beren lagunari,
Zumarragako seme
ospatsu danari,
Filipinak beretu
zizkana «amari»,
euskaldunen onra dan
Legazpi jaunari.

ARJENTINAKO BERTSOAK
(1898 - 1910)

(1899)
LAZTAN EDO MUSURIK ONENA

Musuak beti izan
dute aitamena,
gozo ta eztitsua
da txit amarena,
aurrak igarri gabe
artu lezakena,
bañan pozkidatutzen
du aren barrena,
zergatik au dan izan
leiken ederrena.
Sentitzian far-irri
semetxuarena,
iduriturik dala
esker leialena,
neurrik gabia da
amen zoramena,
bere berdiñikan ez
duben gozarena.
Nola ez du beteko
musuz aur lerdena,
ezpañetan jarririk
biyotz beraaena! ⁽¹⁾

Musua gerta leike
atsa ta zekena,
edo faltsua ala
nola Judasena,
ta ondoren tristia
berak lekarkena.
Naitasunik gabeko
musua da azkena,
askok oituragatik
-au ez al da pena?-
begiyak itxututa
ematen dutena,
ez egitiagatik
paper lotuena...
Musua izan leike
ezpaiñ utsarena,
animarik gabeko
abo otzarena,
au da musu saldua,
musurik txarrena...

Bi biyotz maite bildu-
tzian alkarrena,
o zer poza dan musu
batek dakarrena!...
Argatik eman oi da
al dan azkarrena.
Bañan bada musu bat
laztan aundiyena,
ta musu guztiyetan
maitagarriyena,
goguan gelditzen dana
musutan geiena,
gizonak aita izan
arte ez dakiyena:
oñazez nabaiturik
emazte zuzena,

berari lagunduaz
al dan gogozena,
eta iritxitzian
trantze garratzena,
argiraturik sano
seme berarena,
irabazirik onla
aita-ren izena,
limurtzen da gizonik
danik zikoitzena...
Ta artuaz arpegi
andretxuarena,
estaliyaz esker ta
malko gozoz dena,
musua da senarrak
ematen dubena,
nik ezagutzen deran
musurik onena.

Amak, barka zazute
nere oroimena,
zergatik izango det
beti aitormena,
amatxoren musua
dala santuena.

Pehuajó, 23 de Febrero de 1899

---

(1) El más tierno. (Otañoren oarra)

(1899)
ZUGANDIK URRUTI

Mendi gurtuak, urruti zaute,
ai, au pena aundi eta lotsa!
Ez dakit nola zuek utzita
etorri nintzan ni onontza.

Sagasti, gaztaiñ, aritz, batzarre
ta kanpai alaiaren otsa,
nola sendatu aldegitean
lertu zitzaidan, ai!, biotza?

Gaztea negon ta beregana
deitzen ziran itsasoak;
utzi nituen aita ta ama,
zartutako gurasoak.

Baserri txuri maitean biak
negarrez urtzen gaixoak,
geroztik beti aruntz begira
zabalik dauzkat besoak.

Aita, amatxo ta lur maitea
utzirik urruti junak;
zertako ditut ugaritasun
eta aberastasunak?

Zertako ditut pozik gabeko
gezurrezko ontasunak?
Egarririkan illtzen ez duten
gurutzeko beazunak.

Zu utzitzean, nere biotza
egin zitzaidan bi parti;
geroztik non-nai arkitutzen naiz
doakabe ta bakarti.

Esna ta lotan, gau eta egun,
zutzaz oroitutzen beti;
Ama, barkatu! (*bis*)
Ni eziñ neike bizi
zugandik urruti.

UROLARI

- 1/ Nere lagun, pakezko
bakardadeak,
estutasun da neke
ta naigabeak,
iduripen gozuak,
izen ..geak ⁽¹⁾,
eta gizon langille,
anai nereak,
goi eta beak...

- 2/ Laño eta odeiak,
ur eta suak,
erribera, muño ta
mendi altsuak,
iturri, ibai, itsaso
ta errekatxuak,
goizeko intzak eta
aize maltsuak,
larre dontsuak.

- 3/ Entzun zaizkidatzute,
lagun gozuak,
euskaldun baten kantzo
maitatitsuak.
- 4/ Urolatxo zer txatarra sortzen
dan Aitzgorriren kolkuan!
Pozez, lasterka, koskortzen dator
Zumarragaren albuari;
Gero Azkoiti eta Azpeitiya
igaro ta beeraguan,
aundi ta eder oieratzen da
Zumaiako itsasuan.
- 5/ Aitzgorritikan Zumaiaraño
darama bide guziya,
arrigarrizko mendi ta basoz
bi aldetatik josiya;
gerezi, sagar, intxaur da gaztañ,
aritz ta pagoz jantziya,
masusta gozoz apaindurikan
urriz tarteko sasiya.
- 6/ Mendi tontorren egal biguñak
luberriturikan denak,
nekazarien beso senduak
gogoz landuta daudenak;
sortzen dituzte arto, gari ta
egoskaririk onenak,
argatik beti maitatzen ditu
bein ikusten ditubenak.

7/ Egokitu zait leku askotan
begiratzea munduba,
ta ikusi det ibaiz, iturriz,
basoz, lorez apainduba;
bañan neretzat ederrena da
Urolaren inguruba,
an jaio nintzan eta an dauzkat
biyotza eta buruba.

---

(1) Itz onen leenengo bi letrak ezin irakurri ditugu Otañoren esku-
-idatzietan.

AMARI

- 1/ Aditu degu askok
galdetzen dubala,
jakin nairikan zer dan
euskeraren gala;
eta guk erantzuten
degu beriala
izkuntza zerutar au
gure Ama dala.

- 2/ Ta nola zor dizugun
geren izatea,
mundu guztiari nai
degu esatea:
biyotza maitasunez
daukagu betea,
gurekin konta zazu,
Amatxo maitea.

- 3/ Ez degu nai beñere
zugandik aldegiñ,
askok egiñagatik
ainbeste alegiñ.
Ill artean euskaraz
nai degu itzegiñ,
gure Ama bakarrik
gelditu ez dediñ.

(1900)
NERE KABIYA
(*Baztandar bati*)

- 1/ Lenbiziko arnasa
artu zan lekura,
zeñek eztu izango
joateko ardura?
Txoriyak kabiari
nai diyon modura,
nik maitatzen det beti
txoko eder ura.

- 2/ Euskal-erri guztiya
maite det benetan,
nere anaiak daude
probintzi denetan.
Bañan Naparroako
mendi alaietan,
an jaio nintzan eta
ill nai det an bertan.

3/ Elizondoko uri
maite ta laztana,
ona seme bat zutzaz
aztuko eztana.
Beti eskatzen nago
Jaungoikoagana,
ill baño len eraman
nazala Baztana.

EDER BATI

- 1/ Triste ikusten zaitut,
mirabe garbiya,
beti izan zerana
lagunen argiya.
Nora joan zaizu, non da
lengo far-irriya?
Zer gertatutzen zaizu,
aur maitagarriya?

- 2/ Izar ederrak diz-diz
nola egiten duban,
odeyik gabe urdiñ
daguena zeruban,
zuk oraindaño ala
egiten zenduban;
arantzen bat al dezu
biyotz saminduban?

- 3/ Zu idukirik orren
triste ta negarti,
nola etzaio egiten
biyotza bi parti,
anbat kulpa guztiyak
dituben norbaiti?
Nik len bezela ikusi
nai zinduzket beti.

(1900)
**PERRANDO AMEZKETARRA-REN
ATERAKARI BAT**

Gipuzkoan dan mendirik politena esan oi da dala Adunako Bulandegi.

Menditxo au zan Perrandoren neguko artzantza lekua.

Lenengo gerra *zibillean*, egun batez, Bulandegi-barenean, Aintzirako bidean, *Artxaia* jenerala (D. Gaspar Jáuregui) zijoan bere gudari taldearekiñ.

Perrando, azekigañean zutik, bere urritz-makillaren kontra, zeguan begira.

Bere txikitako laguna *Artxaia* zaldi eder baten gañian iritxi zanian Perrando zegon lekura, onek diosala egiñik eta Artzaiak ezaguturik berela zein zan, erantzun ziyon erdi farrez:

–Zer diok, Perrando? *Paziosoen* berririk-eta badek?

Erantzuera:

–Ba, jaune:

atzo izandu nitzen Naparroako Gaintzen.

Zazpi edo zortzi errazio billa an zebiltzen.

Beste berreun omen daare Leitzen.

Beok ezpaioe obeto segitzen,

beldur naiz nee ardi txar guzik jan ditzeen.

Pello Mari

(1900)
AITA-SEMEAK

- 1/ Lagundurikan denoi
gugatik ill zanak,
seme, azi zaitugu
aitak eta amak,
beti zure gidari
izandu geranak.
Orain gurutze onen
oñean esanak,
ondo goguan artu
biaituzu danak.

- 2/ Zu Ameriketara
joatia emendik,
Jaunak ala nai badu,
zer egingo det nik?
An ez dezu izango
aitik eta amik;
baña etzera galduko
noranaira joanik,
ez bazaizu aztutzen
gaur emen esanik.

3/ Gorde zazu buruan
eta biyotzean
aitak zer esan zizun
onuntz laguntzean,
bitarteko arturik
Jesus gurutzean:
Jaungoikua t'ait'amak
batek aztutzean,
ez leike ondo izan
denbora luzean.

4/ Ez nizuke utziko
joaten, egiyetan,
gure erlijiyua
ez balitz an bertan.
Iritxiko baziña
aiñ urrutiyetan,
erri ta eleizarik
ez dan tokiyetan,
oroi zaitetz Jainkoaz
leku guztiyetan.

5/ Seme, izan goguan
zere gurasuak,
eta uzten dituzun
senide gozuak;
jaio ziñan tokiko
mendi ta basuak,
euskerazko otoitzak
edo errezuak,
erakutsiyak zure
amatxo gaixuak.

6/ Iritxi da orduba
juan bear dezuna,
badakizu ait'amak
emen dauzkatzuna;
ez dezazula aztu
gaur neri entzuna,
itz baterako au da
eskatzen zaizuna:
izan zaitez non-nai ta
beti euskalduna.

Pehuajó, 2 de Enero 1900

(1900)
ZAZPIAK-BAT

- 1/ Zazpi aizparen gai dan oiala
ebakirikan erditik,
alde batera iru soñeko,
utzirikan lau bestetik;
goraiziakin berezi arren
bakoitza bere aldetik,
ezagutzen da jantzi dirala
zazpiak oial batetik.

- 2/ Oialtzat artu zagun euskera,
goraizitzat Bidasoa,
ibai koxkor bat besterik ez da,
utsa balitz itsasoa;
elkarren urbill daude zazpiak,
muga deitzen da Pausoa,
zergatik izan bear ez degu
famili bakar osoa?

- 3/ Arbola baten zañetatikan
 sortzen diran landariak
 bezela gera, Bidasoaren
 bi aldetako jendiak;
 berdiñak dira gure jatorri,
 oiturak eta legiak,
 Ama Euskerak magal berian
 azitako senidiak.
- 4/ Ama Euskera! Bere semeak
 gu Ameriketara zenbat
 arkitzen geran! Ta urrutitik
 maitiago degu anbat;
 emen ez dago Bidasoarik
 ta beste trabik an ainbat,
 Ama maitia indartu dedin
 bizi bedi «Zazpiak Bat».

Pedro Maria Otañoren sail au Jose Mendiage hazpandar bertsolariaren beste sail bati erantzuteko moldatua da. Ona emen Mendiageren bertsoak:

JOSE MENDIAGUEK,
 PEDRO M. OTAÑORI

Airea: «Ume eder bat ikusi...»

- 1/ Felizitatzan zaitugu denek
 bihotzetikan, Otaño,
 zure parerik ez da agertu
 Ameriketara oraino;
 fama handiak dituzu bainan
 obrak hanitz handiago,
 zure izena ez da galduko
 mendeak mende direno.

- 2/ Zure burutik ateratu da
pentsamendu bat ederra:
Buenos Airesen ikus dezagun
eskuaraz egin opera;
zaharrei hola etorri zaie
gazte denbora burura,
gaztea berriz non sortua den
bihotzez oroituko da.
- 3/ Loriatuak egondu gira
zure obraren aurrian,
holakorikan ez da agertu
guretzat orai artian;
xoraturikan beti begira
pentsamenduaz airian,
gorputza hemen ginduen bainan
bihotza Eskual Herrian.
- 4/ Zori onean etorri zira,
Pedro Otaño, gutara,
Ameriketari galdu ez dadin
gure ait'amen eskuara;
guziek esku elgarri emanez
egin dezagun indarra,
ideia ona ekarri duzu,
badugu zure beharra.
- 5/ Orai artean ez da agertu
holako obra ederrik,
Ameriketari zu izan zira
egin duzun lehenik;
zure fama ez da zabaltzen
Laurak-Bat-ean bakarrik,
laudorioak hartu ditzazu
zazpi probintziatarik.

6/ Zu bezalako asko presuna
jiten bada gure aldera,
emeki emeki urbil gaitezke
guziak elgarretara;
abiatu ziran lanari
beti segitzen bazira,
Ameriketan Euskal Herriak
laster formatuko dira.

José Mendiague
Buenos Aires, 11 Marzo de 1900

«Eskuaraz egin opera», *Artzai mutilla* alegia, aurkeztu berria zan Buenos Airesen. Mendiage ere jende artean izan zan: «loriatuak egonak gira zure obraren aurrian». Eta bertso auen bidez zorionak ematen dizkio Otañori. Onek ordaiñetan or goien ezarri ditugun bertsoak moldatu zituan.

(1900)
AMERIKAKO PANPETAN

- 1/ Euskal-Erriko lur maite artan
jaio nintzan baserriyan,
itzal aundiko intxaur arbol bat
dago gure atariyan;
aren ondotik irten da noiznai
maldako gaztañariyan,
edo sagarrik onenak jaten
luberriko sagastiyan,
arbol tartian bizitu nintzan
gazte denbora guztiyan.

- 2/ Denak utzi ta etorri nintzan,
lur au ikusi nai nuan!
Aritz tantaiaik, pago lerdanak
nola ez izan goguan!
Oraiñ artzantzan Ameriketan
arrantxo baten onduan,
eguna pasa larrian eta
jiratzen naizen orduan,
nere begiyak gozatzen dira
aldameneko *ombú'* an.

3/ Ainbesteraño tristetutzen naiz
eremu ⁽¹⁾ zabal oietan,
arbolak, mendi eta errekek
falta diran zelaietan,
non etorri ta eseritzean
ombú tzar onen zañetan,
edo igo ta osto tartian
bere adar bikañetan,
ene, amatxo!, nik nola esan
zenbat gozatutzen detan!

4/ Txabol ondoko *ombú* laztana,
maitatzen zaitut gogotik,
eta biyotza erdibitzen zait
joatian zure ondotik,
nere burura ekartzen dezun
oroimen gozuagatik.
Zure itxura ikusi nai det,
ez dizut eskatzen frutik ⁽²⁾,
ni emen bizi naizen artian,
arre, egon zaite zutik!

5/ Nere lagunik maitatuena,
ombú laztana, zu zera,
argatik nator zure kolkora
ni malkuak isurtzera,
iduriturik naramazula
atariko intxaurpera...
Beti izango zaitut goguan,
bañan joan nai det oster
Euskal-lurreko arbolpe artan
nere ezurrak uztera.

---

(1) Desierto. (Otañoren oarra.)

(2) Alortik. (Id. Ez dakigu zer esan nai duan alortik itz orrek.)

(1900)
ORFEON DONOSTIARRA-RI AGUR

«Agur!» orain bi urte
esan zirazuten,
«Agur, kantaridiya!»
erantzun nizuten;
agur aiek ez ditut
biyotzetik uzten.
Ai, bazeundete txulo
batetik ikusten,
nere animak nola
agurtzen zaituzten!

(1900)
URTE ZAR

Agur, urte zarra ta
eunki argiduna,
orrenbeste mirari
egin dituzuna.
Ill da zure indarra
ta aunditasuna,
azken orduan zer da
uzten diguzuna?
O, zer atsekabeak!
Zer illuntasuna!

(1901)
ONGI-ETORRIYA

Jaioterri maitera,
Osasun ondoren,
Sortu ziñan lurrari
Eskatzera arren!,
Megope ⁽¹⁾ ta gorputza
Aunaturik emen,
Run-run gozuen billa
iritxi ziñaden.

An utzirikan oraiñ
Lagunak ta erriya,
Denai egiñik berriz
Agur mingarriya,
Sendoturik dakartzu
Osasun berriya;
Rezibi zazu nere
Ongi-etorriya.

Acróstico bat egiten du emen Otañok. Lerro bakoi-
tzaren leenengo izkia artu eta goitik beera irakurtzen ba-
da, *Jose Mari Aldasoro* irakurriko baitegu. Jaun ori nor
izan zan ez dakigu. Baiña, itxura danez, Arjentinan gai-
xoturik, Euskalerrira etorri zan osasunaren billa; eta,
sendatu eta ara ostera joan zanean, Otañok bertso auekin
eman zion bere *ongi-etorriya*.

---

(1) Megopea: el espíritu. (Otañoren oarra.)

(1902)
NOIZBAIT
(ORDAÑETAN)

- 1/ Jeronimo Elizegi,
zure «Oroimenak»
pozkidaz bete ditu
gure barrenak;
goitaltxatu gaituzu
Otañotar denak,
ingurukuak eta
urruti gaudenak,
bizi geradenak
ta ill ziradenak,
pozak eta penak
gure kastarenak...
Ar itzatzu eskerrik
bereziyenak.

2/ Elizegi, altxatzen
gaituzu txit gora;
zeiñ ez dute gauz oiek
uzten gustora?
Gaur ez merezi arren
orrenbeste onra,
irabazten saiatu
gintezke gerora.
Guk ortik kanpora,
ai, zenbat denbora
bildu gabe iñora,
lagunen ondora!...
Poza da ekartzia
batek gogora.

3/ Erabaki zerade
modu bikañian
askok iritxiko ez
luken añian,
bederatzi puntuko
doñu apañian;
beragatik zenbaitek
zauzka mingañian.
Nik beiñik beñian,
aiñ gogo fiñian,
agertu danian
euskal jardiñian
lore berri alai bat
arantz gañian.

4/ Gure euskal jardiña(1)
arantzaz josirik,
arritzeko da nola
dagon bizirik;
orrenbeste penatzen
Ama ikusirik,
bere semiak eziñ
geundezke geldirik;
guk zabar utzirik,
ez ark merezirik,
daukagu jatxirik
ta eziñ altxarik,
zergatik batzubek ez
duten lotsarik.

5/ Kizkurturik jarritzen
zaizkit atzaparrak,
gogoraturik *Amak*
dauzkan negarrak;
ez eskeñitzekotan
ditugun indarrak,
zertarako gerade
aiñ seme zabarrak?
Ondu bitez txarrak
ta *gizondurak*,
leial ta azkarrak,
puskatu amarrak...
Ez gera esker gabiak
Otañotarrak.

6/ Aita ta anaia ill
ziran ezkeroztik,
bertsuak illunpian
gelditu zaizkit;
nola etzetorkidan
iñondikan pozik,
zure *oroimen* onak
ederki datozkit;
oraiñ ere ortik,
gure sorlekutik,
betiko txokotik,
lagun zarretatik...
Guztiyai eskumuñak
gure partetik.

Pedro M. Otaño.
Pehuajó-n, Abenduaren 1-ean, 1902-ian.

Bertso auek Buenos Airesko *La Baskonia* aldizkarian argitaratu ziran leenengo aldiz, 1902-XII-10-ean.

* * *

Otañoren bertso auek irakurtzearekin auxe ateratzen da: Jeronimo Elizegi batek bederatzi puntuko bertso batzuk aurretik, eskeiñi zizkiola, Otañotarrak goitaltzatuz; eta Pedro Marik beste bertso auekin erantzun zuala.

Jeronimo Elizegi orren bertsoak *El Correo de Guipúzcoa* egunkarian argitaratu ziran, 1902-X-31-n. Pedro Mariren eskuetara iritxi eta bere auek jarri ordañetan.

Elizegiren bertsoak La Baskonia-k ere agertu zituan, Otañoren erantzunarekin batera eta aldaketarik gabe.

Onela diote:

OTAÑOTAR-ARI
OROIMENA

1/ Pedro Maria Otaño
lenbizikotikan
jartzen det paper ontan
goititurikan.
Euskalduna biotzez
izanagatikan,
juan zan gizarajua
urrun emendikan.
Beti esanikan
egon naiz lendikan:
Euskal-erritikan
aiñ jakintsurikan
ez da sortu amaren
sabeletikan.

2/ Bernardo berriz degu
gizon egokiya,
txit onraduba eta
bertsolariya,
Zizurkildik onera
noski etorriya;
ura izan biar du
jaio zan erriya.
Txit alaigarriya
orren arpegiya,
kantari argiya,
euskaldun garbiya,
Karidade-ko seme
maitagarriya.

3/ Periko ta Mikela,
Joxe gaztiena,
ura zan neretzako
launik onena;
txarkeririk etzuben,
ona zuben dena;
edozeñi laguntzen
beti zan aurrena.
Gauzik okerreña
jakindu nubena:
lagun maitiena
Elizegireña
ill zala Amerikan;
ai, ura pena!

4/ Ildakua askotan
ezin leike aita,
guztiyarentzat pena
izaten baita.
Barkatuko dirate
artu dedan gaita,
nik emen jarri ditut
argiratu naita.
Aitormena maiz-ta,
aztutzia gaitz-ta,
asko ditut maita
euskalduna naiz ta;
Juan Pello argiña zan
danaren aita.

5/ Bukatutzero nua
fameli danakin,
Jose Bernardo oien
osabarekin.
Sekulan ez du izan
traturik nerekin,
bañan aspaldi nuben
zer zan ori jakin.
Kantu lanarekin
zeiñ jarri arrek
ta guztiarekin,
naiz izan zerekin:
euskalduna bezela
abarkarekin.

* * *

Esan degunez bezela, leenengo bertso saila Jeronimo Elizegi dalako orrek jarri zuan; bigarrena Otañok, erantzuna emanez; eta irugarrengo sail bat ere izan zan, Elizegik jarria, onako au alegia:

1/ Zu jaio ziñan lur eder ontan
zenbait euskaldun piñ ta on
pozturik daude dakitelako
ondo zerala Pehuajó-n;
esan izan det eta esango det
zergatik seguru nagon:
il eta gero salda berua
naiz len txit premiyan egon.
Gizon jakintsu aundiarentzat
orra munduban zer dagon.

2/ Zenbait oi dira izan munduban
gizon jakintsu argiyak
izan diranak euskal letretan
gure erakustariyak;
beste batzuben koraje aundiz
arraxkatubaz biziya
egin dituzte gerra denboran
aziyo izugarriyak;
guztiyarentzat berdin izan da:
ill ta gero gauz aundiyak!!

3/ Ni ori beti esaten nago,
badakit dala alperrik,
ezagutzen det zuzen juatera
ez litzakela okerrik.
Bañan ez al da tristia, jaunak,
gizon bat bakar-bakarrik
zeguan euskera ezagutuba
aiñ jakintsu ta azkarrik,
eta guk ala juaten uztia
bera sortu zan erritik?

4/ Orrengatikan bigaldu ditu,
orain dagon lekutikan,
bertso batzuben esanaz nola
gauden txit ondaturikan;
len lur eder au lore ederrez
zegola apaindurikan,
eta gaur berriz dagola otez
ta arantzez beterikan...
Au da tristia: diyola ez dala
gure kulpa besterikan.

5/ Arrazoi du ark. Zergatik dago
lur au arantzez josiya,
egon leikela len bezelaxe
lore ederrez jantziya?
Uste dezute bizi leikela
baserri nekazariya
izango balitz bere lurretan
gu geran bezin utziya?
Ez! Arrek azkar kendutzen diyo
belar txarrari biziya!

6/ Orrela digu erakutsitzen
nola sortu zaigun miña,
eta gure lur eder onetan
daukagun bizi eziña.
Arrek ara zer lanteri daukan
bere soroan egiña:
belar txar dana kanpora eta
bertan utzi berriz piña.
Obe genduben gu're orrela
saiatu izan bagiña.

7/ Zenbaitek nitzaz esango dute
-ala zait iruritutzen-
beti euskera-kontu naizela
saiatzen iskribatutzen.
Bañan nik onla esango diyet:
«Ez dezute ezagutzen
lapa arrokan dagola pozez
ta antxen dala gozatzen?».
Bada arrokak lapa bezela
nau ni euskerak poztutzen.

8/ Orra nik emen bertso batzubek
al dedan bezela jarri,
bukatuzera nua zergatik
ezin leike beti ari.
Pello, zuk nerè partetik eman
or eskumuñak danari,
eta biotzez besarkara bat
artu zure lagunari,
agur, euskaldun pare gabea,
agur, agur, Pedro Mari!

(1902)
IÑUZENTE-EGUNA!

Gaitzik gabien egun onetan
jaio zan gure aita zana,
urtiak joanik egun berian
ill zan amatxo laztana;
iru arreba umerik illak,
anai bat berriro joana,
guri kendu ta eraman ditu
Jaungoikoak beregana.
Irakurliak, erreza zagon
denok aitagure bana!

(1903)
«URTE BERRI»

- 1/ Ogeigarren eunkiyan
kristauben bizitzan,
bi urte igaruak
dauzkagu desditzan;
begira dierriyak ⁽¹⁾
zer nola dabiltzan,
elkar purrakatutzen
non-nai arakintzan,
aurreratutzen guaz...
txangurruben gisan.

- 2/ Gizon eta erriyak
dabiltza bildurrez,
elkar zelatatubaz
legorrez ta urez,
itz ederrak esanaz
barrendik gezurrez:
«Zeiñ dirade gaiztuak?
Bestiak bai, gu ez...».
Indarra nagusi ta
gogorrena juez.

- 3/ Aurreratu dubela
gizonak lurrian
esaten da mirari
askoren aurrian;
bañan gizatxarraren
biyotz gogorrian,
eta arro dollorren
zentzu laburrian,
aunditasuna dago
eskumuturrian.
- 4/ Asko aurreratu da
bañan zertarako,
ez bada naitasunik
elkarrenganako?
Atzaparrak dabilta
biyurturik kako,
bestientzat bezela
Euskal-errirako...
Ez degu arrazoyik
gutxi geralako.
- 5/ Gutxi! Jú, jú!... Eztakit...
Ala ote gera,
begiratubagatik
askok goitik beera?
Gu ez guaz beñere
besteren kaltera,
ta zeñek daki nola
gintezken atera,
bilduko bagiñake
zazpiyak batera?

6/ Aundiyak izan arren
euskaldunak neurriz,
nekatubak gauzate
gauza lotsagarritz.
Munduban garbiyenak
gu gera jatorriz;
anaiak, poz gaitezen
sortu giñan erriz,
agurtutzen zaituztet
denak Urteberriz.

---

(1) Las naciones. (Otañoren oarra)

(1903)
AUNTZA LARRERA

Euskal biursari denai donkituba

Baserri eder bat, aitak utziya, beria zuben. Soro zabalak, baso bikañak, mendi galantak, sagasti oparotiyak.

Ikulluba bei gizenez, txal guri-guriz eta zekor mardulez betia.

Artalde ugariya larrian, naiko arkume ta gazta saltzeko, eta aari talkalari aundi bat etxian, ardua eraten zekiyena.

Gañera esan oi zan bazubela lakari bat urre, eta berak ere etzuban ukatzen.

Bi morroi baserri lanetarako, eta artzai bat, irurak zein baño zein langilleguak, eta itzero jauna eta beori esaten ziyotenak.

Biarko!

Inguruko auzotarrak –bere maiztarrak batzuben–, denak berorika itzegiten ziyoten, aserretu etzediñ.

Etziyon inori dirurik prestatzen, baña zan konseju emalle izugarriya.

Berrogei ta amar urte zituben eta ezkongai zeguan.

Etxekoandretzat zeukan irurogei urteko izeba neskar bat, zeñak egunaren erdiya pasatzen zuban erreza-tzen, eta beste erdiya erritan.

Martolo jauna deitzen zitzaion gizon oni.

Inguruko baserririk txarrenetako batian bizi zan Borda izendatzen zan gizon argi bat, berrogei urtekua, bere emazte Opathoni, lau seme eta iru alaba alaien lagun-kidan.

Borda au zan bertsolari onenetako bat, eta bizi zan txit arlote, bañan kontentu eta alegere.

Etzan eskatzallia; miñ ematen ziyon iñor biartziak; etzuben nai emalliaren mende jartzia bere libretasuna.

Au bakarrik zan, ingurumari artan, etxealdeko nagusiyari, Martolo jaunari, zuka itzegiten ziyonik.

Egun batez, otabar batzuek ebakitzen ari zala, aizkoraren kirtena autsi zitzaion gure Bordari; eta, nola eskutsik gelditu zan, joan biar izan zuben Martoloren etxera, aizkora bat presta zeioten, kirten berri bat egiteko.

Dan! Dan! jo zuben atia, eta azaldu zitzaion nagusiya bera.

– Jainkuak dizula egun on, Martolo.

– Bai zuri're, Borda. Zer zabilta?

– Ementxe. Gurdi bat ote ebakitzen ari naizela, aizkoraren kirtena autsi zait, eta berri bat egiñ ote nezakian nator.

– Ez al dezu otesegik?

– Otabarrak ebakitzen ari naiz ordia...

– Otabarrak edo otatrabak maiz izate'itu zenbaitek. Beira zazu, Borda: zu gizon on bat zera, gañera famili aundiya daukazu, eta nik pozik lagunduko nizuke askotan, baño, baño...

– Zer da?

– Ze izango da! Bertsolariyak txalo asko irabazten ditu, baño diru gutxi.

– Tori! Okolo eskaliak sekulan eztu bertso bat bakarrik moldatu, bañan...

– Zuk, berriz, geiegi.

– Baliteke.

– Buruz azkarrak zeratararik, zer umiak zeraten bertsolari denak! Eta zenbat eta obia, ura ta umego. Txorriyai segika dabilen umiak, mandatuba berandu egiten du beti, eta geienian gaizki. Buruba bertsoz betia dabilkin gizonak, maiz izango ditu esku utsak. Zerura begira dabilenak, sarritan egingo du estrapozo. Ametsetako irabaziyak, esnatzian ariyo. Au zuk nik baño obeto daki zu, Borda. Ez da egiya?

– Ala diruri. Ni beti lanian bizi naiz, dakizun bezela, ez naiz gastatzallia, ta ala ere sekulan ez det txanpon bat nere mendian.

– Bertsuak dute kulpa guztiya. Utzi zazu griña galgarri (y) ori alde bat, eta segi zaiozu lanari, *lanian pentsatubaz*. Oraiñ tori aizkora, ar zazu otesega au ere eta zuaz zere lanera. Neri bertsuak gustatzen zaizkit, bañan zuk bota dituzu naikua. Asko dezu. Nik ikusten badet nere esan onak zintzo egiten dituzula, etzaizu paltako lana ta irabazpidia. Akorda zaite zere familiyaz. Egingo dezu nik esan bezela?

– Saiatuko naiz.

* * *

Borda gizagajua, lotsaturik, itzuli zan berriz otelarrerara, bere artian esanaz: «Arrazoi ote du gizon orrek? Oraiñ erortzen naiz kontura, egiyaz, ez derala ezagutu bertsolari aberatsik, eta lengo zarrakgatik ere beti entzun izan det oso pobriak zirala. Ez ote zaio Jainkoari bertsozik gustatzen? Edo au ote da sari bat, dirubaren orde z ematen diguna? Biyak eskatzia anbat geiegi litzake. Martolok diyo asko derala bertsoz. Proga zagun Martoloren konsejuba.

* * *

Igaro ziran zortzi egun, amabost, illabete.

Bordaren etxian etzan sentitzen, len beti oi zan bezela, kanta otsik.

Aita ixildu zanian, mututu ziran ama ta umiak.

Azuak arriturik zeuden, zer gertatzen ote zan.

Martolo bakarrik zebillen txit kontentu, pozez arrotuba, egiñ zuben azañagatik.

Illabete t'ardi bezela zan, Borda Martoloren konsejubakiñ burruka zebilela; larunbata zan eta gure bertsolari izanduba joan zan Tolosako merkatura, lau sagar landare bizkarrian zitubela, aien baliyuarekin gastuba pagatzeko asmuan.

Saldu zituben landariak bosna errialian, eta, bere duro aundiya poltsan zubela, sartu zan amaiketakua egitera, Martolo larunbatero joan oi zan ardandegiyan.

Eskatu zuban kuartillu bat ardo; eskeñi ziyon Martolori, eta onek atera zuben beste kuartillu bat.

Nola Borda gizagajuak etzuben aspaldi artan ardorik progatu, aiñ gogoz eran zuben, non asi zitzaion buruba pixka bat berotzen.

Atera zuben duro aundi eder ura bere gerrikuaren muturretik, eta esan ziyon tabernariyari:

– Ekar zazu kuartillu bat geiago, eta tori: kobratu nere kontuba.

Aiñ gustatu zitzaion Martolori Bordaren joera, non beñere ikusi etzitzaion beziñ arpegi alaiarekiñ, rau!, altxa zan bere alkitik eta esan ziyon eskuba luzatubaz:

– Bejondaizula, Borda! Ekatzu bosteku ori. Ez nizun nik esaten? Ara or bost peztakua, len txanponik etzan tokiyan. Ai, nere konsejubak lenago artu izan bazindu! Zenbat ontzakoren jabe ote ziñan oraingoz!

– Sagar landarien diruba da au, Martolo.

– Bai, badakit ez dala bertsuena.

– Zuk konsejurik eman baño lenago landatubak ziran, zea, Martolo. Kantari ari nintzala aldatu nitun... (Ekatzu beste kuartillu bat, tabernariya.)

* * *

- Amaiketako aundiskua egin degu, Borda.
- Gure neurtzallia nor da?
- Ara, ara gure bertsolariya berriz piztu.

- Ez dezazula sinistu;
bertsolariya ez da ill,
bañan oso gaizki dabill
illabete ta erdi (y) ontan.
Ai! Damutu zait prankotan!
- Zerena dezu damuba?
- Zuk sartutako amuba
daukat barrenen gordia;
aterako det ordia
tximista demoniñu au,
bestela penak ilko nau.

- Beste gizonik ziñala uste nuben, Borda; esker ederra ematen dirazu! Ezagun da dirutu zerala... Aizkorak saltzen dira Tolosan.

- Len ere obe izango zan
emendik eraman banu;
eman dit amaika damu
zure etxetik irtenak,
aizkorak eta kirtinak...
- Gero izan zaitez ona!
- Zaude ixilik, gizona,
eta urrengo batian,
konsejubak ematian,
begira ezazu zeñi;
ez neri berriz eskeñi
kirten okerrik zuzentzat,
gorde itzatzu zeretzat.
Biyar goizian atzera
joango'ira zure etxera
aizkora ta otesega.
Eskerrik asko gañera.
Ta konsejubak ordañez,
geldi etzaitezen gañez,

emango dizkitzut aurki,
eta goguan iduki.
Ez pentsatu kalterikan
egingo dizutenikan
neri zuriak bezela,
bildurtu etzaitezela.
Martolo, gaur nere txanda,
lenago zuria zan da.
Odolkiyak ordañetan
izate'ira lur onetan.

(Kantari)

Nola zu jaio ziñan
aberatsengandik,
zerorrek ezertxo're
egiñ gabetandik,
oparo datorkizu
jakin gabe nondik;
bizitzia zer lan dan
ez dakizu oraindik.

Ikustak engañatzen
du bat gogotikan,
begiratutzen badu
beti txit goitikan.
Biria ez da ondo
neurtzen balkoitikan,
pixkabana ikasten da
ibiltzen zutikan.

Konsejubak ematen
kontu biar da txit,
ontzat artutzen ditu
askotatik gutxi;
itzez buruba bete
ta eskubak utsik,
zeñi gustatzen zaio
alako laguntzik?

Martolo, griña txarrik
ez daukat zugana,
ta ez txarrera artu
esan dizudana;
neretzat on ustian
egiñ dezu dana,
nik ez det gorrotatzen
kulpik ez dubana.

Kontura erortzia
nai nuke beinguan,
eta idukitzia
betiko goguan:
bi gizon igualikan
ez gera munduban,
argatik sentitzen du
nork bere moduban.

Zure konsejubakiñ
burruka, askotan,
naspillatu naiz juan dan
illabete ontan;
iñon ezin bizirik
ez esna ta ez lotan,
ni lertuko nitzake
ez kantatzekotan.

Itotzeko bildurrez
uzteko urari,
nola esango zaio
arraiz bizkorrari?
Ez dedilla egaatu
uso azkarrari,
eta ixildutzeko
erretxiñolari?

Amorraia jatorriz
dijua urera,
uso ta arranuak
odoien aldera;
otsua sasira ta
satorra lurpera,
mitxirrika argira
ta auntza larrera.

Martolok:

Aizu: gizonak ere
orrelatsu gera...

Bordak:

Torizu bostekua,
konturatu zera.

(1903)
BERRI ON BAT

Unamuno-ko Migel
maisu jakintsuna,
ospatsu askok agur
egiten dizuna,
euskal kanta goxuak
siaskan entzuna,
zer da ordia orain
gertatzen zaizuna?
Galtzen dijualako
gure osasuna,
ta sendatu nayian
miñ oñazeduna,
esanaz diguzula
lengo naitasuna,
lepua moztutzeko,
o, Jaungoiko Jauna!
Ez da ori azkenik
eskatzen dezuna,
txit mesedez degula
derizkiyotzuna?
Ara or sendakai bat
ez genekiguna,
ta sinistra erazi
ezin diguzuna.

Zer gogorra dan zure
biribiltasuna!
Salamanka-tik irten
da argitasuna
euskaldun batengandik
-zer edertasuna!-,
ikus arazteko
onkarri zaiguna,
gureganatutzeke
zoriontasuna!...
Anaiak, poz gaitezen
badator eguna,
erritar altsur batek
bidezten diguna,
ta betiko doatsu
egingo gaituna:
utzi dezagun gure
izkuntza astuna,
jendien arterako
baliyo eztuna,
eta betor erdera
eder eta leuna
-biyak jakitia da
txit gauza illuna!-.
Egin zagun Migelek
esaten diguna,
eta guretzako da
berrientasuna.
Tubal-en kastarentzat
zer etorkizuna!
Euskalduntasuna!

* * *

Edaririk onena
zer da? Beazuna.
Au da semiengandik,
Amatxo kuttuna,

kañaberaren puntan
artu biazuna,
ezagutu dezazun
gure maitasuna.

Migel Unamuno jauna itzaldia egiña zan Bilbon, 1901-VIII-26-an, ez askoren gustokoa ordea, euskera-
rentzat il-kanpaia jotzen baitzuan; eta Otañok ordaiñetan
itz neurtu auek moldatu zizkion. Baita urrengo saillaren
bertsoak ere.

(1903)
MAISUBARI

- 1/ Esaera zarra da
iñoiz jakintsubak
egiñ oi dituztela
txit gauza txatxubak;
zallak dira bildutzen
onra ta protxubak,
nola ez du pentsatu
au gure maisubak?

- 2/ Guk nai diyogulako
euskerari fidel,
ipiñitzen diguzu
bekozkua goibel?
Asko dakizularik
gaizki zaude, Migel,
ezin biurtu leike
amorrarik igel.

- 3/ Gerentzako degula
naitasun urriya,
ta bestienganako
gutzizko tirriya.
Beraz orren zitala
da Euskal-erriya?
Ain txartzat al daukazu
zere jatorriya?
- 4/ Ezagun da erritik
urruti zaudena...
Ez da gaitza euskaldunak
eskatzen dutena,
baizik izan dedilla
ongi mundu dena,
ta utzi deigutela
ostu zigutena.
- 5/ Gutxik letzen dubela
euskeraz, ta argatik
izkribatutzen dezu
erderaz gogotik,
guk ez ta zuk badezun
maitasunagatik,
edo kalte geiago
egitiagatik?
- 6/ Jakiñik orkuak zer
tirri dabilkiten,
beñere ez dutelako
egirik jakiten,
etziñan nekatuko
lan oiek egiten,
ez baziña gaurdaño
Bilbaotik irten.

7/ Bilbaotik irten ta
Salamanka-raño!...
Noraño joan zerade
zu, Migel, noraño?
Gu etorriyagatik
beste munduraño,
uste det alderago
gaudela zu baño.

8/ Labur gelditu arren
euskerazko lanak,
badira erderazkuak
zureganuntz joanak;
irakurri itzatzu
al badezu danak,
utzi gabe egiña
Basaldua jaunak.

(1904)
AMATXO LAZTANA

- 1/ Seme maite bat bere
amaren onduan,
anbat ez da oroitzen
zeñekin daguan;
argandik urrutira
joaten dan orduban,
gogoratzen da amak
zer baliyo duban.

- 2/ Ama, aita, lagunak,
erri maitatuba,
aiñ nago zuengandik
urrutiratuba!
Eri daukat biyotza,
penaz nekatuba,
eta falta zait emen
zeñek sendatuba.

3/ Ama, ona seme bat
urrutira joana,
ama gabe iñola
ezin bizi dana;
Ama, zuk badakizu
maite zaitudana,
ama, barka zaidazu,
amatxo laztana!

(1904)
BIDAÑIA-KO LABAKA

Bidañia-ko Labaka'n jaiio
zan erantz ontan dagueña,
Elola deitzen da izengañez,
Juan Bautista du izena,
nik oraindaño ikusi deran
gizonik egokiyena.
Seme leiala, aita prestuba,
euskaldun on ta zuzena,
mundu guztiyan gaurdaño izan dan
balenkaririk onena.

(1904)
**URDANETA-KO ANDRES AUNDIARI
BERE TALLUNTZAREN AGERKERAN**

Seme jatorrak, o, Urdaneta,
egun pozgarri onetan,
makurtzen gera zure talluntza
goitituaren oñetan;
omen aundiko gizonak beti
izan dira euskaldunetan:
Elkano, Legazpi ta beste asko,
zu bereziya denetan.

Mejikutik joan ziñan
Filipiñetara,
itxumenian zeuden
baztar aietara;
gurutzearen argiz
zuk fedea para,
ta illunpetik irten
ziran argitara.

Urdanetako Andres
jakintsu aundiyak,
Billafrankako seme
aiñ miragarriyak,
ta zure lagun portitz
Legazpi argiyak,
bedeinka gaitzatzute
zerutikan biyak.

Buenos Aires, junio de 1904

(1904)
BUKATU BEDI

Milla zortzireun irurogei ta
amaseigarren urtian,
uztaillaren ogei ta bata
nola aztu gure artian!
Egun orretan loitu ginduzten ⁽¹⁾
Euskal-erri txit maitian,
gaizkilleentzat mesede gabe
eta guretzat kaltian;
o, euskaldunak, lots au kentzeko
denok alkartu gaitian.

---

(1) Duda egin diteke, bostgarren lerroan, *loitu* jartzen duan ortan, ez ote zukean *lotu* esan bearako.

(1904)
JULIO 21 DE 1876

Ogei ta zortzi urte onetan
arrazoi billa negarrez
saiatu gera, eta erantzun
digute burlaz ta farrez.
Nere malkuak agortu dira
ta agintzen dizut asarrez:
«Seme, ar zazu aizkora eta
puska ezazu indarrez».

(1904)
BEREGANDUA
(*ENSIMISMADO*)

Aita eta aitona
artzaiak nituban,
ta ni ere ala naiz,
zer egingo nuban?
Udan ibiltzen gera
nai degun moduban,
bañan zer bizimodu
tristia neguban!

(1904)
EGURRETAN
(*DE HACER LEÑA*)

Nere aita ta anaia
joan zaizkit perira,
ta biyak apaltzera
laster emen dira;
surik ez neukan eta
presaka mendira
etorri naiz, egurra
dakuan tokira;
sorta egin det eta
nuan baserrira.

LAURAK-BAT

- 1/ Euskal jauregi onen gañean
or dago Ama Euskera,
etorri dana lotsagarritzko
kate gogorrak austerera,
gelditzen zaigun bide bakarra
semeai erakustera,
lagun dezagun izan gaitezen
len beziñ libre ostera.

- 2/ Euskal-erriyak, etsai
asko garaiturik,
beñere katibatu
ez du mendekorik;
ta besteak indarra
legetzat arturik,
eduki nai gaituzte
ankaperaturik.

- 3/ Gure etsai zitala
arrazoiz balebill,
gu egongo giñake
ixil eta umill;
bañan altxako gera
txarkeriz baitabill;
katibu bizi baño
naiago degu ill.
- 4/ Eskatutzen dizutet,
anai ta lagunak,
laster buka ditezen
lotsazko egunak;
Amerika librean
gauden euskaldunak,
lenbiziko ojuba
eman zagun, jaunak.

(1904)
BATASUNA

- 1/ Jakin nayian zein dan munduko
izkuntzarikan zarrena,
au da jakintsu askok zentzuba
nekaturik dakarrena;
len azaletik ibiltzen ziran,
badatoz sartzen barrena,
ta gaur geienak aitortzen dute
euskera zala aurrena.

- 2/ Geroztik sortu ta indarturik
zenbat izkuntza ez da ill,
gelditurikan lurperaturik,
betiko mutu ta ixill!
Euskera galtzen saiatu arren
asko berritxu ta zirtzill,
indar berriyak artzen ari da,
gazte bat bezela dabil.

- 3/ Mundu guztiyan arkitzen diran
jakintsurik aundiyanak,
ta batez ere orain Londres'en
eta Berlin'en daudenak,
eman dituzte euskeragatik
albisterikan onenak;
burlatzen duten ergelak dira
ezagutzen ez dutenak.
- 4/ Bañan alde bat utzi ditzagun
ezjakiñen txarkeriyak,
ta euskaldunak izan gaitezen
prestubak eta aundiya.
Zer egingo du maisu zitalak
agintzen duten erriyak?
Illuntasunak kenduko ditu
datorren egun berriyak.
- 5/ Bidasoaren bi aldeetatik
anaiak deika elkarri
ari dirala jakindu degu,
ta bilduko dira sarri;
Lengo oitura onak ostera
nai lituzteke ezarri,
ta «batasunak» bakar-bakarrik
litzake oiek ekarri.
- 6/ Gure Euskal-lur eder maitean
bizi diraden anaiak,
elkarganatu ditu odolak
ta «denak bat» izan naiak;
Buenos Aires'en bildubak daude
euskera indartzeko gaiak;
poztu gaitezen, o euskaldunak,
badatoz egun alaiak.

7/ «Denak bat» egin eta saiatu
gaitezen alegiñian,
gure izkuntza eta oiturak
ipintzen beren oñian;
guztiyok egiñ gentzake zerbait
bakoitzak al dun añian,
Jaungoikua ta euskera jartzen
gauza guztiyen gañian.

8/ Batek egiñ nai luken guztiya
nola ez daukan aukeran,
borondatia badaukat baño
asko ez nezake eman;
liburutxo bat izkribatu det
Gipuzkoako izkeran,
zuek esango dezute ondo
edo gaizki egin deran;
irakurliak, barka zazute
ez badago txit naieran,
eta lagundu dezagun alkar
ia indartutzen geran.

(1905)
**NERE ADISKIDE BONIFAZIO LATXA-RI
SENDAGAIA**

- 1/ Bere gaitzaren sendagai billa
neregana dator Boni,
eta nik eziñ uka neioke
al deranik lagun oni;
bañan oinbeste samintasun da
oñaze, sugar ta agoni,
nola nai dezu nik kendutzia
zu bezela banago ni?

- 2/ Boni, txit ondo ezagutzen det
zuri gertatzen zaizuna,
aiñ aundiya da zuk biyotzian
senti dezun naitasuna,
oroiturikan biziya eta
bularra eman zizuna!
Bañan, ai!, Boni, au ez da gaitza,
au da gure osasuna.

- 3/ Egiya da, bat eziñ etsiyak
errukigarri jartzen du,
zergatik bere oroitz gozuak
eziñ dituben atzendu;
ala ere, Boni, ez dezazula
arren arantz ori kendu,
kupigarriyak giñake egiaz
naitasunik ez bagendu.
- 4/ Asko ikusten dira lur ontan
beste aldera emanak,
nun sortu ziran eta nor diran
oroitutzen ez diranak.
Zertako dira naitasun gabe
diru, jan eta edanak?
Zu ta ni baño gaizkigo bizi
dira orrelako danak.
- 5/ Txorakeriyak dirala oiek
aditu arren askori,
etzaitzela, Jainkuagatik,
alde ortara erori.
Beti nai izan biar diyogu
zuk ondo dakizu nori,
kutun bat balitz bezela gorde
zazu arantz santu ori.
- 6/ Ez dezagula gugandik utzi,
arantza onekiñ gabiltzan;
ori gaberik biyok giñake
txit negargarrikeritzan.
Egunen batez bera joango da,
Boni, ez bildurrik izan,
lur maiteari muñ ematian
Iparragirreren gisan.

Pello-Mari

Bertso auek Buenos Airesko *La Baskonia* agertu ziran, 1905-V-30-ean. Bonifazio Latxa Ubideakoa zan. Ura ere Arjentinara joana, eta *La Baskonia* ortan sarritan argitaratzen zituan bere lanak. Emen ikusten danez, bertsoaren batzuk eskeiñi zizkion Otañori, eta onek sail onekin erantzun. Latxaren bertsoak ere *La Baskonia* ortan argitaratu ziran, 1905-V--20-an. Onela diote:

NERE ADISKIDE
MAITE PELLO MARIRI

- 1/ Zu zara nere osagillea,
zu, Pello Mari Otaño,
ez det nik beste osagillerik
billatzen emen zu baño,
lur onetara eldu nintzanik
ta gaurko eguneraño,
atara zazu daukadan nar au
sarturik biyotzeraño.

- 2/ Ezin det gaubaz lorikan egiñ
izanagaiti logura,
bada nar aiek igoten zaizkit
biyotzetikan burura.
Baldiñ zuk, Pello, ez badeustazu
gaur ataratzen nar ura,
laister, bai, laister juan biar det
emendik beste mundura.

- 3/ Erraz dezu bada ⁽¹⁾
neronen narra atara,
juan naitian egunen baten
nere gustura lotara.
Entzun egizuz erregu oiek,
entzun egidazuz bada,
onetariko zauri gaiztoen
osagillia zu zara.

- 4/ Zauri gaizto au osatutzeko
erraz edo orpotikan,
ez det billatzen osagillerik
ta osagarririk botikan.
Utsa zan, Pello, sartu banintzan
bakarrik bat edo bitan,
baña sartu naiz beraren billa
ainbeste milla tokitan.
- 5/ Badakit nun dan zauri onentzat
nik osagarritegiya,
baña... urruti, urruti dago
belar osaki mendiya!
Urrun ta urrun aurkitzen da gaur
nere bizitza erdiya,
zein dedan beti illarteraño
Amatxu Euskal-erriya.
- 6/ Amatxu arek ezin du eta,
Pello, osatu dezazu:
biyotz onentzat pozkida pixkat
bada arren eman zazu.
Zeure bertsuak entzundakuan
ni osatuko naitzatzu,
eta lotxuak esan naiko du:
«Boni, etzaite esnatu».

Bonifazio Latxa eta Agirre

---

(1) Esan bearrik ez dago lerro ontan zerbait falta dala; itzen bat edo beste, alegia.

(1905)
IRITZI BAT
(*Zamarripa-ko Paulo-ri*)

- 1/ Zure bertsuak edo biurtsak
niganatu dira, Paulo,
eskerrik asko, lagun maitea,
pozez jotzen dizut txalo;
bañan zertako guk malkoz bete
orrenbeste begi-txulo?
Aurrentzat utzi bear ditugu
negarrak, titiya ta lo.

- 2/ Eri dan amak ikusitzean
seme larri ta indartsuak,
nola gabiltzan buru-makurka,
umill eta negartsuak,
zer egingo du negar besterik,
zer egingo du gaxuak?
Beste sendagai bat bear luke
miñez dagon gurasuak.

- 3/ Egunen batez illtzen bazaigu
ainbeste nai diyoguna,
zori gaiztuan etortzen bada
aiñ patu beltz ta illuna,
ordubantxe bai negar samiñak,
orduban, nere laguna!
Bañan bizi dan arte ez da ori
guk egiñ biar deguna.
- 4/ Seme prestuba, limurtzen zera
Ama ikusirik negarrez,
eta biyotza lertutzen zaizu
miñ garratzaren indarrez;
begira zazu beste aldera,
an dago ugazama parrez...
ta joango dira zure malkoak
asarrearen asarrez.
- 5/ Gure negarrak kendutzen dizka
bere indarrak Amari,
eta zer poza ematen zaion
ugazama zatarrari!
Utzi ditzagun malkuak eta
jarrai zaiogun lanari,
negarti izana damutan dago
zure lagun Pello Mari.

Buenos Aires-en, 1905-eko Azaroaren 20-an.

Bertso auek Buenos Airesko *La Baskonia* aldizkarian agertu ziran, 1905-XII-10-ean.

Leenengo bertsoak dionez, Paulo Zamarripak jarritako beste bertso batzuei Pedro Marik ematen dion erantzuna dira. Zamarriparenak ere *La Baskonia* aldizkarian agertu ziran, 1905-X-30-ean. Onela diote:

NEGARGARRIAK
(Pedro Maria Otaño-ri donkitua)

- 1/ Nere maitea negarrez dago,
negarrez dago laztana,
ta bere negar samur-samurak
biraltzen ditu nigana.
Negar orrekaz busti nai neunke
bular ezker au dan-dana ⁽¹⁾,
ia bularrak gero badakar
negarra begiekana!

- 2/ Aiñbatxo negar sortuten ditu
nire biotza amatarrak.
Benetan! Baiña legortzen deustez
naigabe zitalen garrak.
Betoz, bai, betoz, Ama maitea,
nigana zure negarrak,
ia negarrez jartzen banabe
zure negarren indarrak!

- 3/ Erderaturik dakustaz emen ⁽²⁾
gizon euskaldun guztiak,
euskera barik aurrik geienak
lur ontan jaio ta aziak!
Ta esan, euskera: zelan ikusi
eiñ leikez nire begiak,
naigabeturik, negar eiñ barik,
gauza aiñ negargarriak?

---

(1) Dan-dana: todo entero. (Zamarriparen oarra.)

(2) Dakustaz emen: los veo aquí. (Id.)

(1905)
«BUKATU BITEZ GAIZAKERIAK...»

Bukatu bitez gaizakeriak,
zintzotu bitez eruak,
eta utzi bitza jende zitalak
urte zarreko lekuak;
gu, euskaldunok, naspilla gabe,
izan gaitezen lenguak,
urte berriak bekar pakea
eta guretzat Fueruak.

(1906)
GAZTELU-GORRIYA
OROITZA

- 1/ Aditu det ill dala
Gaztelu-Gorriya,
nere adiskide ta
lagun aundiya;
aiñ zan gizon prestuba
ta maitagarriya,
etzuben ezagutzen
zer zan txarkeriya;
biyotzez garbiya
ta buruz argiya,
txit bertsolariya,
leial geiegiya;
sinisten det arentzat
dala gloriya.

2/ Nere lagun maitia,
mundutik joan zera,
toki ederraguak
ezagutzera;
zeruban irten zaitez
noizik beñ atera,
San Pedrokeñ jolas
batzuk egitera,
beiratubaz beera,
gu gauden aldera;
deitubaz orrera,
zure aldamenera...
itxon zazu pixka bat,
laster or gera.

Gaztelu-Gorria bertsolaria, Xenpelarrekin-eta kantatua, Usurbilkoa zan. Pedro Mari azken aldiz Ameriketara joan zanean, an zan bera ere Pasaian, azken agurra egitera etorria. Bertsoren bat edo beste kantatu ere egin zuan, Txirritarekin eta Urnietako Jose Maria Arregirekin batera. Donostian il zan, Esterlines kaleko 10'garrean, 1905-eko abenduaren 4-ean.

(1906)
OROITZA

Ill omen da Felipe
Arrese Beitia,
euskal biursarien
maisu goitia,
Ama Euskeraren seme
leial ta maitia,
izar argi-emalle
dizdizaz betia;
mundu arlotia
utzi ta joatia
ez da deseitia
zure izatia;
egiañ bedi Jaunaren
borondatia.

Bertso au Buenos Airesko *La Baskonia* aldizkariak argitaratu zuan, 1906-III-20-an. Felipe Arrese Beitiaren il berria iritxi zan Arjentinaraíño ere, eta orduan Pedro Marik bederatzi puntuko bertso au eskeiñi zion. Ezagutu ere egingo zuten aiek alkar, euskal festaren batzuetan-edo topo eginda.

Felipe Arrese Beitia Otxandion jaio zan, 1841-V-25-ean, eta bertan il, 1906-I-16-an. Oso bertso jartzaille ugaria izan zan, eta bein baiño geiagotan saria irabazia.

(1906)
GURE ARITZA

- 1/ Gernikako arbola
da euskaldunena,
gure biotzak guztiz
maite dubena,
munduban izandu dan
aritzik onena,
Iparragirre zanak
kantatu zubena;
Igartu zan lena,
badu ondorena,
seme berarena,
liraiñ ta lerdena,
aitaren lege bera
dakarkiena.

Eman da zabaldurik
munduban frutuba,
Buenos Aires-en egon
zan landatuba,
Plaza Euskeran bere
seme indartuba,
ikusi degu azi
eta edertuba;
landare santuba
berriz aldatuba,
zañak urratuba
dago igartuba,
Laurak-Bat-en baratzan
txokoratuba.

Bañan *Laurak-Bat*-ean,
Gernikan bezela,
ezagun da *aritz*a
maite dutela;
ikusirikan zarra
illa zeguela,
ordaña jarri dute
gazte bat berela;
ikusi det bera
sasoi dakarrela,
guztiak orrela
jakiñ dezatela
euskera sekulan ill
ez ditekela.

(1906)
BIYOTZA

Ara nun diran mendi maiteak,
ara nun diran zelaiak...
Iparragirrek Endaian

Luziok Altsasun:

Orra iritxi, ementxen gera,
Eujenio, biyok Altsasun,
esan zaidazu zure biyotza
barrenen kabitzen zaizun.
Aurki Tolosan... O, Jaungoikua!
Nik onenbeste ondasun!
Amets ote dan galdezka nago,
ez dakit nola erantzun.

Eujeniok:

Aspaldiyetan biyok gendukan
onera etorri naia,
gure biyotzak pozkidatzeko
oraiñtxen dator garaia;
begira zagun, ara or bertan
Gipuzkoako arraia...
Trena badator, igo gaitezen,
guazen lenbailen, anaia.

Biyak:

Aurki Aralar atzian utzi
ta Tolosan gera laster,
alderatutzen ari gerade
gure Jainkuari esker;
ara or gure Paradisua
ama on bat beziñ eder,
bildurrez nago pozarez pozez
egiño ote deran ler.

Buenos Airesen, 1906-garren urteko Apirillaren 25-ean.

Bertso auek La Baskonia aldizkarian agertu ziranean 1906-V-10-ean, oar au erantsi zioten. «*Poesía entregada por Pello-Mari a sus amigos Lucio y Eugenio Cortejarena al embarcarse éstos recientemente en el vapor Orión con destino a Europa.*»

(1906)
OROITZA

(*Orfeón Donostiarra-ri*)

- 1/ Donostiyako kantaridiya
gallendu dala Parisen
El *Pueblo Vasco*-n irakurri det
eta zenbat poztu naizen!
Ezagututzen zaituztet eta
ni ez naiz ortzaz arritzen;
penaz bizi naiz ez detalako
zuen kanturik aditzen.

- 2/ Orra merezi dezuten legez
zuen izena omendu,
len etziñaten orain bezela
mundu guztiyan lenendu;
euskaldun fiñen aunditasuna
iñork ez lezake kendu,
gallen giñake gauza denetan,
elkar artuko bagendu.

3/ Lenago ere nik zuek beziñ
iaiorik ez nuben senti,
egiyaz oraiñ egiñ zerate
ospatsu eta omenti;
eziñ agindu neizukete ta
biurtutzen naiz arrenti:
euskaldun jaiο giñan guztiyok
elkar maita zagun beti.

*Buenos Aires-en, 1906-garren urteko Uztai-
llean*

Iru bertso auk *La Baskonia*-k argitaratu zituan, 1906-VII-30-ean. Leenengo bertsoak dionez, donostiarak leen saria lortua zuten Parisen; eta Otañok, berri on ori Donostiako *El Pueblo Vasco* egunkarian irakurritakoan, bertso auk moldatu zituan.

(1906)
ORRA!

Nere adiskide maite
On Ramon Artola
paperetan letu det
illa dagola;
sinisten det zerubak
deituko ziyola,
jakiñik aingeru bat
falta zitzaiola.
Agur, maisu ona,
gure letren onra,
igo zera gora
lagunen ondora;
zutzaz Euskalerrriya
oroituko da.

Pello-Mari

Ramon Artola bertso-jartzaille ugaria Tolosan jaio zan, 1831-VIII-31-n. Baiña Donostian egin zuan bere denborarik geiena. Pedro Mari emen bizi izan zan urteetan (1890-1898), alkarren adiskide miñak izan ziran. Bertso-sail ederrik eskeiñi ere egin zioten alkarri. Donostian il zan, 1906-VIII-20-an.

(1906)
GU TA GUK

- 1/ Noiz izandu zan, nun eta nola
euskaldunen asiera?
Nondikan dator gure izkuntza,
noiztik gure izaera?
Ipuñak dio *Fenix* bat zala
eta beti *Fenix* bera,
egazti ortan, o euskaldunak,
gu bakarrik bizi gera.
- 2/ Euskalerritik irten da zerbait
mundu korritu dubenak,
ta batez ere Egoaldeko
Ameriketara dagoenak,
ikusten ditu konturatzeko
argibiderik onenak:
non-nai maitaro artutzen gaitu
ezagutzen gaitubenak. ⁽¹⁾
- 3/ Urte asko da, baña etzait aztu,
beti datorkit gogora,
nola joan nintzan beñ *motz* batekiñ
Montevideon kanpora;
etxe batean eraman zuten
Motza ⁽²⁾ sukalde-txokora,
ta ni maiera deitu ninduten
nagusiaren ondora.

- 4/ Erriko-seme beltzeran bat zan
nagusiya, ortarako,
ta ez ginduzen ezagututzen
len izan ez giñalako.
Zergatik bada bereizte ori:
bestea txarra zalako?
Ez; aiñ ondo ni artu ninduten
euskalduna nintzalako.
- 5/ Amerikatar ume batekiñ
nonbait arkitutzen banaiz,
badet oitura galdetutzeko:
«Aizak, mutill, nungotarra aiz?».
Pozez beterik entzun izan det
leku askotan eta maiz:
«Ni kriolloa, jauna; gañera
euskaldunen semea naiz».
- 6/ Askotan uste izaten degu
gutxi geradela, baña
non argiratu da beste iñor
gure aurrekoak aña?
Ondo egiñak ekarritzen du
nekez bada ere ordaña,
Ameriketan goiturik dago
euskaldunen izengaña.
- 7/ Ala jauregi goitienetan
nola baztarreko bordan,
naiz etxerikan apañenean
edo mendiko txabolan,
itsasoetan da leorrear,
ondo ta gaizki-denboran,
berez euskaldun garbia danak
ez daki ukatzen nor dan.

- 8/ Ez da euskera beziñ izkuntza
maitagarririk munduban,
jakiña dago deabru zarrak
nola ikasi etzuban.
Aiñ da santuba, eziñ mintzatu
dezakete infernuban,
orregatikan denak euskeraz
kantatzen dute zeruban.
- 9/ Alperrikako lana irten zan
deabruaren jarduntza,
eziñ eraman izandu zuben
euskerarikan aruntza;
infernuetan ez leike sartu
birau bageko izkuntza,
mantxa gabea dalako dauka
Jaungoikoaren laguntza.
- 10/ Beñ infernuko atondoan
–berak etzekiela non–,
oroitutzen naiz euskaldun bati
zer egokitu zitzaion:
ango atezai adardunari
diasola egin ziyon,
esanaz: «Eup! –Ni nun ote nabill?–
Jainkuak dizula gabon».
- 11/ Ori entzunik, ango atezai
muturzikiñ itsusiyak
galdetu zuben: «Zer esan nai du
gizon orren erausiyak?».
Ta lagun batek erantzun zion:
«Jakingo du nagusiyak,
zergatik berak ezagututzen
ditu izkuntza guziyak».

- 12/ Iñork deitzeko premirik gabe
 an agertu zan *Luzifer*,
 ta txit aserrez galdetu zuben:
 «Zer gertatzen da emen, zer?
 Ez al dizutet lenago esan,
 gutxienaz milla bider,
 nik ez detala euskaldunakiñ
 sekulan jakiñ nai ezer?».
- 13/ Suzko sarde bat atezaiari
 sartu ziyon bizkarretik,
 ta bota zuben kiskaltzen zegon
 tximini-zulo batetik.
 «Iñor geiago etortzen bada
 -zion- jaun orren lurretik,
 nik ikusiko detan baño len
 bial zazute aurretik».
- 14/ Bi adarrakiñ purrustadan jo
 ta itxi zuben atia,
 esanaz gure erritarrari:
 «Ortik urrundu zaitia».
 Sarde zorrotza dardaratubaz,
Luzifer, lotsaz betia,
 joan zan barrena, purrakatzera
 bere mendeko jendia.
- 15/ Gure anaiak zion beregan:
 «Emen gauz onik ez dabill:
 au infernuba izan bear du,
 surtan eiten dute murgill!
 Baña neroni iruditzen zait
 oraindik ez naizela ill...
 Eziñ antzeman diot iñola,
 ametsetan ote nabill?».

- 16/ Ontan asi zan egaan igotzen
berak jakiñ gabe nora,
tximista baño aguroago
zijoan gora ta gora;
etzuben neurtu bere joaneran
igaro zuben denbora,
goiko lagunak eraman zuten
zeruko atalondora.
- 17/ Bizarzuridun gizon eder bat
eserita zizelluban ⁽³⁾,
begiratuba txit barrenkoia,
urrezko giltzak eskuban,
arrigarritzko ate izartsu
baten aurrian zeguan,
ta euskaldunak igerri zion
iritxi zala zeruban.
- 18/ Jaun aundi ura San Pedro zala
bereala ezaguturik,
biotzak salto egiten zion
iñon eziñ gelditurik;
infernuetan egondu zanak,
beldur gabe zutiturik,
«Jaungoikoak diola egun on»
esan zuben makurturik.
- 19/ San Pedro jauna begiratubaz
maitati eta gozatsu,
erantzun zion: «Orain betiko
egiñ zerade doatsu.
Guazen barrena, o euskalduna,
atoz, eskuba ekatzu;
emen euskeraz itzegiten da
ta lagunak zai dauzkatzu».

- 20/ Ez da izkuntzik mintzatutzeko,
sartu zanean barrena,
gutarrak zeukan zorientasun,
pozkida ta gozamina;
alaitasun da eztitasuna,
doatsunde garaiena,
au izandu zan lendabiziko
berak sentitu zubena.
- 21/ Belaunikatuz, Jaungoikoari
eskerrak eman onduan,
ikusi zuben nola millakak
arrigarrizko doñuban,
Gernikakoa irudi duben
aritz baten inguruban,
kantatzen zuten gure izkuntzan,
ara zer aditu zuban:
- 22/ «Gernikako arbolak
zeruban du aita,
onek bialdu zigun
guri ondo naita;
biyak bear ditugu
biotzetik maita,
euskera ez da galduko
zerutarra baita».

---

(1) Azalkaia. (Otañoren oarra)

(2) Mote que se da al que no habla vascuence. (Id.)

(3) Escaño.

(1906)
**ARANA ETA GOIRI'TAR SABIN ZANARI
BERE ERIOTZAREN IRUGARREN URTE-
MUGAN**

1/ Illbeltzak ogei ta sei zituben,
neguba bete-betian,
milla zortzireun irurogei ta
bostgarrena zan urtian,
Abando deitzen dan Bizkaiako
erri pozgarri batian,
seme maite bat munduratu zan
jende prestuben artian.

2/ Arana eta Goiri'tar Sabin
izendatu zuten bera,
ta txit gazterik aurreratu zan
gauz asko ezagutzera;
ainbesteraño maite zituben
euskaldunak eta euskera,
bere biziya emateraño
Jesukristoren antzera!

- 3/ Leñargitia ⁽¹⁾, ziaditsua ⁽²⁾
 leial da kupidakorra,
 biotzberaa ⁽³⁾ zan ezin geiago
 eta jainkoti jatorra;
 guregantikan igaro zuben
 bizitza latz ta gogorra,
 nola ordaindu euskaldun danok
 berari diyogun zorra?
- 4/ Bera izan zan, Sabin aundiya,
 ondokidatu ⁽⁴⁾ ziguna,
 gaur euskaldunok ainbeste maite
 degun dierritasuna; ⁽⁵⁾
 Jesusen gisan edan zituben
 ozpiña ⁽⁶⁾ ta beazuna ⁽⁷⁾,
 gaur ez dakit non egongo giñan
 euki balu osasuna.
- 5/ Goitanditasun ⁽⁸⁾ neurrigabia
 nola zeukan gu denontzat,
 ezagutzeko diñ etziranak
 iduki zuten erotzat;
 bañan bideko arantz ta larrak
 artu gabe aintzakotzat,
 aurrera joan zan. Ai, gaur bagendu
 beste alako gizon bat!
- 6/ Aberatsa zan, bizi zeikian
 lasai losintxak ⁽⁹⁾ entzunik,
 ez balu izan gureganako
 ainbesteko naitasunik;
 Galdu zituben ondasun asko
 eta biziya azkenik;
 esker gabiak ez du merezi
 euskaldunaren izenik!

7/ Milla bederatzireun da iruban
gauzak aiñ gaizki zebiltzan...
Azaroaren ogei ta bosta
nola ez gogoan izan?
Sabin leiala kaltarraitua ⁽¹⁰⁾
aiñ gogor bere bizitzan,
Sokarrietan ogei ta eme-
zortzi urterekiñ ill zan!

8/ Jaungoikua ta Lagi zarra zan
bere azalkai ⁽¹¹⁾ jakiña,
eta gazterik ill zuten penak,
o, euskaldunak, zer miña!
Jaso dezagun bere bandera,
egiñ zagun alegiña,
ez dakitenai erakutsiyaz
maisuu zanaren dotriña ⁽¹²⁾.

---

(1) Noble. (Otañoren oarra)

(2) Ingenioso. (Id.)

(3) Piadoso. (Id.)

(4) Fundar. (Id.)

(5) Nacionalismo. (Id.)

(6) Vinagre. (Id.)

(7) Hiel. (Id.)

(8) Sublimidad. (Id.)

(9) Adulación. (Id.)

(10) Perseguido. (Id.)

(11) Lema.

(12) Erakuspenu. *Ikasbidea*. (Id.)

AITOR-EN SEMEAK ETA ERROMA

Ez naute nai lotuak
ni libre aurrean,
ta da ez dakitelako
zeiñ naizen lurrean.
Laño gis libre dana
uztarpera ez dator,
bere odolen sortzalle
izan bazan Aitor.

Egunen batez bear bagendu
bizia eman gurutzean,
kantari joango giñake aruntz,
iñoiz argia da illtzean.
(Ta) gure doaien oroimen ona
eunkietan biziko da,
aztu gaberik ez Gurutzeta
ta ausardizko ill-kantzoa.
Ez naute nai lotuak...

Lañoen gisa
jaun ta libre,
uztarperatu
eziñ leike,
bere zañetan
duna jator
odol noblea
nola Aitor.

GORA

Euskal semeak jaso ditzagun
biyotz elkartubak gora,
eta lenbailen bildu gaitezen
denok elkarren ondora;
berriturikan Lekobideren
eta Lartaunen denbora,
igoko gera gure gaztelu
betiko dan Erniyora.

DIALOGO. ELKARRIZKETA. HITZELKARRA

Erromatarrak txit ausardiyan
sartu ziraden Euskalerrriyan;
indarrarekin, arrazoi gabe,
egiñ nai zuten jaun eta jabe.
Asko ziraden erromatarrak,
eta euskaldunak gutxi bakarrak,
bañan Erniyo an dago zutik
len eta geroztik.

Lekobide ta Lartaun
ta beren lagunak,
guk geren izatea
zor diotegunak,
dira espillutzat artu
bear ditugunak,
euskaldunen odola
zañetan degunak.

ELKARRIZKETA

- 1.º: Erniyo zer da?
- 2.º: Mendi arkaizti tontor aundiya
ta euskaldunen libretokiya.
- 1.º: Gaurko euskaldunak zergatik bada
ez dira joaten mendi artara?
- 2.º: Tontor artara ez leike igo
bidea jarri gabe garbiro.
- 1.º: Zer sasi daude, ta zer naspillak,
orla egoteko mendi-mutillak?
- 2.º: Animan sartzen diran lar latzak,
biotza jotzen duten arantzak.
- 1.º: Baña euskaldunak nola utzi zuten
belar gaiztuak indar artutzen?
- 2.º: Patu gaiztoko ereintzalleak
nastu zituzten ango bideak.
- 1.º: Orain badakit: alkartasuna
da euskaldunai falta zaiguna.

2.º: Esku zitalak azi gaitoa
banatu zuten Euskalerrriyan;
argatik oraiñ sasiyak daude
loreak baizik etzan tokiyan.

1.º: Ez al ditezke baztarreratu?

2.º: Bai, nai bagendu denok saiatu;
eta denboraz Euskalerrriyak
ager litzake lore berriyak.

1.º: Nik izan nai det aurren-aurrena
lan orretara joango naizena.

2.º: Ez; bakarrikan joango etzera;
nai dezu guazen biyok batera?

1.º: Nola ez det naiko? Ta gogo aundiz,
denok batian, al baldin balitz.

2.º: Deitu ditzagun maitetasunez
euskaldun seme guztiyak,
elkarganatu gaitezen denok
azturik zapuzkeriyak.

Los dos

Deitu ditzagun maitetasunez
euskaldun seme jator guztiyak,
elkarganatu gaitezen onez
utzirik lengo zapuzkeriyak.

Los dos

Beti berriyak diran oitura
zar aien amoriyuan,
gure sorterra ta familiya
eukirik beti goguan,
zuzenbideztu ditzagun gauzak
guraso zarren moduan,
euskaldunak zer jende geraden
jakiñ dezaten munduan.

Coro final

Atozte, guazen denok,
anai euskaltarrak,
galdu bañan lenago
fueruen kondarrak;
zerutik txalo joko
digute lendarrak,
Lekobide ta bere
lagun fiñ azkarrak,
Euskalerriyatik
ill ziraden zarrak.

Zer oitura garbiyak,
zer lege santuak,
arkitzen diran iya
ankaperatuak!
Amatxo, zure begi
malkoz tapatuak
alaituko dituzte
seme maitatuak,
urraturikan kate
madarikatuak.

Coro

Ama, zutitu zaitez
ta semeai deitu,
esanaz euskera nai
dezula aditu;
bat bakarrik joan gabe
ez leike gelditu.
O, Amatxok fueruak
beti bear ditu,
bestela illa dago
galdutzen baditu.

Gora Euskalerriya
ta semeai deitu,
esanaz euskera nai
dezula aditu;
bat bakarrik atzera
ez leike gelditu.
Gure erriyak Fueruak
txit bereak ditu,
ta illko da betiko
galdutzen baditu ⁽¹⁾.

Operaren baten zati bat izan ditezke bertso auek. Itxura ala dute beintzat. Beti ere, agertokiren batean talde batek kantatzeko bertsoak. Gaia, berriz, *leyenda* bate-tik artua: erromatarrak eta euskaldunak Ernio mendian alkarrekin izan zuten gerra. Baiña bukatu gabeko lana da. itz auek ez.

---

(1) Bertso bera bi aldiz idatzia, beraz, batetik bestera zenbait aldaketa sarturik.

(1910)
**EUSKALDUNAK ARJENTINAN
DIERRI ONEN LOKABETASUNAREN
LENENGO EUNKI-MUGAN ⁽¹⁾**

1/ Zer gertatzen da Buenos Airesen,
zer Arjentina guztiyan?
Zeri zor zaio alaitasun au
gure bigarren erriyan,
ta gure seme euskalkumeak
jaio ziraden tokiyan?
A, nola denok ez pozkidatu
gaur ospatzen ⁽²⁾ dan eunkiyan? ⁽³⁾

2/ Eun urte dira dieronde ⁽⁴⁾ au,
ume zana gizondurik,
lengo gidari eta iñudeak
alde batera kendurik,
zutitu zala kitapetzeko ⁽⁵⁾
asmo sendoz goiturik,
ta gaur munduba begira dauka
bera danaz arriturik.

- 3/ Orain eun urte zan maiatzaren
ogei ta bigarrenguan,
nola erri au besteren mende
txit aspertuba zeguan;
bertako seme ausarditsuak ⁽⁶⁾
batzarrean «kabilduan» ⁽⁷⁾
bildu ziraden, menpetasunak
astindutzeko asmuan.
- 4/ Erregeordeko edo «virreya»,
Españaren aurkeztari,
Cisneros jauna arkitutzen zan
lur onetan agintari;
ta gizon portitz biotztsu aiek
esan ziyoten berari:
«Jauna, loturak kentzera gatoz
gu sortu giñan lurrari».
- 5/ Gizon gidari zentzudun aiek
ontan zeuden bitartian,
zebillen, «Venticinco de Mayo»
deitzen dan plaza batian,
zintzo ta zorrotz begiratubaz,
kabilduaren atian,
erri geiena, bere biziya
jokatutzeko ustian.
- 6/ Arkiturikan inguratuba
jende sutsu eta beroz,
ta nabaiturik plaz'aundi ura
estaliya erdi-eroz,
bere buruba eskukatubaz ⁽⁸⁾
txokoratu zan Cisneros;
Arjentinak ez du nagusirik
au gertatu zan ezkeroz.

- 7/ Maiatzak ogei ta bost zituban,
egun goguangarriya!
Ura odolen irakitea,
ura biyotzen larriya!
Sortaldetikan eguzki gozo,
paketsu, maitagarriya,
igo zan geldi-geldiro emen
ixuriz bere argiya.
- 8/ Gogaikarrizko morroitasunak
alderantzirik goi ta be,
len menpetubak zeuden semeak
arkitu ziran lokabe; ⁽⁹⁾
eguzki alai aren azpiyan,
odolik ixuri gabe,
zer gauz'ederra gelditutzea
beren burubaren jabe!
- 9/ Eronde ⁽¹⁰⁾ berri bat osaturik
bertatik gizon zuzenak,
bederatzi jaun izandu ziran
izendatutako denak;
oien artean iru gutarrak,
gogoan daude izenak,
euskal odola beren zañetan
garbiro zeramatenak.
- 10/ Ala gizonak, nola erriyak,
denok dakigun moduban,
geldi-geldika azipuruba
iristen duten orduban,
nagusi edo *jaberik beintzat*
ez dute nai inguruban;
libertaderik gabe ez dago
aurrerapenik munduban.

- 11/ Ez da inolaz arritzekua
 iru bederatzitatik
 buruzagitzat autatutzea
 Tubal'en semietatik,
 nola jator dan oiek lan ura
 ontzat artzea bertatik,
 zeren arraz'au beti librea
 izan dan asieratik.
- 12/ Omen aundiko zenbait euskaldun
 argiraturik lenago,
 zenbateraño goititu ziran
 kondairan jarriya dago;
 geroztik ere inor ez da igo
 gutarrak bañan gorago,
 beren izenak dira lan ontan
 jar leizken baño geiago.
- 13/ Ez Arjentinan bakarrik, baizik
 beste dierri askotan,
 txit jakiña da euskal semeak
 Amerika zabal ontan
 beren ekintzaz mirarizturik
 nola dauzkaten abotan;
 au ikusirik poztutzen gera
 gu bein baño geiagotan.
- 14/ Lege-emalleak ⁽¹¹⁾, araujakiñak ⁽¹²⁾
 eta gudari ⁽¹³⁾ trebeak
 merkatari ta nekazariyak,
 larre ta elejabeak ⁽¹⁴⁾,
 otsankidari ⁽¹⁵⁾ ta sendakiñak ⁽¹⁶⁾
 langille paregabeak,
 lur eder ontan ziran ta dira
 beti Aitorren semeak.

- 15/ Oraiñ eun urte ta askoz geroztik
 jatxi ziranak lurpera,
 burubak jaso ta begiratu
 al balezate onera,
 gaur ez luteke sinistatuko
 au dala lur ura bera,
 zergatik gauzak aldatu dira
 arratsetik egunera.
- 16/ Lengo eremu ⁽¹⁷⁾ zakartsu asko,
 gaur jantzirik belar berdez,
 ikusten dira beteak zaldiz,
 abelgorriz eta artalde; z;
 bukaerik ez duten soroak
 artoz, gariz, nai dan alez,
 inguratubak, beren bordakiñ,
 jauregiz ⁽¹⁸⁾ eta etxaldez ⁽¹⁹⁾.
- 17/ Len txabolikan etzan tokiyan
 erri politen biziya
 agertutzen da, sal-erosiko
 etxe bikañez jantziya;
 burnibideak alde danetan,
 non-nai uri ⁽²⁰⁾ bereziya,
 ta Buenos Aires danen gañean,
 euskaldun batek asiya.
- 18/ Indar aundiyak artu ditu ta
 noski ez liteke galdu,
 bañan oraindik –ain da zabala!–
 lan berri asko bear du;
 lur onek daukan etorkizuna
 iñork ezagutzen al du,
 zenbateraño iritxiko dan
 onela jarraitzen badu.

- 19/ Aurrerapen au otsanditzeko ⁽²¹⁾
lenbiziko eunki-mugan,
ikusten degu mundu guztiyak
zenbat parte artzen duban;
gu, euskaldunok, azaldu gabe
nola geundezke orduban,
aunditze onen indar geiena
arkitutzen bada gugan?
- 20/ Gure bigarren bizitegiyan
izerdi asko irtenaz,
jarraitu degu txit luzaroan
ondo, gaizki, pozez, penaz;
ondorengoen sorterrri ⁽²²⁾ on au
laxtandutzen degu benaz,
beste zenbaitek maitatuko du,
bañan guk ainbat geienaz.
- 21/ O, Arjentina, erri gaztea,
oraindik atzo zifñan aur,
eta mundubak zure aurrean
txapela erazten du gaur;
nork daki zenbat igoko zeran
emendik denbora labur?
Euskaldun denon biyotzetikan:
«Agur! Agur! Agur! Agur!».
- 22/ Bukatu ziran emengo leiak ⁽²³⁾
aitu ziraden auziyak ⁽²⁴⁾
ta zer ederki egaatzen duban
libre dagon egaztiyak!
Denok maitaro agurtzen degun
maiatzeko eguzkiyak,
aska ditzala euskal lurra ta
katibu dauden guztiyak.

---

(1) *En el primer centenario de la liberación de esta nación.* (Otañoren oarra)

- (2) *Celebrar.* (Id.)
- (3) *Siglo.* (Id.)
- (4) *República.* (Id.)
- (5) *Redimir.* (Id.)
- (6) *Denodados.* (Id.)
- (7) *Kabildu: reunirse en acción.* (Id.)
- (8) *Manoseando.* (Id.) (Jaun onen izen osoa Baltasar Hidalgo de Cisneros zan, eta Arjentinako virrey kargua zeukan, Españaiko gobernuak artarako izendatua.)
- (9) *Libres.* (Id.)
- (10) *Gobierno.* (Id.)
- (11) *Legisladores.* (Id.)
- (12) *Jurisconsultos.* (Id.)
- (13) *Militares.* (Id.)
- (14) *Ganaderos.* (Id.)
- (15) *Músicos.* (Id.)
- (16) *Médicos.* (Id.)
- (17) *Desiertos.* (Id.)
- (18) *Palacios.* (Id.)
- (19) *Granjas.* (Id.)
- (20) *Ciudad.* (Id.)
- (21) *Solemnizar.* (Id.)
- (22) *Patria.* (Id.)
- (23) *Porfías.* (Id.)
- (24) *Pleitos.* (Id.)

ARTZAI - MUTILLA
(OPERA)
(1900)

ARTZAI MUTILLA OPERA EGINTZA IRUTAN ⁽¹⁾

Iruditegiak aurkeztatzen ditu itsas-ondoko Kantaurimendiak

Irudigilleak

Egintzalleak

Artzai mutilla (Patxiko)..... *D. Francisco Argote*
Peru (Patxikoren aita)..... *D. Matías Echeberría*
Iñazio (etxe-jauna)..... *D. Luis Labadens*
Artzai neskatilla (Maritxu)..... *Srta. Matilde Isasi*
Andre Josepa (Maritxuren ama)..... *Sra. de Mirabel* ⁽¹⁾

Baserritar erromeritarrak dira Laurak-Bat-eko euskal kantaridiak, eta damatxuak euskaldun eta euskaldunaren alabak.

LENENGO IRUDIA

Patxiko bakarrik

Iruditegia dago illunpean, eta asiko da argitzen, eguna baletorke bezela.

Agertzen da Patxiko, aitz baten gañean eserita, eskuakiñ buruari elduaz, guztiz pentsati; eta, eguna zabal-

---

(1) *Artzai-Mutilla*-ren operaren musika Felix Ortiz y San Pelayo azpeitiar musikariak sortu zuan. Letra, berriz, Pedro Maria Otañok. Opera ori 1900-II-18-an aurkeztu zan, Buenos Airesko *Teatro Victoria*-n.

tzen dijoan bitartean, orkestak jotzen du preludio edo astelen bat.

Patxiko:

Euskal lurreko mendi alaiak
ta zero argiz betea,
zer triste zauten ezkutatzean
nere Maritxu maitea!
Zu gabetanik eziñ liteke
iñon pozik izatea,
biyotz nereko ume kutuna,
arren, agertu zaitea!

Zeru gañetik lurreratu dan
aingeru ego-txuriya,
Jaungoiko onak munduagatik
egindako mirariya;
gorputz liraña, begi iztunak,
arpegi zoragarriya,
argien argiz itsutzen nauan
eguzki dizdizariya.

Bere begien argitasunak
ez du berdiñik munduan,
printza-dun izar ibilkariak
agurtzen dute zeruan;
abo pittiña, ezpaiñ gorriyak
erogarrizko musuan,
lora xorta bat aingerutxuak
bildua Paradisuan.

Far-irri leun jostalariyaz
azaldutzean ortztxuak,
ta gero entzun bere bozaren
eztitasun aiñ goxuak,
arriturikan ixiltzen dira
birigarro ta xoxuak,
eta kolkotik irten nai luke,
ai, nere biyotz gaxuak!

Begiramena ipiñitzean
begi eder aietara,
ta iristean doñu gozozko
itzak belarrietara,
sinistutzen da zerutik jatxi
dala mundu onetara...
Bat amoriyoz nol'ez erori
auspez bere onietara!

Eguzkia badator
zeru urdiñean,
argia banatuaz
mendien gañean;
odoi beltz itsusirik
ez dabill aidean...
Zer poza senti deran
nere barrunbean!

Maritxuk neri atzo
illunabarrean
esan ziran: «Bigar goiz
itxozu larrean»...
Ardien bat galdu ez
bazaio birean...
A!... Orra non datorren
bide txigorrean!...

Beeka datoz ardi
txintxoak aurretik,
aditzera emanaz
Maritxurengatik;
nere biyotzak irten
nai dit barrunbetik,
Jesus, au zoramena!
Non nagon ez dakit!

(Zutitzen da, Maritxu datorren mendi egalera begi-
ratuaz.)

Maritxu!! (Ojuka.)
Nere laztana!

II-GARREN IRUDIA

Patxiko eta Maritxu

Maritxu:

Emen nator
zuregana!

(*Basotik irtenaz.*)

Patxiko:

Ai, zenbat luzatu dezun!
Kezka aundian neukazun
zer gertatu ote zaizun.

Maritxu:

Jakin zazu, gaur goizean,
itsasoaren ertzean,
eguzkia agertzean,
zu ikusteko pozez netorren
nere ardien atzean;
ta arkitu naiz trantzean,
Muñopeko arkaitzean,
ardi bat amildutzean.

Estutasunean ala,
ardiaganuntz noala,
zer egiñ eztakidala,
seme nagusi Etxegoikoak
lagundu dit bereala;
eskerrak izandu dala
Iñazio aiñ leiala,
Jaunak saritu dezala!

Patxiko:

Zure ezpaiñtxo txukunetako
itz maitatiyak entzunik,
etzait iduri aingeruen bat
barrenen ez daukazunik;
besterik eziñ izan liteke
nik ainbeste nai dizunik.
Bañan kiskaltzen nago, Maritxu,
arren!, eskatzen dizut nik,
ez dezazula berriz aitatu
Iñazioren izenik.

Maritxu:

Nere Patxiko, nola daukazu
barrena kezkaz bętea,
izanik zure amorioa
ni lotzen nauan katea?
O, zer samiña dan neretzako
zuk orla itzegitea!
Nere biotzak ez du merezi
miñ garratz au ematea.

Patxiko:

Eskerrik asko, nere Maritxu,
barka zaidazu beinguan;
ez nekien zer esaten nizun,
naspillatua nenguan;
zure itz mintsu maitagarriak
sartutzen naute zeruan,
urrezko arpak amorioa
kantatzen duten lekuan;
iduritzen zait antxen nagola
aingerutxuen onduan.

P. eta M.:

Jauregi eder gain-gañoan
zauten aur bedeinkatuak,
adi itzatzute gure promesak,
eresi eta botuak;
ona emen bi biotz libreak
pozez alkarganatuak,
amoriozko kate santuaz
beti-betiko lotuak.

Patxiko:

Maritxu nerea!

Maritxu:

Betiko zurea!

(*Agertzen da Iñazio baso tartetik, eta ezer ikusi ez-palu bezela inguratzen da.*)

III-GARREN IRUDIA

Patxiko, Maritxu eta Iñazio

Iñazio:

Egun on, galai gazteak.

P. eta M.

Ala izan bedi zuretzat.

Iñazio:

Ai zer goiz giro alaia dagon
alkar maite dutenentzat!...

P. (Murru samar)

Alaxen iduritzen zat.

Iñazio:

Zeru urdiña senti du beti
pozkidaz dagon galaiak;
bañan anima triste daukanak
ikusten ditu odaiak.

Maritxu:

Miñen bat sendi al dezu?

Iñazio:

Zuek sendatu zenezateke,
bañan beldur naiz...

Patxiko:

Itxozu!

Igartzen dizut zer gaitz daukazun,
ta nere bizia bertan
emango nuke, zuk ez dezazun
penarik izan ezertan.
Baña, Iñazio, baldin bazatoz
amoriuaren eske,
ori nik eziñ utzi neizuke,
etsiya egon zintezke.

Iñazio:

Bear ez deran gauza eskaintzen
guztiz leialak zerate,
zure itz *prestu* gezurrezkoak
biotza lertu dirate...
Agur, Patxiko, agur, Maritxu,
urrengo aldi bat arte.

(Badijoa ixilka esanaz:)

Etxe ta lurren jabea ni naiz,
agindu nezakeana,
Patxiko utzi eta Maritxu
etorriko da nigana,
jakingo dute bestela zein dan
Zabelain-go etxe-jauna.

Maritxu:

Zer ote zaio gertatzen?

Patxiku:

Ez al diozu igartzen?

Maritxu:

Nik zer jakingo det bada?

Patxiko:

Ala askoz ohea da!...
Atoz, Maritxu, atoz,
goazen artaldera,
igo gaitezen goiko
barruti aldera.

(Agertzen da Peru, eskuan saskitxo batekiñ, eta gero Josepa.)

IV-GARREN IRUDIA

Patxiko, Maritxu, Peru eta Josepa

Peru:

Gosaldutzeko garaia da ta
ez da agiri. Non ote da?
Anbat ardiyak joango zitzaizkan
goiko barruti aldera.
Nekatutzen naiz. O, Jaungoikoa!
Orra zer dan gizon zarra,
gazte denboran izandu zana
erbiya beziñ azkarra!

Josepa (sartuaz):

Egun on, Peru, egun on...

Peru:

Egun on, andre Josepa.

Josepa:

Zarrak aldapa igarotzeko
bero gogorra da au, Peru,
bañan zer egingo degu!
Gure gazteak zer jango dute
ekartzen ez badiegu?
Onak dira ta merezi dute,
Poz orixen badaukagu.

Peru:

Pobre izanik, aberastasun
aundiak dauzkagu biyok,
seme-alaba obeagoak
ez litzake izan iñork.
Ai, zer *biduna* egiño luteken
Maritxuk eta Patxikok!

Josepa:

Amaika aldiz neroni ere
bururatu zait orixen.

Peru:

Deitzera noa, ia ojurik
ote diraten aditzen.
Patxikooo! Patxikooo! (*Ojuka*)

(*Iristen da Patxiko.*)

Peru:

Esazu, seme: non ziñan?

Patxiko:

Ardiyak larratutzen
goiko barrutiyan.

Josepa:

Eta Maritxu nerea?

Patxiko:

An zebillen artaldean
beste mendi egalean;
laister degu emen bean.

Maritxu (sartuaz):

Nere ama gaisoa
mendi ontaraño!
Asko nai dirazu ta
kontentu naiz, baño
ez dezazula artu
orrenbeste neke,
puska leorrarekiñ
errez pasa naike.

Josefa:

Nere alaba ona
ez badet maitatzen...

Peru:

Tira, tira, jan zagun
guztiyok ementxen
urdai azpiko au ta
arto bero auxen.

(Esertzen dira lurrean eta, saskitxotik gosaria atararik, asten dira jaten.)

Josepa:

Karatxe! Au gosari
bikaña da, Peru!

Peru:

Pake ta maitasunak
dena gozatzen du.

Patxiko:

Onen guraso onak
nola izan gerra?

Maritxu:

Auxen da egiazko
bizitza ederra.
Jauregietan bizi
diran aur gaxuak,
noizik bein ikusirik
beren gurasuak,
aberats izan arren
oztasun aundiyan...
Nik ait'amen onduan
naigo det mendiyen.

Peru:

Iztun zaude, Maritxu!...

Maritxu:

Nola ez iztundu?
Pozkida aundigorik
mundu onek nun du?
Zu zera ontasunez
betetako aita,
nere amatxo berriz
aingerua baita.

Josepa:

Nola ez maite izan
erotutzeraño?

Peru:

Doñu gozoagorik
Maritxuna baño
mendi oiek ez dute
entzun egundaño.

Maritxu:

Onegiak zerate
ta orregatikan
ez det txarrera artzen
zuen esanikan.

Patxiko:

Gauza batek bakarrik
nauka oso triste...

Denak:

Zerk? (*Alkartzen dira.*)

Patxiko:

Aditutakoan
arritu zaitezte.
Ingurumari ontan
zabalduta da otsa.
Aitatze utsak ere
ematen dit lotsa!
Lendabizi sarturik
Fueruak lurpera,
gañera galerazi
nai dute euskera.

Peru:

Etzatela orlako
asmoarik artu!

M. eta J.:

Ori eziñ liteke
iñola gertatu.

Patxiko:

Zertako da egiya
gezurtzat artzea?
Madrildarrak nai dute
izkuntz au galtzea.

Peru:

Ez digute eman nai
buruzpide txarra,
bagenduke bezela
guk aien bearra!
Ez degu besterik nai
gerena bakarra:
gure izkuntza eta
gure Lege Zarra.

Patxiko:

Nola erlaundi tzarra sartzen dan
erladi txintxo batean,
ta loikeria alkar garbiro
maite dutenen artean,
ero kukua txantxangorriak
beretzat daukan kabian,
ala sartzen da Gobernoa
gure sort-erri garbian,
begiramenik batere gabe
gure sentimentuari,
eskubidea ta arrazoaia
kenduaz mendekoari.
Baña egunen bat etorri leike,
nola len sarrazintarrak,
Iberiaren jabe egingo
dirana atzerritarrak.
Orduan ondo ikusiko da
nor geraden euskaldunak,
ta gaztelauak jakingo dute
zein diran beren lagunak.
Gure aitonen gisara joango
giñake laister aruntza,
adiskideai eramatera
premia duten laguntza,
golde ta aitzur, eskuare ta
laiak utzirikan bertan,
arerioa purrakatzera
Gaztelako ibarretan.

Eta ausardi altsuenakiñ,
Ondarrabi baten gisan,
mintza gintezke, ta ez liteke
zeñek ukaturik izan;
Guadalete bat gertatu arren
nork begirutzen ez diyo,
nola oraindik tente dagoan
Lekobideren Erniyo?

Peru:

Orixen da jangaña
bazkal-bukatzeko!

Maritxu:

laioa zaude, Patxiko.

Josepa:

Beti goititutzen da
euskalduna bero,
gure Lege santua
ikutu ezkerro.

Peru:

Ordua da joateko
ardien ondora,
bateren bat amildu
ezteiñ itsasora.
Bi zarrok geldi-geldi
baserri aldera
joan da otzak zuen zai
an egongo gera.
Bigar arte, Maritxu;
Patxiko, aurki arte.

Josepa:

Bigar arte, Patxiko;
Maritxu, aurki arte.

P. eta M.

Jainkoarekiñ zuazte.

Gelditzen dira ait'amak nondik dijoazen begira.)

Patxiko:

Amoriotan gabiltzanikan
ez dakite nere ustean...

Maritxu:

Ai, ura lotsa neukan nik, biyak
elkarrekiñ ikustean!

Patxiko:

Zergatik? Izan bedi
mundua jakintsu
zenbat maitatzen deran
nik nere Maritxu;
zeruak eta lurrak
jakin dezatela
Maritxu gabe eziñ
bizi nitekela;
bakarrik zuregandik
joango nitzakela,
jakiñik Lege Zarrak
premiya dubela.

Maritxu:

Nola? Joango ziñake,
beraz, ni utzita?

Patxiko:

Etziñuket utziko,
ez leikena baita.
Eramango zinduket
alako trantzean
emen (*joaz*) ondo gordeta
nere biyotzean.
Bañan Lekobideren
alabaren gisan

emakume euskaldunak
bear luke izan;
Lartaun-en emaztegai
Onintza ederrak
azkonak zorrotutzen
laguntzen zion berak;
ta ala berean guk
bear degu egiñ,
Euskal-erri maitea
libre izan dediñ.

Maritxu:

Nere buruak diyo
dezula arrazoi,
bañan biyotzak min du
ta esaten dit: «Oi!».

Patxiko:

Zure biotz gaxuak
zer diyo, Maritxu?

Maritxu:

Maitatu zaitzadala
leial eta itxu.
Mundu onetan ez da
amoriyorikan,
nik zугanako deran
ainbestekorikan.
Sentitu lezateke
aundiago dana
aingerutxuak beren
Sortzalleagana.

Patxiko:

Orlaxe ikusi nai
zaitut nik, orlaxen:
menditar onradua
biotzez maitatzen,

ardia beziñ maltsu
oi dana pakean,
baña legoi biurtzen
dana gerratean,
ta esango diona
etsai zitalari:
«Likitsa! Zer nai diok
Euskal-erriari?
Bere berdiñik iñun
ez duben lurrari?
Nai ez badek illtzea
emendik joan ari!»...
Goazen, Maritxu, goazen
goiko barrutira,
artaldeak larrean
dabiltzan tokira.
Ta nola aurki biyok
banatuko geran,
gaur alkar ikustea
ez dago guregan.
Bigar erromeriya
Erdoiztan nola dan,
joan zaitez eta biyok
batuko gera an.
Orain agur, Maritxu.

Maritxu:

Adiyo, Patxiko;
sinisten det aztuta
ez nazul'utziko.

(Joaten dira alde banatatik.)

V-GARREN IRUDIA

(Azaltzen da Iñazio zoko batetik.)

Iñazio:

Aberatsa izanik
bizi naiz pobre,

zertako det dirua
maitasun gabe?
Geiago det nai,
etxe ta lurrak baño
Maritxuren «bai».

Naiz etxe-jauna,
ta nerea da aitak
utzi zirana.
Zer ontasunak,
artzai neskatill batek
nai ez ditunak! (*Bis*)

Birautu bat bezela
goian ta bean,
nere anima dabill
bakardadean.
Lur oien jabe!
Zertarako nai ditut
Maritxu gabe?

Orren ederra
zergatikan etorri
ziñan lurrera?
Nago inbiriz
artzai mutiko baten
suerte aundiz. (*Bis*)

(*Birpizturik.*)

Bañan zertan estutu
oinbesteraño?
Nik geiago nezake
Patxikok baño.
Añ da pobria,
eta aundi naia da
emakumia.

Beragatikan,
ez nuke galdu bear

esperantzikan.
Egiten dit gaitz!
Maritxu ikustera
joan bear det maiz,
eta nerearekiñ
aterako naiz...

Zer da bull'ori!

(*Baserritar saill bat dijoa pasatzen Erdoizta aldera,
bigarko erromerira.*)

VI-GARREN IRUDIA

Jendeak:

Egun on, etxe-jauna.

Iñazio:

Egun on, jende ona.

Batek:

Nola orren bakar, jauna?

Iñazio:

Bakarti da anima
penatzen daguana.

Salleko beste batek:

Ez dedilla estutu;
eran beza «gora» (*zatua eskañiaz*)
eta dijoazela
penak itsasora.

(*Eraten du gogoz.*)

Denak:

Orlaxen, bejondaiola.

Iñazio:

Jakin nai nuke iñork
esan ote'izuten

nola danok Madrildar
egiñ nai gaituzten...

Denak:

Ja! Ja! Ja, nagusiya,
ori jostaketa!

Iñazio:

Ez dago jostaketik,
egia da eta.

Batek:

On Iñazio, betor
bere etxeraño.
guk pozik lagunduko
diogu araño.
Gero zerbait arturik
Iturrioz-ko bentan,
egun sentian egon
nai degu Erdoiztan.

Iñazio:

Guazen bada, gazteak,
nai dezutenean;
ardiak bildu dira
borda aldamenean,
beren orrotxoakiñ
aditzera emanaz
ez dutela larrean
gelditu nai gauaz....

Denak:

Goazen, goazen
Erdoiztara,
jolastera ta
dantzara.
Alkartutzea
ta jostatzea
lengo oitura zarra da.

Nekazari ta
artzaiak,
guztiok gera
anaiak,
emaztekiyak
ta gizakiyak
paketsu eta alaiak.

Gure izkuntza
maitean
beti mintzatu
gaitean,
mendi gañetan
ta zelaietan
bizi geran bitartean.

Galerazi nai
duanik
etortzen bada
iñundik,
Lekobideren
arraza emen
zutituko da oraindik.

Etsai zitalak
gudikan
sortzen badu
iñondikan,
jakiñ dezala
izan ez dala
katibu euskaldunikan.

BIGARREN LAUKIA EDO EGINTZA

Iruditegiak aurkeztatzen du Erdoiztako ermita, eta urrutitxoan itsasoa.

Irteten dira neskatx ta mutill baserritarrak kapillatik, eta ermitako zumardi edo belazean ikusten dira erroskilla eta pontxe saltzalleak.

Orkestak mendi soñu bat jotzen duan bitartean, itzegiten dute aiek elkarren artean.

Jenedi batean:

- Giro ederra dago.
- Egualdi bikaña.
- Jende asko bildu da.
- Sekulan ez aña.
- Alaitasun onetan
egun bat Erniyon
bañan ohea eziñ
arki leike iñon.
- Mutillak kantatzera
eta dantzara, *rrau!*,
galdutzen utzi gabe
denbora eder au.
Aldarte txarrak noiznai,
jardun gabe eske,

guk nai baño lenago
etorri litezke.

Denak:

Dantzara denok, dantzara!

*Orkestak jotzen du fandango bat, eta zarrak korro
egiten diote dantzari gazteai.*

*Ontan agertzen dira, ermitaren ondoan, Maritxu eta
Patxiko, eta esaten dute:*

Patxiko:

On Iñaziok zer ziyon?

Maritxu:

Len esan dizut: ezer ez.

Patxiko:

Aitor zaidazu mesedez.

Maritxu:

Utsa, ta entzun nai ez niyon.

Patxiko:

Bañan utskeriya zer zan?

Maritxu:

Ez dit ezertxo're esan
kaikukeriyak besterik;
erotu dala uste det nik.

Patxiko:

Bañan zer ziyon azkenik?

Maritxu:

Erokeriyak bakarrik.

Patxiko:

Maritxu, lengo maitetasuna
beldur naiz ote dan joana...
Arrazoi dezu: ni pobrea naiz;
Iñazio, etxe-jauna.

Maritxu:

Ez dezazula gisa orretan
nere biyotza puskatu;
mundu onetan zu besterikan
nik ez nezake maitatu.

(Itz-mozten ditu sailleko batek.)

Sailleko batek:

Ea, Patxiko eta Maritxu,
erten zaitezte plazara.

Denak:

Bai, egiya da, alai gaitezen,
ta guazen denok dantzara.
Gure Jainkoak eman deiola
euskerari osasuna,
Ernio-mendin beti izan dediñ
pake ta alkartasuna.

(Berriztutzen da dantza, eta au bukatzean:)

Iñazio:

Gure oitura onak
nai dizkigute ill,
etsai dollorra oso
arroturik dabill.
Zer du gorrotatzeko
orla guregana?
Besteren ontasuna
eziñ eramana!
Bañan gure aitonen
illobak bagera,

eziñ utzi gentzake
galdutzen euskera.
Guztiok biyotzetik
eman zagus itza
zutik idukitzeko
euskaldun aritza.
Orañ, zar eta gazte,
anai eta lagun,
euskal-kantzoa denok
kantatu dezagus.

EUSKAL-KANTZOA

Denak:

Pakean bizi nai degu bañan
guda baletorke anbat,
Euskal-erriak ez du galdetzen
nondik datozen ta zenbat.
Munduan ez da beste erririk
egin duenik guk ainbat,
argibidetzat izan ditzagus
Lauburu eta Laurak-bat.

Denak:

Betoz gure fueroak
legez ta pakean,
ez degu gerrarik nai
anaien artean;
bañan etsaia sartzen
bada lur maitean,
guazen laubururekin
gu laurak batean.

BUKAERA

IRUGARREN EGINTZA

Iruditegiak aurkeztatzen du aurrenengo egintzaren lenengo laukiko toki bera. Peruk eta Andra Josepak, gosari-mokaru bat, beren saskitxoetatik aterarik, prestatzen duten bitartean, Patxiko eta Maritxu dabiltz, zokondian ageri dan itsasalderontz begira.

LENENGO IRUDIA

Maritxu:

Zer itsaso ederra!

Zer aunditasuna!

Patxiko:

Nere biotzak zuri
dizun maitasuna
da, ori dena baño
askoz aundiago;
ta bagak purrakatzen
dira gogorrago
urditza ortan baño
nere barrenean,
Iñazio burura
datorkidanean.

Maritxu:

Bañan barka zaiozu!
Izazu erruki!
Berdin etzenezake
kezkarik iduki,
Jakinik ez naizela
zu gabe biziko.
Ori baño geiago
zer naizu, Patxiko?

Patxiko:

Egiya da, ez det nai
orixen besterik.

Maritxu:

Orduan zertarako
izan gorrotorik
gazte bati, ez badu
egiñ beste gaitzik
bera nai ez duben bat
maitatzea baizik?

Patxiko:

Asko dezu, ala da, (*gozokiro*)
nere aur kutuna!
Nol'ez da limurtuko
aditzen dizuna?
Entzunik zure doñu
erotzen naubena,
nere borondatea
zurea da dena.

*(Maritxuk eta Patxikuk izketa au daukaten bitartean,
Peru eta Andra Josepa mintzatzen dira onela:)*

A. Josepa:

Bakarrik uzten gaitu
gazteen ezkontzak,
gu biyon sukaldeak
aurki, ai!, zer otzak!
Ta Iñaziok dauka
aiñ biyotz gogorra,
jakiñ ta ere ezin
sinistu det, orra,
bere aita prestu ta
ona ikusirik,
sortu zezakeala
orlako piztirik.

Peru:

Gauden lasai. Gazteak
bizi bitez ditxan,
eta gu ere gaizki
ez gintezke izan.
Iñaziok beregan
daukan gorrotua,
ez da arritzekoa,
aiñ dago lotua,
zergatikan bizi dan
itxutasunean;
bañan sendatuko da
noizbait azkenean,
konturatuko dala
dudik jartzen ez det,
jakiñik ez dubela
kulpik berak bestek.

A. Josepa:

Baliteke; tira, asi
gaitean gosaltzen.

Denak:

Guazen, bada, guazen.

*(Esertzen dira eta, jaten astearekin bat, azaltzen da
Iñazio txit triste.)*

BIGARREN IRUDIA

Iñazio:

Zer erabaki ote dezuten
jakiñ nai det oraingoan...

*P. eta M.: (Zutitzen dira, elkarri gerritik elduaz eta
Iñaziori arpegi emanaz.)*

Elkar maitatzen jarraitutzea
betiko amorioan,
bide gabeko zatitzeari
ta oñazeai eutsiaz,
maitasun garbi azken gabea
zeruai adieraziaz.
Beti maitatzen -o, zoramena!-
zertako bizi bestela?

(Elkarri kantatuaz.)

Maite gozoa, miñ-azgarria,
ez niteke zu gabetu;
beti-betiko zuretzako naiz,
egite'izut juramentu.
Jakin bezate zeru ta lurrak
zer dan biyotz euskalduna,
nola maitatzen duben zeruak
ematen diyon laguna.
Adi ezazu, nere Maritxu:
Adi ezazu, nere Patxiko:
ez da miseri ta penik
zureganako amorioa
neri kenduko diranik.

(Bitarte ontan diyo Iñaziok:)

Nik eztakit zer gertatzen zaidan
gorrotoz eta mirariz;

aiñ dira onak, merezi dute
nai izatea milla aldiz.
Aitortutzen det dirala prestu,
leial, onradu, nobliak;
Erdoiztak eziñ eska litzake
seme-alaba obiak.
Ori jakiñik, asko alditan
nik nai nituzke saritu;
bañan anima minberatuak
ezin du geigo sufritu,
ta eskatzen dit, aserreturik,
ez dezadala barkatu;
aingeru orrek egin dizkiran
gaitzak biaizkit pagatu.

(Denbora berean Peruk eta Andra Josepak.)

Peru eta A, Josepa:

Biyak maitatzen badute alkar
–ikusitzen dezu nola!–
zure txarkeri zitalagatik
guri zer digu ajola?
Jakiñ biazu emen bakarrik
ez dala jaten ogiya,
beste lekutan ere Jainkoak
azaltzen du eguzkiya.
Zabiltza beti, o etxe-jauna,
prestu, al dezun geiena,
eta zerorrek izango dezu
mesererik aundiyena.
Denok ibilli gintezke ondo
ori egingo bazendu,
ta zukanako griña leiala
iñork ez leiguke kendu;
begiramena, opakizuna,
eskerra ta aitormena,
zuk igaroko zenduke emen
bizimodurik onena.

Iñazio:

Zertan gelditutzen gera?

Patxiko:

Zertan? Oraindik zatoz
ori galdetzera?
Elkar maitatzen beti
emen eta non nai.

Maritxu:

Maitatzen beti, bai. (*Iñaziori begira*)

Iñazio:

Jaunak nai dezala ez
damutzea biyai...

Denak: (Iñaziori)

Beste gizamodu bat
zan etxe-jaun zarra,
etzera zu etorri
oñordeko txarra!
Agur, ez dizugu nai
zere lurrik kendu,
Jaungoikoak eguna
non-nai zabaltzen du.

Iñazio (nola dijoazen begira):

Agur, denak agur.

(Iñazio gelditzen da txit beregandua, eta ernatzen du, inguratzen datorren itari talde baten oiartzunak.

Itariak sartzen dira, beren itaiak bizkarrean dituztela, kantari, onela:)

Kantariak:

Bizi bitez Kantauri
mendi burni-dunak,
eta Iturriotz-ko
egal kutunak,

Jaungoikoak guretzat
eman zizkigunak;
emen aginterikan
ez du erdaldunak.
Maite ditugunak
gera euskaldunak,
baletozke egunak
izan beagunak
lanean bezelaxe
gerran lagunak.

Iñazio:

Gazte adiskideak,
gañean da gerra,
zergatik fuero gabe
gelditu gera;
oitura onak eta
izkuntza ederra,
denak kendu ta jarri
nai dute erdera.
Arrotzen sarrera
Lartaun-en lurrera,
arrazoia bera
botarik lurpera!
Bizi bedi lauburu,
goazen aurrera!

Denak:

Zer esaten diguzu?

Iñazio:

Egiya bakarrik.
Zertako da biziya
ez bada onrarik?
Zertarako baliyo
degu euskaldunak,
izkuntza ere kentzen
badigute, jaunak?

Peru (sartuaz):

Etzazutela gerrara deitu,
ez asi jende eskean,
jakiñ artean garailariak
gero irten gintezkean.
Zarra nago ta ez det beldurrik
ikaratizat artzeko;
badakizute nere denbora
joan zala gerran sartzeko.
Argatik diot: «Gazte maiteak,
garaia datorrenean,
Lege zarrari zutik eustera
zuazte ordu onean,
bañan aurretik al dan guztiya
pakean saia gaitean,
itzaldu zaigun izar ederra
argitu ote leikean.
Ebrotik aruntz bizitzen diran
Iberiako lagunak,
gure anaiak dirade eta
pakea zor diegunak.
Gu bezelaxen oñazepean
arkitzen diran jendeak,
denok ekarri gaitu ontara
Gobernu lotsik gabeak.
Agintaritzat auta ditzagun
zuzenago ta obeak;
adi dezagun alkar pakean
ta betoz lengo legeak.
Euskal mendiak oiartzutean
berriz fueroen kantua,
ezetu eta ostotuko da
gure arbola santua.

Denak:

Peruk arrazoi ematen digu:
anaiak burrukatzea

bañan obe da, al baldin bada,
pakean alkar artzea.
Guk naiagatik ontasunean
eziñ badegu iñola,
bear danean ixuritzeko
prest dago gure odola.

Taldean:

Orañ, lagunak, guazen itara,
abuztu ona biltzera,
joango giñaken bezela denok
fueroakgatik illtzera.

(Badijoaz kantatuaz, sarreran bezela:)

Bizi bitez Kantauri
mendi burnidunak, etc.

(Gelditzen dira Peru eta Iñazio.)

Peru:

Iñazio, nik eskatzen dizut,
adi zaidazu ondo ta bare.

Iñazio:

Entzuten nago, esan zaidazu,
gauza minkatza baldin bada're.

Peru:

Zuk Maritxuri nai diozula
ikusitzen det, fiñ ta onradu.
Bañan zertako, berak zugana
amteriorik ez baldin badu?
Baldiñ ezkondu ta emaztea
badago penaz eta negarti,
premirik gabe doakabeak
zerate orañ, gero ta beti.

Iñazio (zeken):

Beti!

Peru:

Orduan, maite badezu,
ona ta fiña dala jakiñik,
errukigarri zertan biurtu,
zere burua ala egiñik?

Iñazio (gozokiroago):

Zaude, Perutxo, nik ondo dakit,
nere aitari aditurikan,
ez dala Peru Txabolatxiki
beziñ presturik eta onikan.

Peru:

Beti egin det dagokidana.

Iñazio:

Badakit, Peru, ta zuregana
beti izango det aitormena,
itzala eta begiramena.
Bañan ezin det! Barka nazazu;
maitatutzen det ainbesteraño
aingeru ori, sinistra zazu,
nere burua erotzeraño;
nere izate guztia baño
neurrik gabe askoz geiago.
Nik zertarako nai det biziya,
Maritxu gabe illtzen banago?

Patxiko (burrundaran sartuaz):

Etxe-jaun, arrokeriz
puztu ta betea,
ikusten nazulako
onen arlotea,
iduritzen al zaizu,
arraie zikiña,
anbat ni ez naizela
Maritxuren diña?

Peru:

Zaude, nere semea,
geldi-geldi bertan.

Iñazio:

Sua baldin badago
zure erraietan,
txinparta gutxiago
ez da nerietan.

Peru:

Geldi, Iñazio, geldi,
zaute geldirik or.

Iñazio:

Ze geldi ta ze bizkor!
Beira gero neri!

(Artzen du arri bat, Patxiko jotzeko asmoan. Ontan, ixtilu bizian sartzen da tartean Maritxu.)

Maritxu:

Zer egitera zuaz?
Patxiko illtzera!
Nik maitatzeagatik?
Erotu al zera?
Iduritzen al zaizu,
Patxiko illtzean,
Maritxuk ez dubela
zañik biyotzean?
Andre euskaldunaren
jatorriya izan,
eta aztu al zaizu
zure ama zein zan?
Emakume euskaldunak
maitatzen du benaz,
eta ukatu baño
len illko da penaz,

zergatik naitasuna
biotzean dauka,
eta au ez da saltzen
urrearen truka.
Ez da aiñ sustraitua
Erniyoko aitza,
nola dan guk benetan
emandako itza.
Gure amorioa
jakin zazu dala
itsasoa dan beziñ
aundi ta zabala.
Alperrik da losintxan
iñor ibiltzea,
zergatik naigo degu
goseak illtzea,
ezeztatu baño len
juramenturikan,
eta nik Patxikori
daukat egiñikan.
Nola itz'eman nion
maite detan bati,
beretzat izan nai det
beti, beti, beti.

Iñazio (triste ta ixurti):

Nere amets ta irudipenak
bukatu dira betiko;
joan zaizkit poz ta alaitasunak
nere denbora guztiko;
baña ez dizuet, naiz miñez lertu,
ditxarik galeraziko;
elkarrentzako jaio ziñaten,
Maritxu eta Patxiko.
Euskaldun jator, prestu, nobleak,
egiñik senar-emazte,
izan zazute nitzaz kupira!
Miñ onek illko nau laiste!

Baña nola ez dezuten kulpik,
kezkarik gabe zuazte.
Agur, Patxiko, agur, Maritxu,
doatsu bizi zaitzte.

Peru:

Bejondaizula, ez nezakean
zugandik gutxigo uste.

Iñazio (joanaz):

Agur!!

(Iruditegikoak gelditzen dira izketa bizian baleude bezela. Ontan sentitzen dira, datorren baserritar talde baten oiartzunak.)

Denak:

Betoz gure fueroak etc. etc...

BUKAERA

LORA
(OPERA)
(1907)

LORA IPUIKANTA IRU EGINTZATAN ⁽¹⁾

EGILLEAK

Araz: mutill gazte alai bat.

Gaintza: seme askoren aita, alabik gabe.

Lora: neskatx gazte umezurtza, Gaintzaren alaborde-
kua.

Agiri: erriko dontzella bat, Arazen emaztegaia.

Aldun: erriko etxe on bateko semia, Loraren senar-
gaia.

Kaskar: erriko emakume bat.

LENENGO EGINTZA

*Iruditegiak aurkeztatzen du Elizondoko erriko plaza
Baztango Balleran.*

*Santiago erriko patroiairen ⁽²⁾ eguna da, eta illunaba-
rra, festako jendia aldegiten asi dan orduba.*

*Aditzen da fandango baten azkena, eta neskatx eta
mutillak urruntzen dijuazen bitartean, kantatzen dute
onela:*

---

(1) *Lora* izeneko operarekin *Artzai-Mutilla*-rekin bezela egin zu-
ten: Felix Ortiz y San Pelayo azpeitiar musilkariak musika, eta Pedro
Mari Otañok letra. Baiña ez dirudi opera au iñun aurkeztu zanik.

LENENGO IRUDIA

Guazen, lagunak, goazen,
illunabartu da;
goazen, festa eder au
goguan degula.

Batek:

Gaurko pozezko dantzak
bat ez du nekatzen.

Beste batek:

Mutillak, berandu dek
ta etxera goazen.

Talde batek, 1°:

Elbetearrak nekatu dira

Besteak, 2°:

ta Gartzaingoak geiago,

Beste, 3°:

Lekaroztarra deitutzen danik
aspertzen ez dala nago.

Beste, 4°:

Bejondaiola Iruritari
guziyak baño gorago,
errikoetxean beren izena
mill'aldiz jarriya dago.

1°, 2°, 3°:

Baztandarrak badira
ez da zer esanik,
ez baita bat atzera
geldituko danik;
naiz festan, berdin gerran,
noranaira joanik,
eriotzari ere
bildur gabetanik.

Batzuek:

Ara, izarrak agertu dira,
otzaro dator aizian,
eta geiena maite dubena
gure zai dago etxian.

Denak:

Egiya da, orain ta len
amak zer onak diraden,
biotza barren-barrenen;
penik eman gabe, arren!,
mugi gaitezen lenbailen;
berriz ere festak emen
laster ditugu izanen,
goazen, bada, goazen, goazen.

(Alde banatatik joanaz, taldeka)

Kantatu itzatzute,
napar menditarrak,
sorterri ederraren
glori antziñarrak,
ondo irabaziyak
len guraso zarrak,
biotz eta burudun
euskaldun azkarrak.

Bizi bedi Naparra
doatsu ta pakez,
bere fueruakin da
bere borondatez;
norbait miñdutzen bada
gure libertadez,
berendu dezatela,
guk bezela, legez,
ta ez guri kendu ta
berentzat ezerez.

Oitura on eder au
zeñek ez du naiko?
Mundu onetan ez da
oberik jarriko;
beragatikan gorde
dezagun betiko,
beñ galtzen bada berriz
ez da etorriko.

(Festazaleen kantu-oiartzunak urruntzen dijoazen bitartean, gelditzen dira iruditegian Agiri eta Araz.)

II-GARREN IRUDIA

Araz eta Agiri

Agiri:

Zergatik da zu triste
gaur egotia?

Araz:

Ai, Agiri, nago txit
kezkaz betia.

Agiri:

Zer da, ordia?
Zergatikan zu etzaude alai?
Ez al dirazu len bezela nai?

Araz:

Animan ekaitz beltzak
baitit eraso,
ezin det azaldu ta
ezin det jaso...

Agiri:

Esan Araz,... o!
Ordu gaiztuan nago ikusten
zeluak lotu ote zaituzten.

Araz:

Ez, Agiri maitia,
maite kutuna;
ez da nere miña zuk
uste dezuna
orren illuna;
bañan zertan itzegiñ? Zergatik?

Agiri:

Zerbait gordetzen dezu, ez dakit...
Esan zaidazu Jainkuagatik.

Araz:

Bai; amorezko su bat
garturikan dena
da emen
(*biotza seinalatubaz*)
txit barrenen
gordeta dagoena,
nere biziarentzat
gauzik biarrena,
eta nere anima
kiskaltzen dubena.

Agiri:

Lorerik politena
zugatikan beti
badakizu ipintzen
detala maitati.
nik aingeru bati?
Ezerk ez nau poztuko
zugandik urruti.

Agiri:

Urrutira al zuaz?

Araz:

Uste det ala,
badakizu biotzez
nai dizudala,
eta neretzako zu
dena zerala,
o, aur leiala,
ta zuri eskeintzeko
deus ez derala.
Ez det dirurik,
ez eta etxerikan,
ain gutxi lurrik,
ta doatsu ikusi
nai zinduzket nik.

Agiri:

Araz, maite nazu ta
aski dut ori.

Araz:

Bañan nik ditxa eman
nai dizut zuri
eta, agur egiñaz
sorterriyari,
banua sarri,
bear dana kentzera
Amerikari;
andik etorri
ta jauregi batean
nai zaitut jarri
erregiñ bat bezela.
Bañan, Agiri!
Denbora luzian ez
banaiz agiri,
itxoingo al dirazu
benetan neri?

Agiri:

Ait'ama onraduben
alaben gisan,

nik itxedongo dizut,
ez bildur izan,
naiz emen, naiz an;
eta illko baziña
zere lankintzan,
otoitz elizan
egingo nuke beti
bakar-bizitzan,
Jaungoikuak zeruban
elkartu gaitzan.

Biyak:

Urte luzeak, urte samiñak,
garratzak eta zikoitzak,
leunduko ditu, maite laztana,
barrengo biyon oroitzak;
lasa joan zaitez, itxoingo dizu
lasa joango naiz, itxedongo dit
erru gabeko biyotzak,
beti zugatik egiñaz nere
beti nigatik egiñaz bere
erregu eta otoitzak.

(Bikida iya bukatu danean, agertzen da txokoan Lora, oiturazko gozotasunean.)

III-GARREN IRUDIA

Lengoak eta Lora

Lora:

Araz gizagajua,
Agiri gaixua,
ai, kendu al baneza
zuen arazua!

Agiri-Araz:

Lora, zu beti ona,
zu beti gozua.

Lora:

Onak zer baliyo du,
ez bad'indartsua?

Araz:

Asnas berri pizkorra
da nekatubentzat
eguzki gozatsuba
ekaitz gogorrentzat,
argi dizdizariya
illunpearentzat,
iturri pozgarriya
egarriarentzat,
ta laguntza bakarti
triste daudenentzat.

Lora:

Nola onak zeraten,
adi nazazute:
aita zai dago eta
joan ordu dezute;
gaur emen itzegiña
neurtu ezazute,
baldin gero damuba
sortzen bazaizute,
illdakorik malkoak
piztutzen ez dute.
Goazen, goazen, galaiak,
lagun nazazute.

(Joaten dira txokotik.)

IV-GARREN IRUDIA

(Gaintza, bakarrik, irteten da eskuitik.)

Gaintza:

Gazte oriek nun ote daude?
Gauz onek miñ ematen dit!

Baña zer egiñ, alabearrak
patu au ekarri badit?
Gure Jainkuak ainbeste seme
maitagarri eman dizkit
eta, Berari eskerrak, denok
ondo arkitzen gera txit;
bañan Arazen bizilekuba
nola billatu ez dakit.

Nik ez nuke nai Araz iñola
nere ondotik bialdu,
Amerikara joan nai dubela
esana izan biar du;
neregatikan etorkizuna
berak ez dezala galdu,
debekatzia gaizki deritzat
saiatu nai baldin badu;
aberastutzen ez bada ere
bizi dedilla onradu.

O, Jaungoikoa! Zenbait seme on
zor dizkitzun gurasuak
eskatzen dizu begiratzeko
errukiz beren pausuak;
Gaintza zarrari argitasuna
giyatutzeko gaixuak,
noranai joanda izan ditezen
garbi eta fedetsuak,
gaitzik gabeak ta onradubak,
beti euskaldun prestuak.

V-GARREN IRUDIA

(Gaintzak bukatzean, agertzen dira Lora eta Araz.)

Lora-Araz:

Aita maitea, non zabiltz?

Gaintza:

Zuen billa etorri naiz.

Lora:

Goazen orduban etxera
elkarrekiñ apaltzera.

Denak:

Guazen apaltzera.

VI-GARREN IRUDIA

(Aditzen da barrenen, ardanegi batian balitz bezela, kantu au:)

Aditzen al dezute
soñu eder ori? (bis)
Saratik eldu zaigu
gure Muñagorri. *Rau!*
Rau, rau, rau, rakataplau!
Au dek umoria,
utzi alde batera
euskaldun jendia.

(Bitartean agertzen da Aldun, Lora eta Arazekin Gaintza joan dan beste aldetik.)

Aldun:

Loraren ibiltoki
bedeinkatubak,
entzun zaizkidatzute
nere kantubak.
Ai, baleraki
nik zenbat nai diotan,
bañan ez daki!
Eta aur alaiak
ainbeste maite ditu
aita t'anaiak;
gañera berriz
Gaintzaren etxe ona
pozez et'argiz
dauka betia.

O, aur laztangarriya,
Lora maitia!
Nola neretu zure
borondatia?

(Aditzen da berriz ardandegiko euskal kantua; iruditegia dijua illuntzen, eta jarraitzen du Aldunek:)

O, aingeru zerutar
Lora garbiya,
Elizondoko kutun
erogarriya,
mirabe fiña,
udaberriko lore
urrez egiña;
zu gabetanik
eziñ izan nezake
bizitze onik;
zeru goitiyak,
leortu itzatzute
nere begiyak,
ta zenbat nai diotan
esan, mendiyak.

O, izar dizdizari,
gordeka zeruban
zabiltzana, lañuak
baño goraguan,
ikusi zazu Lora
lotan noiz dagan;
eta esan zaiozu
amets gozaruan,
bulla gabe, ixilka,
belarri onduan,
jakiñ dezan Aldun-ek
zenbat maite duban.

VII-GARREN IRUDIA

(Eguna zabaltzen ari da, eta gaugaltarrak irteten dira arandangitik.

Egiten da aldaera bat eta aurkeztatzen da Pasaiako kaia.

Gaintza, Lora, Agiri, Araz eta onen anai eta adiskide batzuek, eta Amerikarako ontzira dijuan jendia.

Orkestak jotzen du zerbait.)

1º taldea:

Buenos Airesa zuazte, beraz?

2º id.:

Ala nai genduke beintzat.

1º id.:

Aize bigun ta itxas geldiya
izan dedilla zuentzat.

Emakume batzuek:

Asko ikusten ditugu joaten
Amerikako aldera,
bañan txit gutxi etortzen dira
berriz sorterra maitera.

Gizonak:

Ez degu zispuru ta
negar biarrikan,
euskaldunak ugari
daude Amerikan;
gaur ez dago iñolaz
lengo konturikan,
joan-etorriya errez
egiten da andikan.

Denak:

Euskal-errira laster,
orañ zuaztenak,
pozkidaz etortzia
nai genduke denak,

aitak, amak, anaiak,
arreba zuenak,
ta beste biyotzetik
maite zaituztenak.

Gaintzak Arazi:

Agur, seme on biyotzekua,
izazu zeruba lagun,
ta Jaungoikuak eman deizula
bear ainbat argitasun;
etzaitzela Beraz ta nitzaz
aztuta okerrera jun,
pobre bai, baño badakizu zer
izen garbi daramagun.

Suerte txarrez ondasunikan
eziñ badezu ekarri,
arrote bizi zaitia baño
ez iñon mantxik ezarri;
Elizondotar Gaintzako seme
bezela prestu ta garbi,
etzaitzela sekulan izan
erriyaren lotsagarri.

Araz maitia, seme laztana,
elkar utzitzera guaz,
estura ontan aita zar batek,
bere biotza lertubaz;
eskatzen dizu: zere lanetan
ondo naiz gaizki bazuaz,
ez gero aztu Euskal-erriyaz,
aitaz eta Jaungoikuaz.

Eta, zabiltzan leku guztiyan,
ezagutzen zaituztenak,
zu ikustean esan zatela
egiya maite dutenak,
oroiturikan euskaldun zarrak
utzi dituzten omenak:

«Aitorren seme kantaurretarrak
dira jenderik onenak,
beren izena loitu baño len
noiznai illko lirakenak».

Araz:

Nik juramentu egiten diyot,
o nere aita maitia!
Non-nai ta beti jarraituko det
berorren borondatia.

Lora eta Agiri:

Agur, nere anaia,
Agur, Araz, agur;
etzaitzela aztu
non uzten nazun gaur.

*(Joaten dira ontzira balijoaz bezela Amerikara di-
juazenak, eta iruditegiyan gelditzen diranak esaten du-
te:)*

Agur, euskal prestubak,
joan zaitzete ongi,
ondo pasa zazute
itxas zabal ori;
emandako itzikan
ez aztu iñori,
zori on bat dedilla
zuengan erori,
ta zeren lur maitera
lenbailen etorri.

(Dijoazenak kantatzen dute barrenen:)

Agur, Euskal-erria
ta zure almenak,
asnasa ta argiya
eman zigutenak;
agur, txoko gozo ta
mendi alaienak,

baso, arkaitz, iturri,
zuaizti lerdanak;
agur, guregatican
triste zaudetenak,
agur, gure biyotzen
maitagarrienak,
agur, mundu ontako
gauzarik onenak;
Jainkuak nai dun arte
agur, agur, denak.

*Burtiña erortzen dan bitartean, iruditegian daudenak
astintzen dituzte beren esku-zapi eta txapelak, dijoazenai
agurka.*

LENENGO EGINTZAREN BUKAERAN ERASKIÑA

(Pasaian)

Araz:

Agur, aita laztana,
Lora, izan ongi;
agur, adiskideak,
urruti nua ni.

Eta zuri, Agiri,
nola esan egiya?
Ikusten dezunian
goiz egunsentiya,
leiotik gelatxora
datorren berriya,
gozoro banatubaz
zeruko argiya,
ta gero igotzean
sutan eguzkiya,
alaitubaz landare
intz-malkoz busti ya,

sinistu zazu dala
gauz ori guztiya
nik zukanako detan
naitasun aundiya.

Ta gero eguzkiya
goititzen danian,
argiya zabaldubaz
mendiya gañian,
soro zabaletan da
baso illunian,
oroitu zazu Araz
zure barrenian,
gogora zaitez beti
nere izenian.

Eta illargi txuriska
zeruban goratzen
ikusten dezunian
argiz dizdiratzen,
ni bezela zu ere
zaude begiratzen,
biyon begiratubak
an bildu ditezen.

Txor-txor aditutuzian
iturritxoari,
eta *mur-mur* soñuba
errekaxoari,
edo aize jostallu
zuzmurlariyari,
esan biar diyozu
zere burubari:
«Araz-en biotzeko
kantuba da ori».

Itxas-ertzean noizbait
bakar zaudenian,

bagak leun ta geldiro
datozkitzunian,
artu biar dituzu
maitetasunian,
zergatik joango dira
nere izenian,
muñ ematera zure
ointxoen gañian.

Oiuz edo ixilka,
nola edo ala,
uste badut zugana
joan ditekeala,
zernai gauzi esango
diot bereala:
«Zuaz, mintza zaiozu,
maiz entzun dezala
Araz bere maiteaz
aztutzen ez dala».

O, Agiri kutuna,
nere itxumena!
Zurekin gelditzen da
nere biotz dena.

---

(2) Zuzejaunaren. (Otañoren oarra)

BIGARREN EGINTZA

Iruditegiak aurkeztatzen du Gernikako ostatu bateko gela bat, eta aritz donetiarren ⁽¹⁾ azpian ekondetzera ⁽²⁾ dijoa probintzi Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabako ekautuen ⁽³⁾ bilguma edo batzarrea ⁽⁴⁾.

LENENGO IRUDIA

Gaintza, Lora, Agiri eta Aldun.

Gaintza:

Ona, nere maiteak,
lur argidotarra,
nere betiko amets
t'animako arra;
ara or aritz santuba
azalkai ⁽⁵⁾ gutarra,
orren argitasuna
ta bere indarra
daukagu mundu ontan
zabaldu bearra:
Jaungoikoa, euskera
eta Lege Zarra.

Lora:

Kulunkatzen ninduzun
siaska maitetik

asi ta geroztikan,
biotz-biotzetik
beti eskatzen nuben
egun onengatik,
eta azkenean orra
iritxi zugatik.

Aldun:

Gure maitetasuna
jaio zan ordutik,
guk erregutu degu
benaz ta gogotik
elkarrekiñ ementxen
bildutzeagatik.

Agiri:

Araz gizagajoa
aiñ bide luzian
joan da nol'ote dabill
leku arrotzian?
Zerubak, argizute
nere biotzian,
ikusiko al det, ai!,
berriz etortzian?

Gaintza, Lora eta Aldun:

Araz etorriko da
indarberriturik,
sorterriya len baño
geigo maitaturik;
Amerikan gutarrak
daude beroturik,
eta aritz santuba
legetzat arturik,
aurki emen degu ta
ez euki ardurik.

Agiri:

Emen zeren zai gaude?

Aldun:

Batza bukatu zai.

Lora:

Onenbeste denboran!

Oraindik ere bai?

(Sentitzen da barrengo festa-murmurra.)

Gaintza:

Or gauza txit astunak

dabiltza tratatzen.

Lora:

Eta ots oiek?

Aldun:

Orañ

dijoaz bukatzen.

Gaintza:

Laster jakingo da zer

erabaki duten.

Agiri:

Goazen, bada, goazen.

BIGARREN LAURKA EDO AGERPENA

*Aurkeztatzen da Batzartegiko plazatxoa, eta dago-
kizkan karrikak.*

*Soñulariak euskal doñu batzuek jotzen dituzten bitar-
tean, jasotzen da aldaera egiten duban burtiña.*

Dianagusiak ⁽⁶⁾:

Entzun zazute, euskal prestubak,

zer erabaki dan emen.

Diak:

Aditzen gaude, jauna, guztiok,

esan bezaigu lenbailen.

Dianagusiak:

Arazo eta neke askoren
ondorenean, Madrillen,
jakin zazute euskalzaleak
nola irten diran gallen.

Diak:

Goitaltxatu ditzagun
gure ekautuak ⁽⁷⁾.

Dianagusiak:

Araba ta Bizkaia
eta Gipuzkuak,
beren esku dauzkate
zor eta artzokuak.

Diak:

Beraz, irabazi du
lege bidezkuak.

Dianagusiak:

Bañan au da Fuegoen
zati bat bakarra,
eta guk osorik nai
degu Lege Zarra.

Diak:

Orduban zertarako
zatiya baimendu,
guri askoz geiago
baziguten kendu?

Dianagusiak:

Batzarreak orixe
nai luke zuzendu.

Diak:

Ta zer eskatzen du?

Dianagusiak:

Beti txartzat artzeko,
bear dan bezela,
Gobernu zital baten
ausardi ergela,

esanaz euskaldunok
zuzen gatozela,
lengo gure oiturak
biur ditezela,
ez degula izango
pakerik bestela.

Diak:

Berokiñ guaz denok,
bejondaiotela!

Dianagusiak:

Gipuzkoan, Araban
ta Bizkaian sarri
lauburu goititurik
bear degu jarri.

Gaintza (erdira irtenik):

Ta napar senideaz
antzi al ziñaten?

Taldeak:

Eziñ aztu gintezke
Naparroaz emen;
guk ez degu okerrik
zuekiñ izaten,
oitarauko ⁽⁸⁾ anaiak
nola baitzeraten.

Aldun:

Oitaraukoa da Naparroa
lenbizikoak diran aÑean,
bere semeai esanaz beti
onela bere alegiÑean:
«Jaio zerate Euskal-erriko
egal berezi ta bikaÑean,
Jaungoikoa ta Lege Zarrari
eusteko gauza danen gaÑean».

Ebrotik aruntz bizi diraden
anai biurri batzuek baldiñ
gaizki jarri nai baginduzkete
gure odola daukatenakiñ,
erantzun bedi garbi ta leial:
«Naparrak ori ez du nai egiñ,
baizikan gogor joango gerade
noranai gure senideakiñ,
Euskal-erria bein ankapetik
irten da zutik agertu dediñ».

Araba, Bizkaia, Gipuzkoa
eta Naparra leial daude or,
lau senideak besarkaturik
iñori ezer ez diote zor;
beren araude oiturazkoa
nai dute onez baldin baletor.
Bañan diote: «Betoz Fueroak,
gure Lege Zar maitia betor».

Taldeak:

Bizi bitez naparrak,
gure senideak,
besarkatu gaitezen
Aitorren semeak;
betoz lengo Fueroak
edo araudeak,
gure guraso zarren
betiko Legeak.

Estalitako izar
ederren bir-bira,
odei beltzak urratu
eta ozgarbira
laster agertuko da
zeruben erdira,
mendi eta zelaiak
irtenik argira;

eta mirarizturik
gauz oiei begira,
denak esango dute
«Fuerotarrak dira».

Dianagusiak:

Eresi oiek denbora gutxi
barru osatu ditezen,
lendabiziko gallenaldiya
festan ospatzera goazen;
ez da pauso bat besterik izan
bañan au eman da zuzen,
ta patu onak lagunduko du
dena gureganatuzten.

*(Joaten dira, bilgobailla ⁽⁹⁾ eraztubaz, leku emateko
lendabizi makildantzari eta urrena ezpata-dantzari. Eta,
onetan dabiltzan bitartean edo geldiuñetan eta len, adi-
tzen dira txaloak eta aupadak.)*

Taldeak:

Gora ekautak! Fuero
santubak aurrera!
Beti bizi dedilla
gurekiñ euskera,
Aitor eta Lartaunen
izkuntza ber-bera!

(Dantza bukatzean kantatzen da otsankida bat.)

Euskal seme maiteak,
egon ernaiturik,
beñere utzi gabe
izkuntz au azturik;
beste gauzak ez dira
-zaute sinisturik-
irudipen igeskor
batzubek besterik;
euskera galtzen bada
ez dago fuerorik.

Mintza gaitezen bada
geron mesedian
guraso zarrak eman
ziguten legian,
eziñ kontaala etsai
gogorren aurrian,
iñoiz erori gabe
arrotzen mendian,
oju egiñaz gure
izkuntz ederrian:
«Mutillak, aurrera ta
gogor sabelian» ⁽¹⁰⁾.

---

(1) *Santo*. (Otañoren oarra.)

(2) *Efectuar*. (Id.)

(3) *Diputados*. (Id.)

(4) *Junta*. (Id.)

(5) *Lema*. (Id.)

(6) *Presidente*. (Otañoren oarra.)

(7) *Diputados*. (Otañoren oarra.)

(8) Oitaraukoa: *foral*. Oitaraua: Fuero. (Otañoren oarra.)

(9) *Corro*. (Otañoren oarra.)

(10) Ernio mendiko *leyenda* edo kontakizunetan esaten danez, erromatarrek eta euskaldunak, alkar ezin menderaturik, erabaki au artu zuten: eun gizonek eun gizonen aurka iru bider burrukatzea, eta bitan irabazten zuana gallen gelditzea. Leenengo burruka Ernion egin zuten, eta euskaldunak garaitu. Bigarrena Erroman izan zan. Asi ziran eta euskaldunak larrri. Jotzen zituzten kolpeak, erromatarrek burnizko jantziak baitzituzten, alperrikakoak ziran. Baiña euskaldunen buruzagia, Oiartzungo Lartaun, erromatarren jantzia gerritik beera aulagoa zala oartu zan, eta orduan onela oju egin zien bere mutillei: «Sabeletik! Sabeletik!». Euskaldunak ara zuzendu zituzten andik aurrera beren kolpeak, eta orduan nagusi atera. Bi bider garaile gertaturik, etzan irugarren burrukarik izan. Euskal mutil batzuk Erroman gelditu ziran bizi izaten, eta aietatik omen du jatorria *Sabelio* abizeneko familiak. Larraunen oiuru oroitazten du Otañok bertso onen bukaeran.

IRUGARREN EGINTZA

Iruditegiak aurkeztatzen du Agiriren etxeko baratza, zeñean dabillen bera (Agiri) aruntz-onuntz, zoroburdituba.

Agiri:

Eziñ nezake geiago
ta bildur aundiya daukat:
Araz aspaldiyan anbat
nitzaz azturikan dago.
Bekaitz ⁽¹⁾ illunak gogora
erruki gabe datozkit,
erraiak puskatzen zaizkit
ikusirik pozez Lora.

Lora ona txit
dala badakit,
bañan bere pozak
miñ ematen dit.

Gaizkita ⁽²⁾ gabe, ai oiek lanak,
nik emen barrenen dauzkadanak!
(*Bularra* ⁽³⁾ joaz)
Araz urruti, (*aruntz begira*)
nitzaz azturik agiyan beti,
begiratubaz beste norbaiti!

Ni bakarrikan
zuk lajarikan,
emen nago eziñ
alaiturikan.

Ikusitzen det, nekerik gabe
Lora egiñik Aldunen jabe.
Sasi-txermena!
Aitik ezagutu ez dubena,
t'ama zein duben ez dakiyena.

Lora doatsu, ni doakabe,
bera Aldunen lagun ta jabe,
bera aberats, ni ezer gabe,
bera etxekoandre ta ni mirabe?
Eziñ leike, ai!, ez, iñola're.

Nere animak onenbeste miñ,
bere naitasun aundiyarekiñ,
naparrak degun odolarekiñ?
Gora biotza ta gogor egiñ,
Aldun zugana etorri dediñ.

Amodiozko gudan, Agiri,
izan zaitia zu garailari,
bildurrik gabe zer esanari;
zergatik nonai aberatsari
barkatzen zaizka gauz oiek sarri.

BIGARREN IRUDIA

Agiri eta Aldun

(Aldun sartzen da txokotik.)

Aldun:

Agiri ona, beti
Arazen pozkidan,
maitatien ametsak
zer gozuak diran!

Agiri:
Araz aztu da nitzaz.

Aldun:
Nondikan dakizu?

Agiri:
Ez al dezu asmatzen?

Aldun:
Ez. Nork esan dizu?

Agiri:
Zarregandikan inoiz
ez al dezu entzun
amoriyuak nola
oi diran erantzun?

Aldun:
Bai.

Agiri:
Eta su bat dala
gozo ta leunena,
bi anima batean
gartzen ditubena?

Aldun:
Bañan eziñ antzeman
dizut zertan zauden.
Etzaude Arazentzat?
Esan zazu, arren!

Agiri:
Lengo maitetasunik
ez daukat barrenen.
Gaurgero ez diyo nai
Agirik Arazi,
beste su baten garrak
du onetarazi.

Aldun:
Arriturikan nago
eziñ antzemanik,

etzait buruban sartzen
au egiya danik.
Nola entzun nitzake
gauz oiek zugandik,
Araz gizarajua
bizi bada oraindik?

Agiri:

Eta zuk ez dakizu
zerorrek autuba
arkaitz baztar batian
nola dan sortuba.

Aldun:

Gaintzaren alaba da
nere maitatuba.

Agiri:

Zuk ez dakizu ezer,
Aldun gizajua!

Aldun:

Nai al dirazu esan?

Agiri:

Ez dakizu? Orra!

Aldun:

Esazu zergatikan
oraindik...

Agiri:

Gerora
txit ondo jakiteko
badezu denbora
zer sasi-jatorrizko
alaba dan Lora.

Aldun:

Ez nezake sinistu, (*zalantzan*)
etzazula esan,
zergatikan bazabiltz
emen gezurretan...
Bañan, bai, esan zazu
azkar orain bertan.

Agiri:

Onen gai benazkoan
gezurrari toki
nola emango diot?
Ez bildurrik euki.
Loraren jatorriya
iñork baño obeki,
berak jaso zuben ta
Gaintzak berak daki.

Aldun:

Aski da, Agiri.

Biyak

Aldun:

Mendakaturik ⁽⁴⁾ utzi bear dut
oinbeste pena tan lotsa,
ill bear badut illko naiz baño
egiñik len eriotza.

Nere izen garbia
loiturikan dena
utzitzea da noski
emen nai dutena.

Atozte subak eta
beroko indarrak ⁽⁵⁾,
purrukatu nai ditut
korapillo txarrak;
atozte ta ikusi
zazute, baztarrak,
nola txokoratutzen
ditugun zakarrak,
garbi jaio giñaden
napar menditarrak.

Agiri:

Egia da, nik eresitzen dut
naitasun ori neretzat,
bañan ez dut nai artu nazaten
emakume gaizkilletzat.

Maitatzen baldin banau,
Aldunen izena
agertuko da beti
emen goitiena.

Zer doatsu Aldunek
maite baninduke!
Araz etorri arren
bildurrik ez nuke,
ainbesteraño elkar
maiteko genduke;
ta Lora aiñ da ona,
barkatuko luke,
eta laguntzalleak
izango lituke.

(Joaten da Aldun, eta onen ondoren Agiri.)

ALDAERA

III-GARREN EGINTZA

II-GARREN LAURKA EDO AGERPENA

*Iruditegiak aurkeztatzen du Gaintzaren etxeko gela
bat, zeñean ikusten dan Lora, egatsiguntzi ⁽⁶⁾ bat esku-
ban dubela, aldagarriak ⁽⁷⁾ txukuntzen.*

III-GARREN IRUDIA

Lora:

Zer ederki bizitzen dan
erri txiki politetan,

aundinaiaaren arantzik gabe,
bartzartxo pozgarrietan,
elkar maitatubaz bertan!

Ez da igotzen ardura
ta odol txarrik burura,
baizik denbora irristatzen da
iturri garbiko ura
ixuritzen dan modura.

Emen beti alegere
lanean da festan gaude;
apirilleko lore tartian
bezela bizi gerade,
buruko miñikan gabe.

Badator negu gogorrik,
guk ez diogu bildurrik,
zergatik ez du ezerK oztutzen
naitasunaren indarrik,
ez beñepein baztandarrik.

Uda txit bero badator,
utzirik belarrak legor,
usai gozo bat banatutzen da
esanaz bigun ta gogor:
«Euskaldunak zerate or».

Emen uda eta negu
elkar maitatutzen degu;
aberats danak beartsuari
otz-bero gogorrak kendu,
orrek dena edertzen du.

Argatikan arloterik,
beartsu edo pobrerik,
ez da ikusten gure artean
aberatsak menpeturik;
ez da onlako lekurik.

IV-GARREN IRUDIA

Loraren artzai-kanta bukatzean, sartzen da Aldun, itxuragabetuba; eta, aterdian gelditurik, esaten du:

Aldun:

Zu, emakume lotsa galduba,
zergatik saldutzen nazu?

Lora (txit sentituba, baño aserre bage:

Zer gertatzen da? Ai ene, bada!
Aldun, zer da? Esan zazu!

Aldun (Lorari eltzera dijoa):

Zertako esan? Geigi dakizu.
Etziñala emen sortu
ez al dakizu?

Lora:

Ez dakit ezer,
bañan bildur naiz erotu
ote zeraden. Aldun, zaude or!
Ez gero Lora ikutu!

Aldun:

Sasikume bat, ait'amik gabe,
gezurretan da losintxan
ni atzipetzen ⁽⁸⁾ ibilli zera.
Zertan ez egiya esan?

Lora:

Nere aita ez dala
Gaintza, Gaintza bera,
eta ni ez naizela
Arazen arreba?
Jesus! Gaur etxe ontan
zer gertatutzen da?
Esan zaidazu, Aldun:
itxutu al zera?

Aldun:

Emakume txuriska,
aski da gezurrez,
on itxuran zabilta
naitasun laburrez,
baztandar onradu bat
atxitzeko ustez.
Zergatik etzirazun
esan alde aurrez
izengaña zer dezun
ta nor zeran legez?

Lora:

Eziñ ezagutu det
zer gertatzen zaizun,
argatikan ez dakit
zuri zer erantzun;
bañan Jainkuagatik,
zaude lasai, Aldun.

Aldun:

Aitzakiz ta palakuz
nai nazu lasaitu,
zere barrengo arrak
salatutzen ⁽⁹⁾ zaitu.

Lora:

Gaurdaño gaitzik egiñ
ez diot iñori,
zergatik ez dirate
aditu nai neri?

Aldun:

Nik ez dizut sinisten
ezertxo're zuri.

Lora:

Aldun, adi zaidazu.

Aldun:

Betor gezur ori.

Lora:

Nik zure naitasuna
garbi eta txukun
gorde det. Zer eskerra
ematen dirazun!

Aldun:

Doatsutzen ninduten
maitetasun aiek,
urratu dizkit ume
salkindari ⁽¹⁰⁾ batek.

Lora:

Aldun, zaude pixka bat,
aditu zaidazu.
Nik ez det gaitzik egiñ,
zertan illtzen nazu?

Aldun:

Zeñen alaba zeran
zuk ez badakizu,
galde, galde Gaintzari,
ark esango dizu.

Lora:

Aldun, joan dira zure
naitasun maitiak,
ai zer gogorak diran
Loraren katiak!

Aldun:

Nere maitetasuna
zuretzat zan dena,
zergatik nintzan beti
sinisten nubena
zure gaiztakeriyak
esaten zubena;
au da nere anima
lertutzen dubena.

Lora:

Jesus! Utzi nazazu
bakarrikan, Aldun. (*Negar samiñez*)

Aldun:

Joan nadilla diozu?
Ongi da, nai det jun,
zergatikan zu ta ni
ez gerade lagun.
Agur, agur, gezurti,
ta ia berriz nun
sinistu nai dizun bat
billatutzen dezun.
Agur, betiko agur.

V-GARREN IRUDIA

(Lora, negarti, Aldun dijoan aldera begira.)

Lora:

Ikaragarriya da
gaur gertatzen dana,
ez dakit zein dan garbi
esango dubana.
Zergatik dator orren
asarre nigana,
gaur goizian ainbeste
maite nindubana?

Bañan denborarekiñ
jakingo da ori,
nola nik ez diotan
egiñ gaitz iñori;
argatik erregutzen
diot Jainkuari,
izateko kupida
Lora gaixuari.

(Joaten da ezkerretik.)

VI-GARREN IRUDIA

(Gaintza irteten da txokotik Loraren billa; eta, au ez ikustean, esaten du:)

Gaintza:

Non zaude, Lora kutuna,
ume gaitzik ez dezuna?
Ikusitzen det galdu dezula
erritarren naitasuna,
zitalkeri bat izan dalako
Aldunek egiñ dizuna.
Badezu nork erantzuna.

Erriyan Aldunen itzak
nola dauzkaten egitzat,
gaur edo bigar damaturikan
alderatuko balitzat,
entzungo luke: «Prestuez, txarra,
emendikan aldegiñ zak,
bazekik zer egiñ Gaintzak».

VII-GARREN IRUDIA

Gaintza eta Lora

Gaintza:

Lora, mesedez.

Lora:

Ai, nere aita!

Gaintza:

Ez izutu, ez.

Lora:

Zurea naiz ta!

Gaintza:

Adi zaidazu, Lora,
zure izen garbiz
jakiñaren gañean
dago Aldun egiz.

Eta txit damaturik
arkitzen da berriz,
emen zurekiñ egiñ
zuban umekeriz.

Lora:

Bañan ez al naiz zure alaba?

Gaintza:

Bildur naiz esateko, ai!

Lora:

Nik jakiñ nai det; erruki zaitez!

Gaintza:

Ta gero ez banazu nai?

Lora:

O, nere aita, esan zaidazu
aiñ ixilik daukazuna,
ta neri etzait iñoiz galduko
zukanako naitasuna.

Gaintza:

Adi zaiozu, estutu gabe,
ainbeste nai dizunari,
umezurtzatxo, alabordeko
artu ziñuzen aitari.

Lora:

O, aita! Esan dena,
ez egon bildurti.

Gaintza:

Neretzat aingeru bat
izan zera beti.

Lora:

Esan Jaungoikuagatik.

Gaintza:

Egun batean esan ziraten,
an agiri dan goiko larrean
nola bi lagun arrotzak zeuden
eriotzaren mende, lurrean.
Ekadoia ⁽¹¹⁾ eta apaizarekiñ
joan nintzan aruntz al zan lenena,

eta aur eder bat billatu nuben,
zu ziñan, Lora, antxe zeundena!
Zure ait'amak, biyen gorputzak,
illak, elkarren aldamenean,
animak beste mundura joanik
Jainkuak deitu ziotenean.
Ta zu jostatzen, aingerutxo!,
kezkarik gabe illen onduan.
O zer ikuskai negargarriya
goiko larrean arkitu nuban!
Jakiñ genduben ill zitubela
ustekabe gaitz izugarriyak;
jakiñ genduben beren izena,
zeiñ ta nongoak ziraden biyak.
Urtebetez len Mena de Paz-en
ezkondurikan zeuden munduban,
ta geroztik or daude gaixuak,
maiz joaten naizen kanposantuban.
Zure guraso illai, biotzez,
malko samiñen ondora,
esan nioten: «Zaudete pakez,
ta nik aziko det Lora».

Lora:

Zergatikan lenago
esan ez dirazu?

Gaintza:

Bildur nintzan nerekiñ
oztuko ziñan zu;
aita baten biotza
zuregan daukazu;
ta, gaizki egin badet,
barkatu zaidazu.

Lora:

Nola deitzen diozu
barkazioari,
biziya zor badiot
zure biotzari?

Gaintza:

O, zer itz pozgarriak
sentitzen ditudan
zure ezpaintxo eta
abo maitatuban!
Badirudi sartutzen
nautela zeruban,
nere animak zenbat
gozatutzen duban!

Lora:

O, nere biotzeko
aita eta ama,
umezurtz au utzi ta
Jainkuagana
joan ziñatenak!
Ona zuen alaba
jaso zutenak
Euskal-erriyan,
miñ guztiyak gozaten
diran tokiyan,
pozkiatuba.
O, jende leiala ta
lur maitatuba!
Izan dedilla beti
bedeinkatuba!

(Aditzen da jende askoren murmur otsa.)

Gaintza:

Murmur oriek zer ote dira?

Lora:

Zeñek daki eztan Aldun,
damaturikan datorkiguna
barkatzen ote diogun?

Gaintza:

Ark egiñ zigun billaukeriyak
ez du merezi gauz onik;
baldiñ onera etortzen bada
erakutsiko diot nik.

*(Murmur otsa azitzen dijoa. Lengoak, Araz eta erri-
ko jendea.)*

Lora:

O! Begira, begira:
Araz da emen!

Gaintza:

Zer atsegintasunak
gure barrenen!

Lora:

Oratutzen dutenak
iriñ ona len,
ogi zuriya noizbait
dute izanen.

Araz (bideko jantziyarekiñ, erriko jendiaren atzetik):

Aita, arreba Lora,
maite gozuak,
nere barrengo kutun
biyotzekuak,
izan zaitetze zuek
lenbizikuak,
estutzen zaituztenak
nere besuak.

Lora:

Agirigana nua
ikusi dezazun.

Gaintza:

Zer egitera zuaz?
Etzaitzela jun;
Agirik Arazentzat
biotza galdu zun.

Araz:

Bai; jakindu det, esan dirate
nere zai aspertu zela,
eta Lorari siñu egiñaz
galdu bat balitz bezela,
losintxari ta ezti-jariyo
Aldunekin dabilela.

Gaintza:

Ta Lorak etzekien
oraindik deusikan,
zergatik ez nion nik
esaten itzikan,
ez egiteagatik
berari gaitzikan.

Lora:

Agiri izandu da

Gaintza:

mingain luze duna.

Araz:

Bai, eziñ eramanik (Lorari)
zure ontasuna,
ainbeste burukomiñ
ekarri dizuna.

Taldeak:

Egiya da esaten
dezuten ori;
emen denok kontuban
gera erori
nor dan Agiri,
ta nola egiñ dizkan
milla txarkeri
orrek Lorari;
bañan ondo damutu
zaio berari.

Araz (aitari):

Lora nere arreba
ez baldin bada,
o, aita, izan bedi
zure alaba.

Lora:

Nola ordian?

Gaintza:

Jaungoikoak zuentzat
zeuzkan gordian
pozak ainbeste;
nola biyak zaudeten
libre ta gazte,
izan zaitezte
anai-arreben ordez
senar-emazte.

Araz:

Nik txikitandik,
barren-barrendik,
zukanako naitasuna
sentitzen nuban,
maite zindudan,
au da esan ez nizuna,

zergatik uste
nuban ainbeste
anai-arrebak giñala,
ta beste gauzik
senide baizik
izan ez gintezkiala.

Oraiñ zerubak
biyon eskubak
batu nai dizkigu onla,
ta saldinkari
gezurtiyari
Jainkuak lagun deiola.

Izan dezala
Aldun senarra
ordu onean beretzat.
Lora ederra.
nere izaera
beti-betiko zuretzat.

Lora:

Nik ere ala,
aurra nintzala,
biotzez maite zindudan,
bañan naitasun
beste bat nizun
anaia ziñalakuan.

Aldun sutuba
ta asarretuba
nik jakin gabe zergatik,
aitzaki pillen
billa zebillen
nigandik joateagatik.

Gaintza:

Gure Jainkuak
sari autuak
leial bizitzen danari
ematen dizka,
denai aldizka;
emen ikusten da garbi.

Nola somatu,
zeñek asmatu
aur gertatzea Lorari?
Eziñ zeikian,
ez gentzakian
izan orrenbeste argi.

Lora gaixuak
miñ beltz pisuak
Arazen jaioterriyan
igaro ditu,
ta gaur alaitu
da lengo miñen neurriyan;
orra sariya
irabaziya
arpegi eder garbiyan.

Araz (erriko jendeari):

Erri prestuba, lagun leialak,
ikusten zaituztet alai,
gaur nigatikan, adiskideak,
egiten dezutela jai.
Pozkidaturik galderatxo bat
oraiñ dizutet egiñ nai:
kantu maite bat Buenos Aires-en
Plaz'Euskeran euskaldunai
aditu eta nik ikasiya
bialdu nizuten danai;
esan zazute: badakizute
nola kantatutzen dan? Bai?

-
- (1) *Envidia, celos.* (Otañoren oarra.)
  - (2) *Culpa.* (Id.)
  - (3) *Pecho.* (Id.)
  - (4) Mendakatu: *Vengar.* (Otañoren oarra.)
  - (5) Duda egiten degu Otañoren esku-idatziak emen zer dion: *beroko* ala *basoko.*
  - (6) *Plumero.* (Otañoren oarra.)
  - (7) *Muebles.* (Id.)
  - (8) Atzipetu: *engañar.* (Otañoren oarra.)
  - (9) Salatu: *delatar.* (Otañoren oarra.)
  - (10) *Traidor-a.* (Otañoren oarra.)
  - (11) *Juez.* (Otañoren oarra.)

1051053
G-128/76

Pedro María Otaño Barriola

Danok dakigunez, Pedro María Otaño Barriola, Zizurkillen 1857-an jaioa eta 1910-ean illa, gure bertsoaririk aundienetako bat izan da.

Aren bertso eta bizitzaren argibideekin bi liburu aundi bete ditugu: *Auspoaren Sail Nagusia*'ren 'seigarren eta zazpigarren aleak.

Baiña irakurle askok aren bertsoak soil-soillik naiko lituztekela ez genduan dudarik egiten. Eta orixe da emen eskeintzen deguna: Otañoaren bertso eder, sentikor eta dotoreak, ezeren eraskiñik gabe, liburu au euskaldun bertozale askorentzat oparirik bikaiñena izango dalakoan.

ISBN 84-85846-87-7

9 788485 846870